

Antun Gustav Matoš

Novo iverje

Skice i sličice
(1900.)

Sadržaj

[Posveta]	4
Nekad bilo — sad se spominjalo	5
U čudnim gostima	35
Camao	42
Božićna priča	57
Iglasto čeljade	65
Samotna noć	72
Rječnik	74

Antun Gustav Matoš: Novo iverje

MOME DRAGOM UJAKU

gospodinu

DRU F. ŠAMSU

biv. srpskom državnom kemičaru

Dragi ujače!

Posvećujem ti ovu knjižicu — jedino kojim ti se, na žalost, mogu odužiti za ono što si učinio mojim roditeljima, i za nezaboravljene časove koje sa Hedvigom provedosmo u šumovitom i zdravom Kaumbergu, a tvojem ljetnikovcu, pitomom i tihom. Nekad bilo pa se spominjalo...

Ovo nije knjiga mržnje. Ovo djelce simpatijsko predajem preko tebe svima koje ljubim i poštujem. Razumjet ćete ju samo vi, moji rijetki prijatelji i još rjeđe prijateljice, jer je to knjiga uspomena i knjiga života, prokliktanog i prokuburenog. Ako vas koji nađe tu svoj tavnii lik, svoju biser-suzu ili svijetli smiješak, ovo Novo iverje bijaše vrijedno doživjeti i — pisati. Ako nas masa neće htjeti ili moći razumjeti, možemo se dičiti da joj nismo slični.

Posvećujem baš tebi tu knjižicu, jer gledah biti ono kao početnik-pisac, što ti vazda bješe kao privatnik: nezavisan, slobodan. Aristokrate tvog me kova osvjeđuju da je prava aristokracija slobodoumnija i — a to je meni glavno — estetičnija od kojekakvih ljudi koji vabe šupljim riječima ulični svijet koji nema vremena za čitanje ili mozga za mozganje.

Bilo bi mi dakle vrlo milo ako bi zbog te sveske ostale jedan dan na miru srne onog susjednog bogatog lovišta opatijskog gdje ne imadah sreće ubiti niti jedne divlje patke ili šljuke. Kako evo vidiš, ja jurim drukčiju divljač, a taj wildjägerski lov nije manje opasan od lova na hitre divokoze ili lisice.

Primi ovu moju lovinu onako kako si znao dočikati mene, a već ne trebam ti reći da i to ide od srca srcu. Primi ovaj znak moje hrabrosti i sjećanja, primi, dragi ujače, ovo sve i ovo — ništa.¹

U Parizu, na Uskrs 1900.

Tvoj
A. G. M.

¹ O svom ujaku dr. Ferdinandu Schamsu Matoš je u Nedovršenoj autobiografiji (uvrštena u knjigu Pečalba) zapisao ovo: »Jedan brat moje Marije, dr. Ferdinand Schams, bijaše vlasnik apoteke, kasnije Pečićeve i Voukove. Preselio se u Srbiju, tamo je postao prvi državni kemičar, osnovao je prvi kemijski laboratorij, prijateljevao je sa kraljem Milanom, Ristićem, liberalskim svojim stranačkim vođom, i naročito sa grofom Brayem, njemačkim poslanikom, poznatim iz čudne carigradske aфере...« Dobivši na lutriji veliku svotu novaca, kupio je dr. Schams u Kaumbergu u Donjoj Austriji dvorac u kojemu je živio do smrti. Dio novca poklonio je i Matoševoj obitelji. Matoš je u Kaumbergu boravio od 19-21. siječnja 1898., na putu iz Beograda u München.

Nekad bilo — sad se spominjalo

Ali oči uzdignute
K strani lete — ah, onamo!
Gdje od drage domovine
Svako jutro sunce sine...²

Vedrog se septembarskog večera 188* našlo na terasi ispred lijepe Kosićeve vile u Bukovcu čudnovato društvanje. Dragutin Hartman, mladi liječnik, historik i filolog Petrinović, pa domaća djeca Jelica i Đuro, bankarski činovnik. Pred njima samotok, pa ruže — vinograd — brdašce — šuma — Kaptol i Grič — slavni naš Zagreb, kojemu se razasuti na dva brda krovovi gase na večernjem suncu, tonu u mekani suton, a tamo dalje — daleko — srebrni se Sava, srebrna žila kucavica lijepog hrvatskog kraja.

... Iza kratkog ćutanja stala naša omladina da govori o — sreći. Krnji mjesec iza moslavinskih crnih šuma kao da svima leže na prsa, pritisnuvši mlada srca svojom slatkom i čemernom težinom večernjom. A kada doploviše na toplim krilima zvuci večernih zvo- na zagrebačkih, kada zabugari lavlje grlo i mjedeni jezik Sv. Stjepana kralja,³ pobijeli lijepe gospođica Jelica kao papir i, gledajući krišom Hartmana, prosu u rukav tajnu i bezuzročnu, kako mišljaše, suzu.

— Ja bijah dakle sretan samo jedanput: kada se uvjerih da nema sreće — svrši Hartman svoje pričanje.

— Koješta! Vi ste doktori, poput popova, pesimiste od zanata — rekne Jeličin brat. — Ja bijah vazda srećan, a najviše kada se rodih Zagrepčaninom. Jer neka znadu svi provincijalci da pravi zagrebački sin — ne onaj iz Dolnjeg grada, nego Kaptolonac, Gornjogradac ili Vlaškouličanac — ima sve odlike Parizlije. Kaj ćete, mi smo ipak »cvijet duha i inteligencije« hrvatske.

— A kada bijaste vi najsretniji? — zapita Jelica Petrinovića.

— Molim za malo ustrpljivosti, jer će mi priča zbog veće jasnoće biti duža.

Zapali cigaretu i otpoče:

² Stihovi iz Preradovićevog Putnika (1844.). Matoš očito citira po sjećanju, jer ispravno stihovi glase: Al oči mu uzdignute / Okrenu se oj onamo.

³ Sv. Stjepan (István), prvi kralj Mađarske (975-1035) koji je pokrstio svoj narod. Posvećena mu je zagrebačka katedrala (uz Uznesenje Marijino i Sv. Ladislava).

I.

Kada bijah prvi puta kod Grge Alagovića,⁴ rođaka moje majke, kojega zvasmo ujakom, bijaše već župnikom u Hrastovcu, pošto se već dosta naklatio širom monarhije kao vojnički kapelan. I on imadaše sreću hvatati maglu kod Königgratza,⁵ i premda bijaše za taj junački čin odlikovan, bacilo ga na mršavu hrastovačku plovaniju zbog neke propovijedi Graničarima... Dosele ga poznavah tek po čaku. Govoraše se da ne priznaje ugarske nadmoćnosti, da se zbog mađarskih konduktera ne vozi nikada na željeznici, da je dobar ko kruh i oštar ko sablja i da je skladao Antunovićevu,⁶ ako se ne varam, pjesmu: Kuriku, više oroz na zreniku...

U ono vrijeme bijah na glasu među vođama u homerskim bojevima između realističke realke i klasične gimnazije. Kako znate, onda bijah klasikom. Zagrebački me frihtli poznavahu i odlikovahu; zвахu me »zlatnim kanonirom« jer izumih sa drugovima Tartaljom, Juricom »Trumbentašem« i Miškom »Činaklšuhom« nov način zabave: da se ije, pije i — ne plaća. Ta se funkcija zvaše mikljanjem. Nikada neću zaboraviti kako me sastao u Ilici, na samo Tijelovo, u klasičnim gimnazijalnim redovima, gazda od Zlatnog topa, kod kojega platismo sinoćni ceh sa — kostima pijevca koji se žutijaše kao dukat u izlogu... Dotjerasmo do toga da se danju ne usudismo izaći ni na koju ulicu koja bijaše izvan Gornjeg grada, kanonirskog kraljevstva. A kada se zbog neke nevjerojatne manguparije svjetovalo »kanonirskim« roditeljima da dignu svoju zlatnu dječicu iz škole prije nego što budu »konsiliumabeundisana«,⁷ baci me strogi otac na nekake seljačke tarnice i vikne kočijašu, ujakovu zvonaru i klisaru, koji kao da ima budak umjesto nosa:

— Pazi, Šimek, da ti ovaj pangaloz ne utekne. Vežem ti ga za dušu...

⁴ Matošev djed Grgur Matoš (1811-1899), učitelj u Srijemu i Bačkoj; Matoš o njemu veli u pismu Milanu Ogrizoviću: »U Nekad bilo... napravio sam ga popom i bacio u Brezovicu gdje mi 'onkl' Pinterović bijaše župnik.« Župnik u Brezovici (ovdje Hrastovac) bio je Matošev rođak Ante Pinterović (»Zvao sam ga ujakom, mada mi bijaše daljim rođakom.«), o kojemu je 1911. godine napisao članak Župnik Pinterović (Uspomena), uvršten u zbirku eseja Naši ljudi i krajevi. Sebe u ovoj pripovijesti Matoš naziva »Petrinović«. I ostali likovi u ovoj pripovijesti, Matoševi prijatelji, nazvani su imenima koja su oni uglavnom upotrebljavali između sebe: Tartalja je Milan Bratoljić, Matošev školski drug; Jurica (Đuro) Trumbetaš je Juro Tkalčić (1877-1957), kasnije proslavljeni čelist, s kojim je Matoš putovao i družio se u Parizu. Miško »Činaklšuh« je Miško Jurmić, koji je zajedno s Matošem dezertirao iz »Potkivačke škole« i pobjegao u Šabac u Srbiji 1894. godine, o čemu Matoš piše u eseju Uspomene u knjizi Naši ljudi i krajevi; kasnije pravnik i učitelj. Tschinakl je u bečkom dijalektu vrsta čamca, čuna (kaže se i čikl), dakle: »Čunocipela«. Žgaga recte Varalić je operni pjevač i glumac Žiga Varjačić (1862-1905). Karlovčanin Aufzac zvao se Absatz; pravnik, kasnije kotarski predstojnik u Senju. Nikola Hegedušević iz Osijeka je rođak Matoševe majke, pravnik. Gusta Hajduković je pjesnik August Harambašić (1861-1911).

⁵ Grad u Češkoj (Hradec Králové, stariji hrvatski naziv Kraljičin Grac), kraj kojega su god. 1866. Prusi pobijedili Austrijance, nakon čega je u opasnosti bio i Beč.

⁶ Ivan Antunović (1815-1888), biskup, pisac i prevoditelj, preporoditelj podunavskih Hrvata iz tadašnje Ugarske, biskup Kaločko-bačke biskupije. Pokrenuo je prve bunjevačko-šokačke novine, osnivao prosvjetne i kulturne ustanove. Pisao je pripovijetke i vjerska djela.

⁷ Glagol stvoren prema latinskom izrazu consilium abuendi, isključiti iz škole.

I opazim zaplakanu mamicu na prozoru, a kada nađem u čistoj marami nekoliko srebrnjaka, briznem u plač ko da me unovačiše. Na savskom mostu klonem umoran na sic od sijena i usnem.

— Mladi gespen, tutu sme! — probudi me bičalom zvonar Šimek, koji ne izgledaše kao oni koji se rađaju kada se zemlja trese...

Veče... Groblje sa mršavim, naherenim križevima, a na groblju pase junac. Škura, mahovinastom šindrom pokrivena crkva sa dva tornja džamijskog oblika. Ogromno, ogromnim proštacima ograđeno, zeleno dvorište; ogromna lipa; ogromna stara jednokatnica. Prizemlje joj zidano, gornji sprat drven poput okolnih zgrada, a na krovu na dva sljemenska roga dva su crvena metalna barjačica. Čujem mukanje i preživanje marve, neka sanjiva koka čini pospano koookokokoooo. Pored drvenog turbana, sa drvenim pijetlom mjesto kićanke — kraj bunara blenuo u nas neki bezjak i odrvenio se. Na grudima raspučio garavu košulju, prekoramio kôčinu sa dva vrga, nožni mu prsti tu i tamo presežu poderani opanak, a kroz ventilirani — o, moj Bože! — polucilindar ispala čovjeku kika.

— Andraš, jesi odnesel mojim pajcekom napoja? — pozdravlja ga zvonar.

— Jes, Šimun. Žena ti je, Šimek, zbetažala.

Dva mršava bundaša izletjela iz kurije pa mi, lajući i režeći sve pod nosom, pokazuju bijele i oštre zube. Stislo mi se, stislo ojađeno srce zagrebačko! Kola stanu pred ogromnim vratima gvoždem okovanim kao u kake tvrđave, a na vratima grdan zvekir, alka — šta li mu je! Ulaz zaškripi kao deset žrvnjeva, na pragu se pokaže mlada žujica — jamačno kapelan, iščekznu, a iz hodnika zagrmi džinska glasina:

— Došao! Ha, virga Domini (šibo Božija), sad si moj, mooooooj!

I ogromna ljudeskara u crnom, rekao bih, kaftanu ili fesu, obrijan mislim hodža i raspogjas, pa opatne dugačkim kamišem grlatije pseto, koje ciknu kao guja i preskoči ludim skokom zajedno sa drugarom baštenski plot. Golijat me digne polumrtva iz kola, odnese nalijevo u hladnu, opekama popođenu sobu, položi na stolicu i stane drmati grletinom.

— Tončikaaaa! Večeruuuu!...

Bilo mi kao Odiseju kod Kiklopa.

— A šta ti je, magare jedno? Zar ni riječi, zar ni ruke poljubiti uji svome, magare zagrebač...

— Uhuhuhu.

Krvnik me pomiluje po kosi, metne, ne, duhne me na svoje krilo i stane šaporiti:

— Ne šmrcaj, ne šmrcaj, da ne čuje teta Tončika. Šuć-muć pa prolj, virga Domini! Ujak se Grga htio samo našaliti. Ne šmrc... šmrc... aj... Vidiš, srce je u mene meko ko u naše Rezi-ke, tvoje mamice. Otri suze da ne vidi Tončika... šuć... muć... A znaš li priču o zelenom vrapcu?

— Ne znam, ujače.

— Ja ne velim: »Ne znam, ujače«, nego: »Znaš li priču o zelenom vrapcu?«

I stari silnik stane se tresti od grohotnog smijeha, tarući ogromnom modrom maramom suze, i poče me cjelivati.

— Ohoho, virga, virga, pravi bič Božji, ohoho!

Miriši po dimu i duhanu kao kafana iz koje odoše gosti. Lijevo mu oko vazda vrlo prtvoreno, te izgleda i šaljiv i nepovjerljiv. Plavičasti me nos sjeti na neke morske pečurke, na alge, a nosnice pune duhana na onu crnkastu smolu na kori bresaka. Lice mu nadu-

veno kao da ima vode u ustima, a nad okom se nadavile guste obrve kao bijeli svod nad burencetom u podrumu. Kad mu govorim, moram ga gledati u oči, tj. u oko, i svakčas me pipa kažiprstom za vrh od nosa!

— Po tome poznaj lažeš li ili ne.

Uto uniđe visoka, mršava žena u crnoj svilenj marami, sva u crno. Slična je ujaku kao dobar ekscerpt knjizi. Zamijeti me i raširi ruke kao grčko slovo , digne oči kao koka kad pije vodu i napravi mi iznad glave znak krsta.

— Julčiko, dijete moje, poljubi tetu Tončiku! Čula sam, Julčiko, da su ti učinili krivo, našao, kao i meni. No ovdje ti se take nepravde neće dogoditi dok je teta Tončika živa.

— Dakako, Tončiko, dakako! — potvrđuje ujak.

— Jadno dijete! Jedi, ne daj se nutkat, grizi! Nemoj mi večeras ostati gladno. Spremila ti teta pileću čorbu, filovane palačinke, pasulj sa šniclama, pečenu pačicu i jagodice sa kajmakom, jer mi Rezika pisala da ti je to lajbspajz. A sutra i prekosutra neće biti gore. Otkako je mom pokojnom izgorjela u Brodu kožarnica, znam šta je nevolja i nepravda. Ah, samo Bog je pravda, samo nebo je sreća!

Kada sinu zdjela pasulja kao »oblak grada teška«,⁸ predavaše mi ujak kitnjastom zdravicom neku grdosiju od bilikuma. Zahvaljujući se, citirah jedno dvadesetak što latinskog i grčkog, što hrvatskog, čitanog i nečitanog pjesnika i slavljah domovinu, ujaka, tetu, kapelana. Progrcnem polić vina kao naprstak i potaknuh tim junačkim činom kapelana, časnog Domogoja Španovića, da nazdravi hrvatskom narodu. Njegov me humor i boležljiva glava sjeti na besmrtnog Sternea, na bijednog Jorika.⁹ Kod patke nazdravi ujak sjeni svog nekadašnjeg prijatelja Eugena Kvaternika. Pijemo prvi vanderček,¹⁰ a ujak imenuje u šali mene stoloravnateljem, kapelana fiškušem, a tetu vunbacitelom. Tončika, opazivši grozne križevačke statute,¹¹ uhvati maglu sa bojišta. Popivši bratinstvo i sa Domogojem i s ujakom, stade mi se bijelim smijehom kesiti sa stropa teška greda — priječnica, a ja stadem novoj braći pričati svoju posljednju zagrebačku đavoliju:

— U Jurjevskoj ulici, iza crkvice Sv. Đurđa, ima neka drvenjara, a u njoj djed Petar, mljekar, sa kćerkom koju zovu susjedi zbog jarca, sa kojim spomenutu guravu djevicu često vidahu, frajla Cigom. Kada zapitah prije nekoliko dana drugove gdje ćemo piti, rekne hitri Tartalja: — Kod frajle Cige. — Odosmo dakle blizu one potleušice dočekati Petra mljekara da odnese u grad svoje kante. Pošto se u njih izdavaše soba, prikažem Cigi svoje kanonire, rekavši da je brkati Tartalja sušičavi bilježnik iz Ivanić Kloštra, a Trumbentaš Jurica njegov sušičavi drug i pisar, a oba jadnika da se nadaju naći na tom Božjem zraku i blizu zagrebačkog liječnika izgubljeno svoje zdravlje. Bilo bi dobro da mlada gospoda

⁸ Iz Mažuranićeve Smrti Smail-age Čengića.

⁹ Laurence Sterne (1713-1768), engleski humoristički književnik, autor parodijskog i inventivnog romana Tristan Shandy neobične strukture, u kojemu anticipira neke modernističke postupke, te putopisnog romana Sentimentalno putovanje. Matoš misli na ovo drugo djelo, punim naslovom Sentimentalno putovanje po Francuskoj i Italiji, koje je napisao g. Yorick, u kojemu glavni lik nosi isto ime kao i Shakespeareova dvorska luda iz Hamleta, nad čijom lubanjom danski kraljević razmišlja o prolaznosti svijeta.

¹⁰ Pehar iz kojega se pije naizmjenice, tj. koji putuje od gosta do gosta; niz zdravica.

¹¹ Vinske regule, pravila po kojima se u kućama plemića i građana pilo i veselilo; fiškuš (vinotoča) se morao brinuti da čaše uvijek budu pune, vunbacitel je uklanjao iz društva suviše pijane ili nepoćudne osobe.

prenoće već danas ovdje, a stvari se iz svratišta lahko mogu prenesti. Frajla Ciga, koju je ćopavi Žgaga, četvrti naš brat, kojega poradi cvikera i talmi-zlatnog lanca prikazasmo kao banovog šogora, često pomilovao po brkatom joj lišcu, pristane na sve i stane nositi iz pivnice divnog vinca u zemljanom vrču. »Banovom šuraku« nazdravismo sa dušom duše njegove, sa gospođicom Žužom — tako se zove Ciga — i dok sirotica gledaše zanosnog govornika Tartalju kao mačak što gleda biskupa, dotle je duša njene duše, Žgaga, recte Varalić, miješao njeno vino sa čikom od svoje cigare. Frajla se stala nježiti, bebuniti. Iza treće čaše bijaše bijedna guravica pijana kao čep i stane na velju radost našu plesati čardaš sa šepavim »banovim šurakom«. Tartalja ijujuče, a Jurica Trumbentaš svira mladencima na mljekarevoj harmonici. Sada tresne čaša, sad opet sat s ormančeta iskićenog balerinama i isjeckanim šarenim papirima. A Žgaga i Cige ni briga, pa pocikuju i udaraju tobože ostrugama ko husari. Pošto skrhaše i lampu, pošto gurava bajadera klone u kut, zapalimo voštanice, poneseo frajlu na stolnjaku i pjevamo Miserere s ovim pripjevom:

Zakopajmo ju blizu plota,
Da se doma ne domota.

I siđemo u grob, to jest u podrum, i tek što Tartalja nače novi lagvić, razvrže se sajam: evo nam u goste kuma Petra sa puškom i drenovačom! Molbe, govori, suze, padanja na koljena: aja, ne pomaže. Ne da se mljekar ni osoliti. Kao Kiklop zarobljenike, jednoga po jednoga nas povede u neki kućarak na samoj ivici okomitog gotovo brijega što pada prama Tuškancu. Strpao nas, krvnik, kao sardine i zaključao vrata lokotom.

— Jaoh, majko! Nješto međ' nogama... pas... ha, sad ga držim za uho — šapne neko... Tišina!... — Spanjismo se.

— Ne bum više... Jezuš Kristuš! — zavapi Žgaga, »banov šogor«, a meni na leđa padne nekako tijelo, tako silno, te se sruših na tle.

— Upomoć, Petrinoviću! — uzdahne Tartalja iz tavnog kuta i stane uzdisati kao da mu neko nožem vadi džigericu. Baš nagraisasmo!

— Joooj! — zacvili Đuro Trumbentaš, i po nama stade nješto skakati, udarati nas u glavu, u leđa, plesti i zalijetati nam se među noge, spodbijati nas kao tupim nožem za trbuhe, bacati nas iz kuta u kut. Bijaše nam ko da smo u vodi i da netko sebi tom vodom mućka tvrde, orijaške zube.

— Joooj! To je vrag! — šapne Tartalja svojim plačnim glasom, te nas uhvati mrtva groznica, i buf! osjetim u rebrima kao dva gvozdena prsta, koji me zalijepiše o niski, smrdljivi strop, s kojega padnem kao pogača na one tri bijedne glave.

— Me-eee-e.

— M-eeeeee-eee.

— Cigin jarac! Baš smo glupi! Hej, dečki, noževe u šake, oko mene, pa da pošaljemo u Hades rogatog prokletca! — viknem.

Gluha tišina. Rastrijeznimo se u trenu. Zakucala srca: čekamo.

— Majkooo — zaupi odjedared Tartalja, a Trumbentaš zaori:

— Udrite, kanoniri, pustite mu grešna jareća crijeva, držim Lucifera za rogove...

Rusvaj, urnebes! Uto se sve zaljulja, kao titanska šaka da nas drobi poput mrvica u džepu. Uхватim se za neku nogu. Nješto me zviznulo po tjemenu da vidjeh, štono vele, sve svece, učini mi se da letim u zvijezde i oblake, i najzad se nađem pod drvetom na travi.

Lijepo razbiram na punoj mjesecini kako se dolje prema jarku poput crne lavine kotrlja naš kokošinjak, svinjac, kočac — što li bijaše! — iz kojega jauče čovjek i životinja i iz kojega eno izleti jedan moj plačidrug. Pohrlim, to jest otociljam se naniže i pokupim po vrtu sve drugove. Kućica tresnu u jarku kao puška, a jedan grozni Me-eee-ee! — presiječe zrak. Naš mučilac ležaše krvav u potočiću, a na rebra mu legla kolibica. Da ga izvučemo, kad al čujemo bât čizama i glas kuma Petra:

— Čekajte, hajduci!

Bježi i žeži, i prsnemo kud koji po grmlju oko Sofijinog puta.¹²

— Stanite!

Grunu Petrova funtača, a Žgaga, »banov šogor«, vikne strahovitim glasom:

— Mrtav sam...

Kad pred zoru donijesmo u fijakeru Varalića kući, konstatova dr. Fon¹³ u njegovu organu za sjedenje četvrt funte soli i cijelu četku svinjskih čekinja. Petar mljekar jedva utekao tamnici, pomoću mog oca, a ja sam evo tu u Sibiriji.

— Pa za takvu tricu tjerati jadnu dječicu iz škole! — vrati se, smijući se, u sobu teta Tončika, koja ču sve iz kuhinje. Otpjevamo Ja sam Varaždinec — Varaždinec i preko širokog, punog ježeva hodnika i kamenitih stuba odvedoše me u — kako veli teta — bavlioteku, koja će odsele biti mojom sobom. Svi me troje svukoše. Poljubim tetu i ujaka u ruke, oni mene u čelo, koje poprskашe svetom vodom iz bočice koja mi bijaše nad glavom, među suhim macama, a ispod druge bočice, u koju je vješta prosjačka ruka izrečkala i namjestila krst, kliješta i ina mučila Sina Božjega. Kapelan, modrooki bolesni ujakov gost i štice-nik, moj sobni susjed, sjedne u dnu kreveta i ostade tu bez riječi dok ne zatvorih oči pred čudnim njegovim i njezinim pogledom. Zatim kleče, baci se na koljena pred onim u kutu raspelom, zarije glavu u sklopljene, zgrčene prste i stane usrdno, gotovo očajno moliti, šapnuvši pokoju i glasnije. I ja moljah, ali ne riječima. One je noći sam Gospod stisnuo moje vjeđe.

II.

Probudih se u cik zore. Obukoh se i oprah polako jer se bojah probuditi kapelana, koji disaše teško i burno kao u vrućici. Jedna lasta doleti kroz prozor, sjedne na zastor i zacvrkuta, kao da mi nješto ćereta. Stalo kuckati, a ustrašena ptičica izleti napolje. Kuc-kuc-kuc — to je na onoj švajcarskoj na ormanu kućici. Na vratima je sat, iako je kazalo tek na tri i po, natucka mali kapucin, patuljak — što li je — zlatnim čekićem po zlatnom nakovnjicu ravno dvanaest. Bavlioteka je, dakako, velika i puna mišolovaka. Okrom toga miriši po moljcima, štajerskim jabukama i dunjama što se žute i rumene po starim, pocrnjelim, teškim hrastovim ormanima. Krevet mi se bijeli u toj suroj sobetini kao golublje jaje u tavanskom gnijezdu. I uzani otarci, dugački kao da će se o njih otirati pola župe, čisti su kao potočni šljunak. Na stolu, na debeloj i opucaljoj koži je hrpa svih hrvatskih, opozicio-

¹² Danas Dubravkin put u zagrebačkom Tuškancu; ime je dobio po Sofiji Jelačić, rođ. Stockau (1834-1877), supruzi bana Jelačića.

¹³ Dr. Josip Fon (1846-1899), popularni zagrebački sportski djelatnik, liječnik i kirurg, začetnik moderne kirurgije u Hrvatskoj, osnivač Hrvatskog Sokola 1874. godine, pionir planinarstva.

nalnih, klerikalnih i beletrističkih listova, pa staklena škrinja u kojoj promatra mlada, zelena i zlatooka gatalinka, sa zelenog šaša, kako pod njom plove zlatne ribice: ni brige ih za pokojnog morskog ježa koji sniva na dnu tog slatkog mora rumeni sanak o ostrigi, o zakletoj kneginjici. Cijeli je zid spram mog kreveta zapremljen dolapima i knjižurinama, koje sinoć nazva ujak Grga šalabahterima.

To je biblioteka od svih župnika onamo od provale Tatara. Prvu knjigu donese jamačno kralj Bela, koji — kako veli ujak — prenoći u toj slavnoj kuriji poklonivši Hrastovac, alem plemenite turopoljske doline, županu Vukmaniću svojeručnom darovnicom. Da ne opazih njemačkog prijevoda Dupanloupovih djela,¹⁴ Preradovićeve Prvence,¹⁵ knjige Društva Sv. Jeronima¹⁶ i nekoliko Matičinih, šćah misliti e sam u knjižnici kakog Rittera Vitezovića ili Krčelića.¹⁷ Sve je tu staro, latinsko i katoličko, i čisto se prepadnem opazivši u kutu paklenu voltersku naslonjaču na kojoj se izvalio onaj koji iščupa austrijskom orlu dvo-glavcu među inim perjem i ponosni Hrastovac. Napoleon baca sa naslonjače, to jest sa broda, svojoj ljubi Francuskoj tužan pogled i poljupce. Sjetivši se na svoju majku i gledajući kroz onaj prozor na bijeli Zagreb, na svoju Francusku i moj Pariz, pritisnem mom prognaničkom sapatniku na prašno korzikansko lice svjež poljubac pa sjednem, snujući, pored njega na stolicu... Što bi bilo da je Hrastovac i danas biser na ilirskoj kruni kakog Napoleonovića?

... Lastavica i opet zacvrkuta: nad prozorom sve puno gnijezda. Odozdo, u zimzelenu se vere sivi palčić i kao da mi na bezazlenom kriocu donio topli miris sa hladnog cvijeća koje dolje u vrtu drhti, treperi, kao da zebe pod teškom rosicom. Jedna ruža nagne glavu prama lijeru — kao da mu nešto šapnu, a bijeli se ljiljan okrene žutome, zlatnome, i sve se lijehe zatalaskuju, zaljulkuju, sve od selena pa do trandovilja, od svilene božje zelene plahtice pa do rumenog karamfila, pa šapore mirisnim šarenim usnicama polagacko — tijacko. — Za granjem, grmljem i mlađom kukuruzom mravinjaci — seoski domovi, slamni krovovi kao teške zimske šubare ispod kojih se stao dizati modri, tamni dim u široko, modro nebo.

— Hajs! — viknulo u blizini, i čujem mekani šum polaganih točkova. Odnekale zableji stoka, konj hrže u vlažnoj djetelini i nespretno poskakuje vezanim prednjim nogama. Odjeknu zvuk kosačkih brusova veselo — veselo, kao da pjevaju gvozdene prepelice.

Lupnuše vrata, i eno tete Antonije. Žutim čistim putićem tapa nečujno, crno, sablasno usred veselog lišća i sočnog cvijeća prema grabrovoj sjenici. Prošavši pored golog golcigtog kamenitog dječarca koji na nju gađa strelicom koje nema, pored Amora, teta se Tončika triput prekrsti i obori pogled. A u dvorištu kao zatrubilo...

— Šarl, Šarl! — okrene se teta ispod višnje. — Šarl, ne sigrajte se s oslom, čujete li, čuješ li, Šarl!

¹⁴ Félix Antoine Philibert Dupanloup (1802-1878), biskup orleanski, Strossmayerov prijatelj i istomišljenik, protivnik dogme o papinoj nepogrešivosti.

¹⁵ Pervenci, prva Preradovićeve zbirka pjesama na hrvatskom jeziku (1846.)

¹⁶ Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, katoličko književno društvo, utemeljeno u Zagrebu 1868. godine. Izdavalo je popularna djela iz književnosti, kulture i povijesti, te nabožna djela (molitvenici, kalendar Danica).

¹⁷ Adam Baltazar Krčelić (1715-1778), zagrebački kanonik i ljetopisac, rektor bečkog hrvatskog kolegija (sjemeništa), autor djela Annuae i brojnih povijesnih studija; djelo Annue donosi brojne portrete suvremenika i opis društvenih zbivanja toga vremena.

— Šaaarl — dreči svraka sa grane na ogromnoj salcburškoj krušci, a neko drekne iz dvorišta u debelom basu:

— Za-po-ve-da-ju...

— Ne igraj se s oslom, Šarl, magare jedno! — Teta je govorila, vičući, tako naglo da je je-dva razumjeh. Pohrlim na drugi prozor i imađah šta vidjeti! Šarl — onaj sinoćni klippan sa zdenca u halbcilindru, legao pred stajom i uhvatio se snažnim ručetinama ukoštac sa stražnjim nogama nekog sivonje. To mu je jamačno svakidanja gimnastika i elektrizovanje nervoznih živaca. Kada se magaretu dosadilo bacati se uzalud nogama, stade zvoniti grlom grlatijem da čovjeku srce — tako reći pukne. Smiluje se i kruti Šarl, gurne sivonju te se umalo štono regbi Zagrepčani — ne prekopitne preko ušiju. Šarl ga tješi:

— Muč, muč, Lojzek, muč, muč, moj lepi cujzek!

Preko dvorišta protrči stara debela dekla, škripnu vratašca, i za tinji se časak zašareni široko dvorište kao rebra krova Sv. Marka u Zagrebu. — Peradi kao naroda na proštenju: šarenilo, graja. Zakukurikali ponosni krefkeri, a među nogami im zaglavali mali bijeli turski pjetlići. Za pomoranskim i hrvatskim guskama valjaju se oko koke pilići ko žuti žgančići, a vojska pataka reže već čistim, svilenim grudima zelenu žabokrečinu u velikoj bari pored đubreta punog bundeva. Praščići izlete iz okola kao iz puške, pa kada jednog uhvati Šarl za rep, stane tako grozno jaukati da prhnuše iz golubinjaka usred dvorišta golubovi kao vjetar da ponese bijele snježne pahuljice, a roda, koja dosele stajaše kao stari invalid na jednoj nozi, poleti i već lebdi nad crkvom kao široki križ s kojega vise dvije crvene vrpce — dvije tanane noge. Golemi bijeli tukac se šepiri među tukama kao bijeli mjesec među blijedim zvijezdama, a nad granje susjednih šljiva nadavije se ljetno toplo sunce kao topla kresta ćuranova. Šarl uštinuo za rep onog strašnog rundova, koji se stane vrtiti za vrhom svog repa kao zemlja što se vrti oko svoje osi. Na pojilo, kraj zdenca, doklapao za marvom veseljak Šarl, i premda vidim da nije baš čist ko gumno, otrčim dolje. Pođosmo na pašu kao stari prijatelji. Iza crkve izvadi iz platnene torbe tuzgavim rukama tuzgavu slaninu i ponudi mi.

— Hvala; nisam gladan.

— Ječ, ječ, em ni na tebi rastla!

Zagrizo nesretnik bez kruha! Kada mu rekнем da ima želudac kao patka, zamoli me za tri tvrde škude križevače, pa da su njegove ako ih proguta. Dadem mu sekser i patagon. Proguto ih, bekrija, ko čvarke! Rakijajući iz čuture, pita je l' istina da Gospon pravi tuču, da ima jedno Crno, jedno Crljeno i jedno Mrtvo more i šta radi u Zagrebu onaj pijetao koji vuče klade kljunom. Gradeći mi frulicu od vrbine kore, pričaše mi kako Varaždinci baciše, odsudivši ga na smrt — raka u Dravu; kako Križevčani penjahu vola na crkveni krov da ga očiste od trave; kako Stubičani tražahu po šumi svoju Bogorodicu, koja im pobježe sa procesije, i kako se neki zagrebački grešni parok spasio od žene svog zvonara, skočivši gol, namazan medom, u perje i poletjevši na crkveni toranj. Kada Šarl ćutaše, bijahu mu usta otvorena ko somu. Pjegav je ko ćureće jaje, mirisom podsjeća na zvjerku koju zovemo torec. I on ima nos, oko nosa po jedno oko, nadesno i nalijevo — pa ipak, đavo bi mu ga znao što je na toj tikvi tako čudnovato, bizarno. Ta glava ima tendenciju kiselog krastavca koji bi htio biti paradajzlom. Upitavši ga što mu je kosa tako bijela, reče da je neke zimske noći uhvatio u šumi kod Jamnice vuka za uši pa da se tako do zore gledahu...

— Šarl, vi niste rođeni u Francuskoj?

— Nis. Ja se zovem Andraš. Samo gospa mi veliju Šarl. Ja sem rojen f cirkvi.

Tu se moj Andraš sagne, digne sa zemlje bubicu; metne je na crni vrh od svog palca, i pošto bubica odleti, stane Andrija skakati i gotovo jecajući urlati:

— Jesi ga videl, lepega, malega božjeg voleka!

Zazvonilo na misu, a ja se vratim preko groblja i pročitam ovo na jedinom kamenitom krstu:

Muzsek dole skerlyak kayti nasz gespen

Lustrissimusz

SZTIEFF ZSUGECZ DE BATINABREG

tutu jeje.¹⁸

Oko crkve cintor sa niskim zidom kao da su ga ovčas ostavili Avari ili Obri, a na cintoru mlade šljive i bijele guske. Crkva miri kao magazin starih kožuha — pusta, sirotinjska: vidi se da joj se kolator probecario. Na zelenoj, staroj propovjednici ima i bijelih jelovih dasaka, kao da su od vješte desnice našeg Šarla. Kako Sv. Antuna Padovanskog obezglavljena baciše pod pijevnicu, ostade na nekom oltaru samo njegov simbol: neka glava koja bi htjela da bude svinjska. Crkva je napola okrečena i mjesto nekog sveca vidi se samo parče čudnog mesa na mučeniku ražnju na koji škilji ispod vapna rutava njuška nekakog biblijskog Čivutina. Od one poznate scene ostade u hrastovačkoj crkvi samo par golih nogu u vrsti zdjele — šta li! Za jednu se nogu zakačila neka debela, predebela ženska ruka, a druga ruka pritisnula na drugo koljeno kao pramove Magdalenine kose ili hrastovačke slame. Taj srcedrapatelni prizor gleda neka — bit će ženska — njuškica sa sentimentalnim prstićem u djevičanskim sanjarskim usnama.

Oko glavnog se žrtvenika strugahu na golim koljenima, po hladnom pješčanom kamenu, stare pobožne seljakinje; u klimavu klupu sa desne strane, u kolatorsku klupu, sa grbovima i nekom vrstom barjaka, zaronila teta Tončika i ne opazi me u molitvenom zanosu. Brzo se obučem u ministrantsko odijelo i zapalim sa zvonarom Šimunom oltarske svijeće. Na misu dođe blijedi, bolni kapelan, koji me se doimaše kao kako »palo veličanstvo«. Za njim dogega smiješna koka: tako je bezrepa da joj se vidi cio biskup,¹⁹ ćelav i žut kao tjeme starog tonzurisanog kaluđera. Tek što Šimun izjuri pobožnu kokicu, vidim preko trobozana kako nas sa crkvenih vrata izvjedljivo posmatra onaj sentimentalni volčić, onaj mladi bušak, koji bijaše vazda na groblju. Kada viknuh da pregrizem smijeh: Et cum spiritu tuo,²⁰ junac riknu, udari u vrata i top-top-top odmagli na hrastovačko groblje. Iza službe Božje kumovah zvonarevu djetetu, zajutarkovah u bašti i odoh s kapelanom čitati u palaču,²¹ u salon hrastovačke kurije.

Po toj se ogromnoj sobi najbolje vidi gostoljublje te drevne hiže. U sredini je, sa kraja na kraj, stol, oko kojega bi se moglo najesti i napiti pet puta po dvanaest gladnih apoštola. Na zidovima slike Marije Terezije, Tome Bakača,²² Napoleona III, biskupa Vrhovca, ba-

¹⁸ Kajkavski: Mužek, dolje škrljak, kajti naš gespen lustrissimusz Štief Žugec de Batinabreg tutu jeje (Seljače, skini šešir, jer je ovdje [pokopan] naš gospodin Štef Žugec od Batinabrega).

¹⁹ Trtica, meso na zatku peradi (oblikom podsjeća na biskupsku mitru).

²⁰ Latinski: I s duhom tvojim.

²¹ Stariji naziv za salon, najreprezentativniju prostoriju dvorca ili neke zgrade.

²² Toma II. Erdödy Bakač (1558-1624), hrvatski ban od 1584. godine, pobjednik nad Turcima kod Siska 1593.

runa Trenka i članova sadašnje vladarske kuće. Likovi Eugena Kvaternika i Antuna Starčevića okićeni su svježim cvijećem. Kapelan mi reče da ujak i jučerašnjom prilikom posla u Zagreb Starome, svome prijatelju Anti, burence starog šilera.

Pod likom ovih rodoljuba je album sa potpisom hrastovačkih gostiju. Nađoh tu i epigram Masnecov,²³ Bog mu oprostio vinskoj duši! — pa djela Starčevićeva u zlatorezu, Kvaternikove Adrese i Programi, fotografije sela Rakovice, a pod staklom je rubac i rukavica koje ondje ostavi neke vesele noći đak Bah.²⁴ Tu je fotografija i nekoga P-ra, koji se docnije odmetnu. Na čelu mu napisali: Hulja, i po surci jedno dvadesetak potpisa, među kojima polovica izdrljanih također zbog docnijeg izdajništva!... Uvrh je sofre pozlaćen ogroman rog, pladanj za gostoprimitljivu sol, četa čizama²⁵ i bilikuma. Zastori, stolnjak, ubrusi, grede — ama sve to je u toj bijeloj sobetini crveno-bijelo-modro. Trobojnim je slovima našarano nad vratima Bog i Hrvati,²⁶ u jednom se kutu koči barjak hrvatskog Oca Zvonimira. I ovdje je, kao u cijeloj kući, tušta i tama šarenih lojanica, starih pisanica, suhih licitarskih umotvora, sagova iz trobojnih vunenih ili platnenih krpica. I tu sve miriši po žutoj dunji i crvenoštajerskoj jabuci. Najviše mi se sviđaše na ormaru dvoglavo tele, pa đavo koji drži svijeću šapama i repom. Velik je, crven, dugo- i crnojez, i zbog njega ne bi uveče Šarl došao u gornje odaje za cijelu Banovinu. Tele nije živo, nego mrtvo, šopano je i stoji među župskim larima mjesto Janusa, dvoglavog boga.

Tek što pročitam »Hrvatsku«,²⁷ a dođe teta. — Spemila sam vam — veli — gablfrištik. — Uf, što bi rekla Tereza da joj pošljemo dijete kući gladno i mršavo.

Naslađujući se slatkim ovčijim skorupom i paprikašem koji bijaše tako izvrstan da se onog dana paprike u vrtu još jače zarumenješe od jeda te ne bijahu u njemu — čudio sam se čistoći tetine sobe. Oko cvjetnih lonaca na otvorenom prozoru prhaju lepiri. Sve je tu bijelo, prebijelo: i zastori čisto samostanski, i pokrovac na prebijelom krevetu na kojemu se pored bijelog mačka Frica čisto topi poput grude alpskog snijega — tetina prebijela noćna kapica. Sve, sve je tu bijelo, prebijelo: i načete čarape za mene, i molitvenik sa koricama od slonovog zuba. Sve je tu svijetlo, okrom tete, koja se u svojim opatičkim haljinama crni kao packa od mastila na papiru, i osim onog na zidu mrkog viteza, ispod kojega preko njemačkog napisa sigurna ruka puritanca mog ujaka udari ove riječi: Bogomir od Juhe, Starčević Svetog groba. Na polici ispod jadnog viteza Bouillona²⁸ ima šnelsider, dva-tri ogromna čisla, kapišon, sanovnik, zagrebački čuveni Šoštar²⁹ i čuveni njemački roman

²³ Stjepan Josip Masnec, školnik, šaptalac i prodavač pamfletističkog lista Torba; katkad je prodavao i školske knjige pred zgradom gimnazije na Trgu Katarine Zrinske br. 5. Glumio je na prvoj predstavi Freudenreichovih Graničara (1857.), u ulozi trgovca Križića.

²⁴ Vjekoslav Bach (1845-1871), bliski suradnik i prijatelj Eugena Kvaternika; poginuo zajedno s njim prilikom Rakovičke bune 1871.

²⁵ Misli se na niz čizama od stakla i porculana iz kojih se nekada pilo, osobito pivo.

²⁶ Geslo Starčevićeve Stranke prava.

²⁷ Hrvatska – dnevni list, glasilo Stranke prava, izlazio pod tim imenom 1866-1895., 1900-1908., 1906-1909. (paralelno, s drugim uredništvom) i 1911-1918.

²⁸ Godefroid IV. de Bouillon (1060-1100), vođa prvog križarskog rata i jeruzalemski kralj; »njem. oblik njegova imena Gottfried u Matoševu je tekstu preveden sa Bogomir, a pridjevnik doveden u vezu sa franc. bouillon, što znači govedska juha; izraz Starčević Svetog groba karakterizira nekadašnje pravaše koji su u svom 'hrvatovanju' zaista išli vrlo daleko.« (B. Klaić)

²⁹ Popularni pučki kalendar, donosio je zabavne i književne sadržaje; izlazio u Zagrebu tijekom 19. stoljeća. Naziv mu dolazi od njemačke riječi za postolara, obučara.

Peter der Räuber, Lika's Geissel und Schande.³⁰

Među nas bane čudan svetac. Visok, oklembesio brčine, na čizmama mu ispucao lak, u ruci zelen šeširić sa gemzbartom, a kosu zaklisio kao da ju namaza maslacem. Previje se kao kostura, drekne:

— Baron fon Fistor.

— Ere... Brrr...

Baci se na stolicu, razvagani se, dune, stane maramom trti šiljasti nos, koji me sjeti na nahereni toranj u Pisi, naheri glavu kao modrooki gusak gledajući u oblak na krvnika jastreba, udari se pesnicom po vatiranim prsima i jekne:

— Ferloren, ferloren!³¹

— Bos is, hajlige muter!³² — zapanji se teta.

— To vam je naš slavni turopoljski puranbaron! — povede me nastranu kapelan, pošto Tončika i Fistor stadoše uzdisati i lijevati uzajamce suze.

— Kaki puranbaron, Bog budi s nami?

— Rođen je u Pruskoj, odrastao u Beču, postao je tu poštar, a bavi se i kupovanjem hrvatskih purana, koje šalje s izvađenom utrobom na velika tržišta.

Kad puranbaron izjede svoje plave suze u jednom konvulzivnom gulašu — a jede ko da je na komisiji! — stane nam nizati u bučnom bečkom dijalektu:

— Uveče, prije nekih deset dana, dođe mi na poštu u Hudi Betek distingiran stranac, i pošto ostadosmo sami, skine ogrtač, i šta mislite koga upoznah?... nesrećnog... gospođe i gospodo moja! Pošto mu pripadloh koljenima, ispriča mi tragičnu svoju povijest, prizna da je zbog visoke politike prisiljen živjeti neko vrijeme u tajnosti i zamoli me kao plemića, kao barona, koji može danas-sutra postati i knezom, za gostoljublje i pomoć. Zakunem mu se na vječnu vjernost — ja sam oficir u rezervi — dam mu svoju časnu riječ da živa duša neće ništa doznati, i zatvorim ga u salon u kojemu ću ga svojeručno hraniti i dvoriti, a noću ispuštati u vrt gdje se običavaše do zore po mjesecini šetati.

— Pa to je lijepo, vrlo lijepo! — veli kapelan.

— Ah, ja! — zacvili puranbaron. — Lako je vama! Prekjuče zorom odem da nađem..... i da ga dignem na prozor, kad al njega nema pa nema. Nema ga u vrtu, nema na livadi, nema u mlinu: kao da je zemlja velikaša progutala! Pošto mi oko kuće nema sela ni selišta, niko mi ne znade ništa reći. Da se nije mučenik utopio u Lomnici, da mu zli ljudi našao ne učiniše!... I kao lud odem baronici Fistor, rođenoj Klappermaul zu Habichtshausen, i nađem bračnu odaju pustu. Samo pod krevetom što jadicovaše moj daks! da mi srce pucaše! Zavirim pod krevete, u ormare: sve, sve prazno!

— Varalica dakle zdipi osim vaše supruge i novac koji dobiste za prolivenu krv hrvatskih tukaca? — pita kapelan.

— Da, Hochwürden.³³

— Pa što ga ne tužiste, što odmah na sve strane ne telegrafisaste? Što radiste ova dva duga dana?

³⁰ Razbojnik Petar, bič i sramota Like.

³¹ verloren (njem.) – izgubljeno, propalo.

³² Iskvareno njemački: Was ist, heilige Mutter? (Što je, sveta majko!)

³³ Njemački: prečasni, velečasni.

— Ah, ko bi se usudio, ko bi to mislio? Držah da će mi žena biti druga! Uh, sada je već kasno! Varalica je već u Italiji, na moru!

Ostavim zaplakanog puranbarona i odem sa kapelanom u vrt.

Vrućina, omarina. Na grani skače debeo drozd. Ponaša se tako glupo kao da je već pečen. Ribizli se rumene kao koral i žute kao nizovi biserja. Preko žutog, tvrdog puteljka pretrči krtica i zaroni kao svrdlom u zemlju ružičastom njuškicom. — Pst! — šane mi kapelan, zađe u grmlje, a ja za njime, tibajući pokoju zaostalu malinu. Čučnemo.

Pred nama u travi, pod petrovačom jabukom, leži djevojče, kidajući krunice krasuljka iz kite poljskog cvijeća. Kida i pjevucka. Pjevucka i kida tako tiho da se pauk mirno spušta na srebrenoj niti sa grane prema njenim nogama i da zlatna smaragdna mara bezbrižno doleti pored nje u zelenu travu. Pošto čudnovato djevojče, vila, nimfa — što li je — poiskida žutobijele glavice, uzme ocvao mak i stane monotono pjevuļiti — gotovo poput pčela koje joj lijetahu oko kose:

Crna kobila beli konj,
Bela kobila crni konj,
Crna kobila...

Lice joj ne vidjeh zbog širokog slamnog šešira i smeđe, kao zlatom porubane kose koja se strunila po uzanim leđima. Ležaše postrance. Vidjeh tek goli garavi vrat sa seljačkim modrim đerdanom, žute, tanane i vitoprste ruke, pa bose nožice, vite kao u srne, a crne kao u Cigančeta.

Kapelan mi ispriča da je to Smiljka, kćerka čudaka seoskog učitelja. Učaše je otac svirati u crkvene orgulje, a ona se toliko izvještala da zimus već sviraše na svim zornicama. Pjevaše herubinski, i ne bješe dana da ne ode poslijepodne u crkvu svirati. Proljetos, na sam Uskrs, usne u crkvi čekajući na derana koji je vukao mjehove. Otac joj, udovac, bijaše negdje u gostima, sluškinja Dora mišljaše da je mala na farofu, a zvonar Šimun zaključao ranije crkvu. Drugi dan nađoše nesretnicu zgrčenu pod vječnim kandiocem — ludu.

Sjenica skakuće na mahovinastom hreku, kos zviždi, divlji golub guče, šturak tambura, a Smiljka zuji

Narodi nam se kralj nebeski...

Odjedared se prestravi, prislušne i stane zvati:

— Grofica! Grofica!

Na grani zakriještalo, i na Smiljkina leđa pane vrana, posrćući kao pijanica i potpirući se krilima kao batinama. Nas dvojica ni dahnuti: kao tati... Djevojče sjedne baš spram nas, a meni iz grla tihi: Aah! Bože, lijepa li bijaše! Privukla me svojim širokim opalskim očima kao dvije orhideje što mame mušicu. Sličnu glavu vidjeh dojako samo u vrućici, u svojoj duši. Ispadnem iz grmlja, ona u trk — u trk, a ja za njom sve posrćem kroz gustu djetelinu. Izgubim šešir. Dohvativši je jedva, stane me vući za kosu, a meni to čisto milo i pjevam joj:

Crna grlica beli kos,
Bela grlica crni kos,
Crna grlica...

Ona mi odjedared otpjeva:

Digu digu dajca
Mama peče zajca...

U glasu joj bijaše suzā, pa mi dođe da zaplačem kada ih stala truniti u moje srce. Nasmije se blijedim, mekim usnama i bijelim ciganskim zubima, a ja je cjelunem — ni danas ne znam kako! — u široko oko koje me gledaše kao majčina dušica, nježni cvijetak.

— Što si ti, dečko, ban ili biskup? — zapita Smiljka i upre mi u grudi svoje oštre, drhtave laktove. — Ako si ban, drž' me, ako si biskup, pusti me.

— Ja sam ban, moja banice!

I dok se smijaše da mi srce skakaše od radosti kao mlado ždrijebe, trčasmo kroz kukuruze, grmlje i drač, a kada joj se zapraštiše krvlju blijedi obraščići, klonuše nam i ruke i noge.

— Da, ti si pravi ban! — veli Smiljka i sjedi mirno kraj mene. Pjevucka, vuče me za kosu, griska travu, a ja joj krišom ljubim znojnu kosu. Andraš naide sa kravama, i kada zasvira na frulici, zaspi mi djevojče na krilu. Položih joj kradom ruku na srdašce. Osjećam kako iz njenog ludog srca prelaze burni kucaji u moje mlade, vrele žile. U daljini Okić, Susjed,³⁴ domovina Tahija i Petrice Kerempuha, medvedgradski zidovi kao žena koja vodi pred sobom okamenjelo dijete... Budne mi kao da će me ova luda vilinska sestrice, probudivši se, ponijeti preko Vukomeričkih niskih gorica i preko Kupe na Klek, na grob Kraljevića Marka, gdje se roče bijele vile sa plahovitim Grabancijašem, crnim đakom. A Šarl zadio frulu za pojas, tjera od nas brezovom granom muhe i priča mi, kao o kakom načelniku i njegovoj ženi, o Crnoj kraljici³⁵ i Zmijskom caru. Sunce zađe za Žumberačke šumovite gore, uminu Pozdravljenje i sinuše prve zvijezde kada donijeh svoju blijedu zvjezdicu u tihi farof. Teta Tončika ju položi u svoj snježni krevet. Iz vrta čuo se žamor gostiju u kojemu razbirah jasno O Tannenbaum, o Tannenbaum³⁶... našeg puranbarona, ali umoran odem u bavlioteku. Već čujem šum Sanova koraka i tetinu, pored mene, molitvu, pa mi se čini kao kvočka što govori kooookoko.

³⁴ Susedgrad, nekoć dvorac zloglasnog feudalca Franje Tahija (1526-1573).

³⁵ Crna kraljica: Barbara Celjska (1392-1451), plemkinja iz roda Celjskih, supruga ugarsko-hrvatskog kralja i njemačkog cara Žigmunda Luksemburškog (1368-1437). Hrvatska narodna predaja pamti je kao »Crnu kraljicu« jer se odijevala u crno i bavila crnom magijom, te je o njoj sačuvano više narodnih pripovijesti.

³⁶ »O, jelo, o, jelo!«, omiljena pučka božićna pjesma Ernsta Anschütza (1780-1861) prema starijoj pjesmi Augusta Zarnacka (1777-1827).

III.

Probudivši me zorom kapelan, rekne da jutros izdahnu baron Fistor, jer juče izjede za okladu pečenog pijevca zajedno sa kostima. Kapelan, teškovoljan poput danskog kraljevića, nadoveže tobože tužno:

— Oh, šta je ljudsko žiće!

— Koji je danas dan, gospodine?

On se sladogorko nasmjehne i otpovrnu:

— Petac turski svetac.

— Vi kao da ustaste na lijevu nogu.

— Ni na lijevu ni na desnu. Cijelu noć čekah u vrtu zeca koji nam tamani voćke. Nemam, doduše, karte za lov, al to bi bio krasan red da se bez take karte ne možeš obraniti od vuka ili ubiti životinju koja ti tamani imanje.

— Vrlo lijepo. A gdje je zajček?

Kapelan se i opet sladogorko nasmije i izvuče iz lovačke torbe bijelog — prebijelog Frica

— mačka miljenika tete Tončike.

— Odista: petac crni svetac! — rekнем.

Tek pošto se obučem, sjetim se Smiljane.

Ne vjerovah jučerašnjici. Bijaše mi kao da snivah, kada čujem iz tetine sobe kao zvuk tamburice. Potrčim, zavirim i vidim Smiljku kako spokojno svira na nekom klavsenu koji juče držah pretpotopnim stolom. Svira, a teta joj brenuje kosu i govori:

— Taako! A sada ćemo ti obući svilene štrinfle i cipele koje donese Dorica. Budi uvijek tako dobra, dušice, pa ću te dati za gospoju mome Julčeku.

— Banu? — pita Smiljka.

— Banu, banu, pilence moje, banu, grlice moja!

A ja od ključanice niz stube i sastanem crkvenjaka Šimuna. Idemo zvoniti. Sve se bojim da mi ne opazi po prsluku kucanje srca. Na cintoru čujemo sa grobljanske strane vajkacije, otimanje, viku, hropac kao da koga kolju. Pohrlimo i imamo što vidjeti! Na travicu se izvalila ljudeskara. Dreči kao bravac kada ga kolju. Desnicom uhvatio za trbuh jednog, ljevicom drugog seljaka pa drma li ih drma kao onomad noge magareće. Kao da ima grčeve. A svu tu trojicu, kao oko Troje, vuče po zemlji neki čovuljak Hektor, kriještajući:

— Muč, muč Andraš, rujig, her Andreas fon Čučnik³⁷ — mora vun, mora vun, pajsja capica — huuh.

Krvnik bijaše naduven kao krvavica kobasica, a crven kao Krvavi most u Gordunovo³⁸ vrijeme. Znojan je i mokar kao Sava kada je najmokrija.

³⁷ Ruhig, Herr Andreas von Čučnik. – Mir, plemeniti gospodine Andrija Čučniče.

³⁸ Matoš misli na »možnog župana Gorduna Goričkog«, gospodara Medvedgrada u 14. stoljeću, kojega opisuje Mirko Bogović (1816-1893) u svom djelu Krvavi most u Zagrebu kao velikog neprijatelja zagrebačkih biskupa.

— Muč, muč, Andraš, rujig, her Andreas vulgo Šarl... de Čuč... Čučnik! Dršte ga, drž te, de-čaki, toga tolvaja, mooora vun — vun! — zipara mali krvnik i vuče mučenika da je Bogu plakati. Kada svi ovako dospješe od jednog do drugog crkvenog tornja, zacvili mučenik, Andrija plemić Čučnik, tako grozovito da neko seljačko mače blizu nas, na cintorskom zidu, zacvili i đipi na kameniti šešir trouglac Sv. Ivana Nepomuka³⁹ na crkvenom zidu mijaučući glasno i jasno kao u ekstazi.

— Gespen ot Čučnik, vaš plemeniti zub jesu vani! — klikne rumeni silnik, frkne na leđa, te mu sa čela odleti kućna kapa preko plotu na drveni križ na nekom grobu, a iz džepa nješto bijelo i veliko za koje mišljah e je kutija za pomadu, a kad tamo — to bješe sat. U isti čas rukne Andraš kao ranjenik i zalijepi jednog seljaka o jedan zid, a sa drugim malo te ne probije toranjska vrata... Dok mučenik mućkaše zube iz vedrice koju mu prinese treći turopoljski plemić — gledalac kao i mi — odem sa Šimunom u zvonik. Zvonar lju-ljaše debelo zvono Devicu, a ja Cinkuša, momče tanano. Kako to bijaše krasno, kako je debela Devica znala tananom Cinkušu da sekundira! Izišavši, nađem slavnog bricu kako se izvalio pod šljivu i — ne mogah vjerovati očima — isplazio jezik! Pošto ga upitam za uzrok tog čudnovatog postupka, rekne mi:

— Revera, domine, naturalia non sunt turpia.⁴⁰ Mladi gospon nek znaju, ak su školu, kak smo čuli, vučili, da samo naturalno stajne človeku srećni žitek dati more. Ego sum nunc imitatio canis⁴¹ kao onaj Vlah, hoću reći Gerk. Cucek ima zato tak zdrava prsa jerbot meće jezik na lujft kad mu vruće jeje. Servus humillimus, mladi gospon, naj dostoje pozdrajti reverendisimuša i naj mu reči dostoje da bumo im drugog kedna roge metati⁴² došli. Nek se čuva gospon plebanuš doktorov: timeo Danaos...⁴³

Pošto se hrastovački Drmačić⁴⁴ gubljaše prašnom cestom prama razbacanim kućama seoskim, govoraše mi crkvenjak da je to Ciprijan pl. Golubić, bivši crnoškolac. I vruga bi na ledu potkovao, zna praviti tuču kao svaki pop. Župnik ga poštuje, premda nikada ne ide u crkvu.

Bijaše nedjelja, »tih danak Božji«, kako veli pjesnik, a crkva se i okolina malo-pomalo zašarenila od seljačke surine, košulje, išarane sukneje i marame — kao cvjetna livada. Sa Šimekom ministrovah ujaku, iz kuta me gledaše teta svojim blagoslovnim očima, a pored nje zario blijedu glavu kapelan među mršave, zgrčene prste. Omamljuje me tamjan, jeka orgulja, skladna i široka pjesma pobožnog puka, gromko ujakovo pjevanje kojemu odgovara lijepi učitelj bariton. Teta mi reče da ga nikada ne ču ljepše propovijedati nego onog dana. Sjećam se kako mi žmarci prodoše kroz oči i nos kada čuh usred propovijedi uzdahnuti tik do mene udovicu babu u peči i modroj marami: — Jojček, dušooo mojaaa — i kada udari u lelek koji primi pola Hrastovca — pa i moj ministrantski kolega Šimek. — Iza mise upoznam u sakristiji učitelja Jelića. Licem me živo podsjeti na Eskulapa po-

³⁹ Sv. Ivan Nepomuk (1340?-1393), praški svetac i mučenik. Ubio ga je kralj Vladislav IV. zbog sukoba s crkvom. Slavi se kao branilac crkve i zaštitnik ispovjedne tajne.

⁴⁰ Latinski: Doista, gospodine, prirodne stvari nisu sramotne.

⁴¹ Latinski: Ja sam sada imitacija psa.

⁴² »Stavljati rogove«, tj. puštati krv; u staro doba gotovo univerzalni način liječenja.

⁴³ Čuvaj se Danajaca (i kad darove nose); Vergilije, Eneida, II, 49.

⁴⁴ Drmačić – »izdajica seljaka u Šenoinoj Seljačkoj buni; Matoš epitetom hrastovički Drmačić zove jednoga brijača, očito pomiješavši 'fiškala' Drmačića i bricu Grgu Čokolina (iz Zlatarovog zlata)« (B. Klaić).

red prozora neke zagrebačke ljekarne. Blijed, malorjek, šapatljiv: pravi udovac. Zahvaljujući mi za juče i za Smiljku, reče da imam dara za ludačkog liječnika, a meni bi kao da je zaplakao. Ne znam kako se odjedared našao kod njegove kuće. Bio mi simpatičan.

U dugačkoj, razizemnoj i ovišoj je drvenjari okrom staje sa dvije kravice, ogromne prazne suše i podruma, škola s učiteljevim stanom. Kako nema dimnjaka, penje se dim iz tokošnje kuhinje sa seljačkog ognjišta po drvenom kućnom trijemu, koji spajaju sa starim pocrnjelim ražovim krovom drveni, neotesani gotovo stupovi, pa liže svojim modrim i mekanim jezikom sure prozore stana i škole, zakrpljene čađavim, kao pergamenat žutim papirima. Zadivio me vrt i pokušalište. Oko sto vrsta ruža, žutih kao da umiru, rumenkastih kao oblačak, rumenih kao krvavo srce. Kalamima ni broja se ne zna. Jedna je kruška kao svijećnjak, a kruške kao da ih priveza gosp. učitelj na božićnje drvce. Drugima su voćkama grane razapete gvozdenim žicama, te od teške muke poniješe više ploda od lišća.

Na ponekom drvetu ima tri vrste voća. Za kućom vinograd od Amerikanca⁴⁵ i bordeaux-loze. Preko zelene okljaštrene živice lete zujne pčele kao zlatna zračna procesija. Nikada ne vidoh toliko Dzierzon-košnica.⁴⁶

Učitelj govoraše samo onako upola i prekidaše se u polovici izreke sa ecetra ili »i tako dalje«. Pričajući, zastane i zagleda se u zračnu tačku, trese glavom i nastavlja govor zamišljeno; iza četvrt sata spominjaše štreberstvo, koje obuže naše hrvatske ljude, žalosno špijunstvo svojih mnogih drugova. Preteške dužnosti, prelaka plaća. One godine baš izadoše Pošurice J. E. Tomića,⁴⁷ i Jelić mi se vjakaše kako je nepravedno rugati se stališu koji dade domovini Filipovića, Fabkovića, Modeca, Trstenjaka⁴⁸ i tolike mlade nadobudne pregaoce. — »Koga zamrziše bozi, načiniše ga školnikom.«

— Pušite li? — I pruži mi drhtavom, nervoznom i elegantnom rukom duvan od 16 novč., jak kao otrov. Pušijaše cigaretu za cigaretom. Sjedosmo pod staru ogromnu trešnju, a baba Dora iz Pušća, stara sluškinja, donese nam toplog netom pomuzenog mlijeka i polukukuruznog slatkog hljeba sa maslacem i zlatnim, prozirnim gotovo saćem. Stadoh bistririti politiku, kad mi učitelj, koji me slušaše gotovo kao snivajući, začepi usta i podigne drugu ruku u zrak.

— Čut! Pst!

⁴⁵ Vrsta divlje loze porijeklom iz Amerike. Otporna je na peronosporu, pa se na nju kaleme europske sorte.

⁴⁶ Popularno: đerzonka, košnica s pokretnim saćem (po njem. pčelaru Johannu Dzierzonu).

⁴⁷ Tomićev ciklus pripovijetki, objavljen 1887. godine, radnjom smješten u Požegu.

⁴⁸ Ivan Filipović (1823-1895), pjesnik i prevoditelj, učitelj, jedan od najistaknutijih hrvatskih pedagoga; jedan od osnivača Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora. Uređivao brojne časopise za djecu i mladež. Skender Fabković (1826-1905), hrvatski pedagog i pisac, profesor hrvatskog jezika. Pravaš, prijatelj Starčevićev i Kvaternikov. U svom pedagoškom djelovanju zastupao je liberalne ideje; jedan je od osnivača i prvi predsjednik Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora. Ljudevit Modec (1844-1897), hrvatski učitelj i pedagog, ravnatelj učiteljske škole u Zagrebu i Petrinji, jedan od osnivača i predsjednik Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora, glavni urednik Napretka. Davorin Trstenjak (1848-1921), hrvatski pedagog i pisac, ravnatelj više obrazovnih ustanova (Karlovac, Kostajnica, Gospić), borac za prava učitelja; plodan pedagoški i etnografski pisac i književnik.

Naćulim uši! Ništa, ama baš ništa. On pritvorio oči, zuri gore u lišće i stane fićukati kao po dugačkim taktovima fi — fi — fi. — Gledam i vidim samo rogača kako leti oko grane zujnim krilima.

— Ha, čujete li ga: To je švarcplatl kojega tražim i čekam već mjesec dana. Nedaleko mu je žena.

I za tinji čas zapne pored krošnje na čistinicu zelenu mrežu — kupio ju kod Hagenauera u Zagrebu — pokupi tanjire i ode, dršćući od uzrujanosti, na prstima na trijem, odakle netrenimice gledaše na mrežu. Ušavši u nisku i prašnu školsku sobu, čujem iza nekih vrata kao ogroman podzeman orkestar. Otvorim i crrr — fififi — cicigu — cijuciju — cukit — cukit — pozdravi me cijela ptičija kolonija iz nekih tridesetak kaveza, koji zapremiše i pod i strop i stijene. Nema jamačno srednjoeuropske pjevice koja ne pjevaše u toj vlažnoj tamnici. Naš kos stjenjak, naš gardelin, crveni zalogaj i slijepa ševa natječu se sa grlatim dunavskim slavujem šproserom i umiljatim kanarskim ćeretušama došlim sa ptičjeg konservatorija u Harzu.⁴⁹ Zamutio mi se mozag, bubnjić da prsne, a kada izađoh, školniku i mreži ni traga. Nješto mi skoči na leđa, drhtave mi ruke grčevito obaviju vrat i stisnu oči, a ja se okrenem i nemam petlje cjelivati te mršave ručice.

— Ti nisi ban, ti si študent — veli Smiljka i porumeni. Uхватimo se za ruke i odemo na sjenokoše. U grmu Jelić. Ne čuje nas: gleda na granu cerića. Smiljka je tako lijepa da nemam petlje gledati je. Čisto me od milinja boli strana na kojoj ona stupa. Na sijenu mi rekne da joj svučem cipele da ih ne ukalja. Htjedoh odmagliti. Ne prozborih ni riječi. Stane pjevati seoske pjesmice.

I opet je donijeh kući na rukama. Na večeru se ne htjedoh pokazati. Bijaše me stid — ne znah čega. Debela mi kuharica, Ana Slovenka, donese večeru. Ne mogah okusiti jela ni vina. Gledajući tupo kroz prozor, vidjeh ovo:

Zagrebačkom cestom doprašio k nama fijaker. Izađe debeo gospodin — narodni zastupnik P. — a za njim neka dama, glumica N. Iz bašte, pune gostiju, trči prema njima ujak Grga, a glumica mu stane domahivati crvenim suncobranom. Uto prolomi vazduh krik debelog cilindraša, jer iz staje juri prema kočiji ujakov bik. Spustio glavu, duva kroz nozdrve kao zmaj i — ravno protiv crvenog glumičina »parazola«... Dama sa gojnim zastupnikom puka frk u kola, a ujak trči, maše kamišem i modrom maramom i grmi:

— Drž' ga, Andraš, Šarl, Božji vole, krokodile...

Premda se silni Andrija pokazao navrh gnojišta sa gvozdenim vilama kao Posejdon na crnom valu, vičući: — Puć — puć — puć — Dečko — puć — puć — spomenuti se bik ne dade ni osoliti. Zaleti se odostrag u kočiju i posegne snažnom vratinom među kotače. Iz hintova, koji stane na prednje noge, prodru dva očajna, sasvim nepolitička i neglumačka usklik, kočijaš odskoči za jedno koplje od kozlića kao kokica iz vatre, i kada padne kao iz oblaka, prihvatiše se rukama konjima za repove, poletješe mršave rage kao vile natrag. Andraš rogonju gvoždem po tvrdoj čelenci, ali ga Dečko spopade kratkim i jakim rogovima između nogu, baci ga kao snop i »gespen ot Čučnik« bubne o zemlju organom za sjedenje, te se sve zaljulja zemlja i poleti u vazduh guščije i pačije bijelo paperje.

Zastupnika i glumice ne vidje više hrastovačka kurija.

Pa ipak legoh tužan i zlovoljan.

— Što ti je, zlato moje?

⁴⁹ Gorje u Njemačkoj, poznato po osobitoj vrsti kanarinaca (harceri).

- Ništa me ne boli.
- Ti ljubiš, tetina bekrijo; ti voliš, tetin huncute!
- A što radi — Smiljka? — šapnem.
- Spava kod mene i brblja u snu — o tebi...

Dugo, dugo ne mogoh usnuti. Treći se jurve javljaju pijetli, i uzalud zatvaram prozore. Umirih se tek u zoru, napisavši majci suzno pismo i ove — prve i posljednje moje stihove:

HRASTOVAČKI NOKTURNO

Kaj da počmem, moja draga mati,
Smrt i betek — to je sinek tvoj.
Strelili su mene Smiljke zlati
Prami, Smiljka — to je betek moj!
Već je zorja, a ja ne mrem spati,
Po hiži me hinca mislih črni roj,
Kokotiček već kriči za vrati:
Hajči Smiljček, hajči picek moj!

IV.

Vrijeme kao hrt.

Izjutra budim ujaka, začepivši mu nos — inače se ne može probuditi! — zvonim, ministrujem, hranim piliće, hvatam na tornju ili crkvenom tavanu golubove i slijepe miševe koji vise o gredama kao crne šunkice. Švrljam sa Smiljčicom, koja je svaki dan razumnija. Poslijepodne me sprema u vrtu kapelan za privatni ispit, čitam Smiljki u zapuštenom parku starog hrastovačkog grada Freudenreichova Udmanića⁵⁰ ili joj k pīm školjke ili lo-poč-cvijeće, veslajući po starom vlasteoskom ribnjaku, punom kornjača i šarana. Odlazim pokoji puta i brici i uvijek nađem dva-tri rezanca na jarećoj mu bradici. Pomažem i učitelju u školi. Obađoh s ujakom i kapelanom plemenito Turovo polje,⁵¹ sumorno Pokuplje, to sumorno srce sumorne Hrvatske, divljah se ruševinama Samobora, Okića, slavnog Ozalj-grada, bijah u divnim Mokricama i starom Slavetiću,⁵² gnijezdu starih Oršića. Brzo se priučih na staru luntu, iz koje prvi put ubih mjesto vrabaca najbolje tele i koja imađашe tako jak udarac da mi prvi put malo te ne očepi rame.

Od stalnih gosti dolazaše nam domaći vlastelin, grof ...ić, na glasu kao najčutljiviji član ne samo hrvatskog već jamačno svih svjetskih parlamenata. Premda se našao kod nas svaki dan točno u deset, po žezi i po gromu, pijuckajući natenane slavnu ujakovu komo-

⁵⁰ Riječ je o glumcu i redatelju Josipu Freudenreichu (1827-1881), koji se istakao i kao pisac, osobito pučkih igrokaza. Osim drama Graničara i Crne kraljice, svojih najboljih djela, napisao je još nekoliko djela, a među njima i dramu o Joci Udmaniću, legendarnom hajduku.

⁵¹ Turopolje, dio Posavine južno od Zagreba.

⁵² Posjed i dvorac plemićke obitelji Oršića, pod Plješivicom nedaleko od Samobora.

vicu, čvareći se do podne — često sam samcat, ne sjećam se da sam mu čuo glasa. Ono malo običavaše šaputati kao da je grlobolan. Ne mogah vjerovati da taj mutavac sa licem nepromjenljivo rumenim — kao da je namazano spolja crvenom bojom poput uskrsnog jaja — sa brkovima i kosom kao od žutih kučina, sa vječnim cilindrom i vječno bijelom svilenom maramom okovratnicom, da se taj mogaše brojiti prije desetak još godina među najopasnije austro-ugarske mejdandžije, lovce na žene i na lisice, i među prve kockare. Jedan jedini put htjede reći nješto glasno: kada se govoraše o bogatoj, staroj baronici Bonati, koja kupi imanje u Slavoniji svom ljubavniku, mladom i krasnom plemiću Željškoviću. Naš grof skoči, mahne rukom kao sabljom, razvali usta i — klone strven na svoje običajno mjesto — na »grofovnu stolicu« — šapnuvši:

— Aaa... štrici!

Često nas pohađa i umirovljeni kapetan Vurdelja, koji se stao baviti čudnim sportom: ištaše svakamo gdje se u našoj veseloj Dvojednici⁵³ vješalo, i vodio je o tome dnevnik. Čitao mi ga, i uvjerih se da Hrvat još uvijek junački umire, pa bilo i na sramotnom užetu. Vurdelja mi po stoti puta pričaše kako su Graničari ponijeli iz Beča peglajzne misleći da su od zlata. Voli da mi zagoneta i da mu vicih odgonetnem.

Naprimjer veli:

— Grbavo prase sve polje popase; šta je to?

— Fiškal! — rekнем, a kapetan puca od smijeha i zove me obješenjakom da mi se sve koža ježi.

Naš gost, jednoruki baron Bojković, bio cijelu zimu u Parizu, a vidio ga samo noću. — Rado, sin gospođe Piljevičke, koja zna za svaku zagrebačku finiju gospođu u koliko sati popodne pije kafu sa mlijekom, taj Radovan izgubi funkciju berača zagrebačke placovine i ode iz Hrastovca kao špan nekog Medekovića koji kupi budzašto lijepo plemićko dobro u J. Taj mladić bi najviše lagao u Hrvatskoj da nema nekog zagrebačkog umjetnika koji se gradi ćopav od bijesa i koj' obožava cvijeće, laž i muziku. Neprijatan mi od tih brojnih gostiju bijaše jedino zagrebački stari doktor Mauruš. Ne dizaše, već okretaše glavu poput krokodila. Treplje i gleda vas ispod obrva, koso. Mjesto nosa ima crni flaster, i kako mu ispod očiju vazda crni naočari, izgledahu poizdalje sa crnim nosom kao crne rupe na mrtvačkoj lubanji. Gospođa se Mauruška — lijevo joj lice crveno kao od požara — vazda tuži teti kako su sluškinje drske sa njenim mužem. Jedna mu reče — ona sa šeširoм — dapače, i ti. Gospodin Mauruš priča samo o svom sinu Emilu, bečkom đaku. Emil pa Emil, pa to vam je! On uvijek priča tu dosjetku:

— Vozeći se u Beč mom Emilu, upita me neki gospodin rašta se vozim uvijek u trećoj klasi dok je moj Emil uvijek u prvoj.

— E, rekнем mu ja, da ja imam tako bogatog oca kao moj Emil, i ja bi se uvijek vozio u prvoj klasi kao moj Emil. Moj Emil... moj Emil...

Prije spavanja čitah ujaku novine, a kada je bolestan — a to je gotovo svako večе — legne na trbuh, a ja ga frotiram, gazim mu gojna leđa kao kupus, a on viče:

— Hihhi, nemoj tako jako — ahaaa, to je zdravo — uuf, virga Domini!

U takim bi mi idiličnim časovima pričao dogodovštine sa svog puta po Italiji, Austriji i Njemačkoj. U posljednje vrijeme ne putovaše nikako jer ne htjede dati novaca mađžar-

⁵³ Banska Hrvatska, odnosno Hrvatska i Slavonija, koje su pripadale mađarskom dijelu Austro-Ugarske Monarhije. Trojednica, uobičajeni naziv za Hrvatsku, uključuje još i Dalmaciju koja je u austrijskom dijelu monarhije.

skim željeznicama. U njegovoj se kući puši samo hrvatski, to jest bosansko-hercegovački duhan, i nema u Hrvatskoj doma u kojemu se skupilo više za Medicinski fakultet, Hrvatsko kazalište i ine narodne zadužbine. Po cijele bi mi sate tumačio domaću politiku. Na dvorište nam dođoše iz Samobora svirači: šepavi verglaš i škiljava mu baba. Pobju se, a kada skočih da ih rastavim, osjetim na leđima udarce: muž uzeo rukama onu svoju drvenu nogu, naslonio se na valov pa brani ćoravu svoju babu! Ujak tek što reče: — Ovi su, virga Domini, pametniji od naših katolika i pravoslavni! — Tumačio mi dubokom učenošću o tome koji je grad rodoljubiviji: kraljevski Križevac ili nadvojvodski Karlovac. Varaždinsku gardu⁵⁴ smatraše kvascem iz kojega bi nov Svačić mogao ispeći hrvatski slobodni krušac. Iza pada Napoleona III. kretaše i on trudne oči poput Petra Zrinskoga ili A. Starčevića — prama Padišahu. U spoljnu se politiku razumio kao kaki ministar. Poznašao je u glavu sve europske političare. Jedared me u društvu grdno osramotio. Spomenuh Gledstna⁵⁵ i Rošfora.⁵⁶ Ujak mi metne magisterski ruku na brbljava usta, potapša me po ramenima i reče:

— Sve je to, virga Domini, lijepo i krasno, samo treba reći: Gladstone, jesi li čuo, Gladstone i Roc-he-fort, a ne Gledstn i Rošfor. I cijelo društvo prsne u smijeh, na moj trošak, teško meni! — U ono doba počelo đastvo prevoditi Heinea.⁵⁷ Iza nekog ručka čitah svećenstvu, koje se skupilo na koroni, jednu taku pjesmu, ne spomenuvši autorovog imena. Svi bijahu zadovoljni. Tek ujak Grga me potapše po ramenu:

— U njemačkom, kako vidim, piše Spuckt im Gemüthe. Trebao si dakle reći Pljuje u čuvstvu ili Pljučka u čuvstvu. — Možda mi se uja htio i narugati — ne znam...

Veselilo ga natjerati gosta da silom pije. U vječnoj, u principijelnoj je opoziciji. Bolećiv je i suzljubiv kao kaka institutka, a nagao i spreman da plane kao fišek, kao lagum. Kako mrzijaše najviše Jevreje i buve, baci me jedared, baš kada sam mu najslade skakao na mesnatim leđima, na zemlju, kukajući, huktajući:

— Aj, virga, skoči, lovi, hvataj, tuci!

— Šta je, za ime Božje?

— Tuci, hvataj, lovi, skoči! Zar ne vidiš?

I ogromna buha skoči s ujaka na brevijar. Ujak Grga ropta kao da ne može zakopčati kravate, razbije staklo na satu, buha đipi sa brevijara na pod, i bum! grune funta olova iz stare diljke i prosu staroj naslonjači metalnu utrobu. Najviše patijaše pri tim ispadima lula, koju nosijaše i dan i noć, koju vadijaše iz ustiju često tek na sakristijskim vratima.

⁵⁴ Nekadašnja gradska straža u Varaždinu, s visokim kalpacima poput onih koje nose stražari pred kraljevskom palačom u Londonu.

⁵⁵ William Ewart Gladstone (1809-1898), engleski državnik, član parlamenta, ministar trgovine i financija, četiri puta premijer (1868-74, 1880-85, 1886. i 1892-94.). Najpoznatiji političar viktorijske epohe, vođa liberalne stranke, dobio je nadimak »The People's William«. Protivi se imperijalističkoj politici Disraelija; zalagao se za oslobođenje balkanskih naroda od turske vlasti, za irsku samoupravu itd.

⁵⁶ Henri markiz de Rochefort (1830-1913), francuski političar i književnik, autor brojnih vodvilja i popularnih komada, osnivač satiričkog tjednika La Lanterne (1868-1869) u kojemu je žestoko napadao Napoleona III., što je završilo zabranom lista i Rochefortovim uhićenjem. Opozicionar, ljevičar, radikal; simpatizirao je Parišku komunu, te je nakon njezinog sloma prognan u Novu Kaledoniju, ali je uspio pobjeći u San Francisco, pa u Švicarsku. Živio je u egzilu do amnestije 1880. godine. Jedan od istaknutijih anti-Dreyfusarda. Zvali su ga »le Prince des polémistes«.

⁵⁷ Heinrich Heine (1797-1856), njemački pjesnik, jedan od najistaknutijih romantičara.

Toga se radi jamačno nakrivio krst nad grbom na luši, reseći čelo te žute, količka šaka velike grdosije.

Jedared primamo lukno i čekamo na neke zagrebačke đake koji će se vratiti odnesavši prost, zelen vijenac na neki grob. Naiđe ona koka koja imađase kao plješivo tjeme odstrag, noseći u kljunu iz kuće veliko crijevo. Naiđe patka i otme plijen biskupskoj kokoški. Patci ju zdipi gusak, gusanu ćuran, kad al se zaleti najbarjakastiji i najostrugastiji pijetao, dohvati najprije crijevo, a onda ćuranovu mesnatu kapu. Sve se pernato dvorište skupilo poizdalje oko mejdandžija. Skočim sa klupe da vidim nastavak borbe iza lipinog debla, kamo se vitezovi jamačno skloniše zarad oštrog ujakovog pogleda. Korak-dva, a ujak za menom podvikne da se vas ratoborni i pitomi pilež razletio kud kamo, ostavivši bratoubilačko crijevo na travici:

— Jao... Bože... Virga... Pix infernalis...⁵⁸

Okrenem se, a čiča na zemlji. Digavši se sa klupe, poremetih ravnotežu.

— Šta! Ti se još kesiš, virga infernalis! — zaori ujak, otpljucne vrh od kamiša, koji je odgrizao u strašnom padu, skoči na noge na junačke kao čep iz boce, skupi desnicom grozoviti kamiš, a ljevicom reverendu, pa rusvaj za mnom.

— Drž' razbojnika! Drž' grešnika! — viče zvonaru, koji, srećom, nosi neke boce i cvijeće, smješkajući se ispod brka...

Tri me puta ujak Grga, kao Vukašin⁵⁹ Marka Kraljevića, provijao oko crkve. Ni danas ne znam kako se odjedared nađoh na tetkinom mekom krilu, a ona zabravi svoju prebijelu sobicu. Tu mi se baci nješto oko vrata, i zaboravim na bijesnog ujaka Grgu.

— Ti nisi ban, ti nisi študent, ti si moj dragi... ljubezni...

— Poljubi ju, budalo jedna! — veli teta. — Ako Smiljčica bude dobra i poslušna, biti će ti žena.

Duša mi se skupi u usnama, a kada ju poljubih u usne hladne i bljeđane, vidjeh kroz prozor kako se dolje u bašti još više zarumenješe rumene centifolije. Zarumenjela se i teta, zarumenjela se i njena snježna sobica.

Iz vrta se oriti stala burna pjesma i zvuk tamburica: đaci! Pa ipak ostadoh sa Smiljkom.

Vraćajući se uveče iz škole, kamo je odvedoh, opazim na tornju svjetlo. Popnem se i nađem čudno društvo. Stislo se kao sardine.

— Ha, evo nam nećaka velečasnog gospodina, poznatog zagrebačkog štrika! — rekne im jedan u kojemu po mekom izgovoru odmah upoznah Dubrovčanina Alozija Strižića. Na glavi mu bokeljska crvenkapica, oko krasnog momačkog struka trobojnica, na širokim leđima surka. I on propjeva proljetos sa žapcima i slavićima.

Stanu me redom cjelivati vinskim cjelovima i kazivati mi svoja dična imena. Cvijet universiteta! Tu je Rapalić, krivonosni Rapalić, koj' ima među hrvatskim piscima najkraću kosu i najduži jezik. Najkraća mu kosa, jer je nema, jer je ćelav. Tu je junački Karlovčanin Aufzac sa ranjenom i zavijenom desnicom, Aufzac štenker i trepet laćmanića sa canštoher-nogama. Svaka mu je druga:

⁵⁸ Latinski: Smola paklena!

⁵⁹ Vukašin Mrnjavčević (?-1371), srpski velikaš. Kao suvladar uz cara Uroša, nosio titulu kralja. Porazan, poginuo s bratom Uglješom u bici s Turcima kod Černomena na Marici. Junak u narodnim pjesmama, nepravedno prikazan kao negativac i izdajnik.

— Vidjet ćemo se kod Filipa⁶⁰... ne, kod Filipine... hoću reći kod Pe-pi-ce. — Tu je Pepe Kokotbreg, Ličanin, tu je čutljivi Nikola Hegedušević, osječki patricije, zulumčar zagrebačkih mračnijeh polipa⁶¹ i pandura. Evo Zagorca Pepića Broza. Misli da je sličan Vrazu, pije eks samo iz dvolitre, a kada je popio treći eks, guta dugme na uzici, izvuče ga napolje i vraća se u društvo podvostručenom žeđu. I on je pjesnik, ali za razliku od onijeh pravi pjesme samo onda kada nema nadahnuća. Svi, svi su tu na okupu: Stisli me kao peškir u bogatoj seljačkoj prćiji.

Na prozor stane visok, vitak mladić, plavook, zlatne pahuljaste bradice. Srce mi zakuca — nađoh se prvi puta sa slavnim pjesnikom! Bijaše to Hajdukić, Gusta Hajdukić, Slavonac, noćni uzdah hrvatskih djevojčica i miljenik Antuna, našeg hrvatskog ujaka, našeg pokojnog Antuna Starčevića.

— Silentium!

— Gospodo, braćo, drugovi! — zaori sa starog, sivog prozora krasan momački glas.

— Čujmo! Živio August, živio Gusta! Silentium!

Slušam nedahimice i gledam crni obris pjesnikove glave i ramenā na svilenom nebu večernjemu.

— Gledajte, braćo, sa tih uzanih prozora, gledajte, dragi drugovi, ovaj divni kraj koji se sija na posljednjem sunčanom traku kao krvavi kraljevski zobunac u Gori Petrovoj, koji blista kao kruna vedrog Tomislava, koji tone u mrak kao slava Krsta Frankopana, koji izgiba u sumraku kao slava Otaca. Gledajte tamo Šenoin grad, bijeli Zagreb-grad, koji se sjaji pod zelenom gorom kao junačko oko pod mrkim kalpakom. Gledajte po brdima ruševine, kamenite kosture naše slave i našeg junaštva, gledajte kolibe brata nam seljaka, gledajte župne i plemićke dvorove, gledajte te šume, polja, gore, sve... sve je to naša zipka, naš otac i majka, naša domovina. Ali malo je to što nam daje naše oko i ovo veče. Hrvatska nam se smješka i tamo iza tamnog večernjeg pojasa, ona je veća od svijeta jer je nesrećna kao naše srce, jer je velika kao naša duša. Evo, noć se vuče korakom tuđinca i izdajice, noć pada na Hrvatsku, noć crna kao grob nesrećnika i junaka, kao onaj nepoznati grob pod mršavom brazdom graničarskom... Braćo! Drugovi! Zapalimo zublje u toj crnoj noći, budimo svijeće i trube budnice ovom usnulom puku, koji sniva možda posljednji sanak. Ljubimo taj grob i tu zipku, drugovi, braćo, budimo Hrvati!

— Budimo! Budimo! — da se tresu debela Devica i tanki Cinkuš.

— Zakunite se, djeco! — zagrmi odozdo i na merdevinama uskrsne ujakova glava. — Zakunite se na ovaj stari, srebrni križ, i pas bio ko se poturčio!

Dođoše mi suze u oči, a krvlju šinuše slatki ledeni mlazovi. Zaplačem ko djetesce, metnem ruku na krst i viknem sa njima:

— Zaklinjem se, tako mi Boga i Hrvata!

A kada se zakune i ono slijepo, blijedo đače, seljačko tvrdo čedo Bradić, uhvatim za uže mog Cinkuša, a đaci zanjahaše debelu Devicu. Na bakarnim krilima seoskih zvona lete nad tihim hrvatskim krajem ujakove molitve, đačke suze, đačke nade, đačka mlada i vilovita pjesma:

⁶⁰ Riječi Cezarova duha upućene Brutu u Shakespeareovoj drami Julije Cezar. Filipi su starovjekovni grad u Makedoniji, kod kojega su 42. pr. Kr. Oktavijan i Antonije pobijedili Bruta.

⁶¹ Uhoda, špijuna.

Glasna, jasna, od pameti,
Preko dola, preko gora,
Hrvatska nam pjesma leti...⁶²

... Prekosutra ću čitati u novinama da su ranjeni Aufzac i Hegedušević, a ostali uapšeni pod razbijenim prozorima nekog hrvatskog zastupnika.

V.

Taman sjedoh sa tetom pod lipu i... — Servus, zlatni kanoniru! — zagrli me Varalić, slavni Žgaga, nesuđenik veleslavne frajle Cige i moj sapatnik iz Jaracgrada (tako nazvasmo kletu mjesto onog mljekarovog mučilišta). Sa njim je i neka leventica, putujući glumac i deklamator Toša Ujnin. Našao se sa šepavim Žgagom u N. Gradiški, ostavio lovorike Protićevog društva⁶³ i pošao per pedes apostolorum⁶⁴ od sela do sela, od popa do popa. Bijasha u lakovanim cipelama i šumadijskoj surini. Oko vrata mu bajronska marama, na glavi nekaki kišobran od šešira... Obojica su crni ko pustahije, osvojila ih kosa i dlaka, puše se znojni kao parno kupalište. Tošo se prikaže ujaku:

— Ja sam Tošo Ujnin, Toša škvorac bez k-a,⁶⁵ Toša crkveni miš.

... Kod Gline ih napade neki kesaroš, a Toša mu podvikne:

— Id' otolen, jedna buzdovančino, dok te nisam pumpovo za posljednji groš ajdučki. Žgagi, »banovu šogoru«, prorekla neka baba kraj Bjelovara slavnu budućnost. — Bilo je i čudnijih stvari! — rekne Tošo Ujnin, prinoseći željnim ustima batac. — Kada je Valaamu mogla prorokovati jedna magarica,⁶⁶ što da Žgagi ne pokaže budućnost jedna... da prostitute babušcara.

— Jeste vi Vlah? — razvali ujak oči i načini kamišem polukrug.

— Ne. Ja sam pravoslavan Hrvat iz Beograda — rekne brat Teodor i dohvati zubima batac kao pravednik. Uhvatio me ljudi smijeh kada opazih da je navlas sličan dobričini Lojzaku, pokojnomu zvonaru crkve Sv. Marka, koji je naslikan nalijevo od kora.

Žgaga dalje priča kako ih pored Vinkovaca zatekla bura, koja trajaše tri dana. Bez marijaša se krenuše u prvi bircuz. »Da steknu kredita«, Toša, ulazeći u dvorište, ubije štapom dva-tri orozlića za paprikaš i rekne da je engleski doktor, podražavajući Phileas-Fogga.⁶⁷ Uzajmi pare od birtaša za — bajagi — telegram kući. Šokice, Cigani, gajdaš! Bura minu,

⁶² Početak Šenoine pjesme Hrvatska pjesma (1873.).

⁶³ Putujuća družina srpskog kazališnog djelatnika Đorđa-Đure Protića (1885-1928), poznata prije Prvoga svjetskog rata i u Hrvatskoj.

⁶⁴ Latinski: »nogama apostola«, tj. pješice, kako su hodali apostoli.

⁶⁵ škvorac (kajk.), čvorak; škvorac bez k-a je švor(a)c, čovjek bez novaca.

⁶⁶ Biblijski Balaam, Bileam, mezopotamski gatar koji je zbog idolopoklonstva u Novom zavjetu ubrojen među krive učitelje; njegova je magarica progovorila ljudskim glasom kad ju je tukao i protumačila mu božju riječ.

⁶⁷ Glavni lik Verneovog romana Put oko svijeta u 80 dana (1872.).

dûga do pedeset rutavaca,⁶⁸ a ona dva popa — vlaški i šokački⁶⁹ — ne dadu se ni osoliti. Srećom, oboli birtaš i zovne mladog engleskog doktora Tošu, koji ga fizitira i konstatuje tešku želučanu bolest. Kako u P-i nema ljekarne, odu braća na hitrim slavonskim kolima u Vinkovce. Žgaga iskemikuje medom, šećerom, mašću, kajmakom i paprikom neku droguliju, a gordi Britanac Toša Ujnin ne htjede primiti ni novčića honorara. Birtašica, zadivljena, poljubi ga u dobrotvornu desnicu i zamoli ga još za tu miloštu da joj pošlje svoju sliku iz »lipe Ingleske«...

... Juče stigoše blizu Jastrebarskog. — Vužgi, Jajanko! Pazi, Jurek, kakovu kobilu taj Krajnec tirja! Vužgi, Štije! — Toša, Žgaga i bilježnik, njihov benefaktor, izlete iz mehane i spasu život zagrebačkom biciklisti, prvome kojega vidje ono selo. Teta im nije baš sve vjerovala. Bijaše nepovjerljiva kao svi bogomoljci. — Je l' istina da u Srbiji jadne žene mora da peru noge gostima? — upita Tošu.

— Jes'. Kod nas peru žene ljudima noge, al u vašem Beču, Pešti i Zagrebu... i druge stvari.

— Kake?! — plane ujak i napravi sa kamišem kut od 35°.

— Ta košulje, preosvešteni, košulje i ini pribor! — rekne mirno Toša »škvorac bez k-a« i spremi u usta kramlpogačl. Teta iziđe, crvena kao ujak, a ujak se ujede za donju usnu.

Uveče se odveze kapelan u Gleichenberg. Sve ukućane obuzela tuga. Ujak plakaše.

Ne mogah usnuti. Uhvatio me neki čudan mladenački strah, na grudi mi legla mora, i kada se buđah, nemah petlje viknuti u pomoć. Jedva u zoru usnuh. Probudi me odozdo grozovita vika, i zatim stalo udarati po mojim vratima. Srećom, eto ujaka, otvori i u sobu bubne, urlajući kao hijena na turskom groblju, debela kuharica u tako nepristojnom negližeju da joj ujak stidljivo okrene svoja široka leđa.

— Šta je?

— Ah, gospud, dole, na fenšterju...

Ujak za pušku, ja dolje za njim.

Na tavnom kuhinjskom prozoru mrtvačka glava! Cvijeli kao dva djeteta, a plamen suklja iz razvaljenih usta i iz očiju.

— Govori! — grmne blijedi ujak.

— Nevidinčić! — zaojka odostrag tetka da mi se za leđa i tjeme led uhvatio. Dum! grmne diljka, lubanja prsne i — Jao! — zavikne dvostruki glas spolja pod prozorom.

Istrčimo, i koga nađosmo u đubretu pod drvenim vilama Andraša plemića Čučnika? Tošu Ujninog u — ujakovim cipelama ko dječiji grobovi i »banova šogora«, gospodina Žgagu, u ujakovim crnim vrećama — pantalonima. Očapriše to parohijalno dobro za uspomenu, i prije nego što će se dati na mučne putove, napraviše iz bundeve ono strašilo, zapališe iza rupa crkvenu svijeću i htjedoše da se prije dalekog putovanja malo provedu i rasonode na trošak jednog pobožnog i bogobojažljivog kršćanskog sluščeta.

... To je uzrok te se skrši dugovječni ujakov kamiš, a lula sa krunom puče i odskoči sa Tošinih paćeničkih leđa u baru.

Spavah do večeri.

⁶⁸ Forinti.

⁶⁹ Pravoslavni i katolički.

Kada odoh tražiti Smiljčicu, crna mi doleće tica. Učitelj mi oprho rekne da ju odveo prijatelj liječnik u Ogulin. Smiljkina duša bijaše savijena iz nekog jorgovanastog mirisa i mišljah poginuti kada ne osjetih više tog slatkog miomira. Pogledaše me školske ruže kao krvave rane i blijede mrtvačke oči. Stanem, ostavši sam u pomrčini, gristi travu kao srdoboljan, kao bolesno pseto. Pretrčim polja i tratine, potrčim prema Karlovcu, prama Smiljci.

U zoru me nađu blijedog, strvenog i mokrog od rose među tračnicama, na sredokraći između Leskovca i Jaske. Glava šumi da pukne: možda je i vlak preko mene noćas projurio. Ne znam.

Zapalila mi se pluća.

VI.

Ne daj, Bože, koliko se trpjet može. Ozdravivši kod roditelja, pošalju me i opet u Hrastovac da se oporavim. Prvi puta osjetih što je patiti i pregorjeti, prvi me puta zaboljelo ono Ne možeš i Nikada, strašno i crno Nikada! Oslabih, te se jedvice držim na nogama.

Gledam u bašti divne lepire admirale kako sišu medene salcburške kruške, koje svakčas padaju. Slušam kuckanje žune, pojanje cvrčaka, gledam spokojno putovanje tisijskih oblaka i sve, sve mi je novo, nevideno, kao nepoznato. Ostavih baštu mladu i zdravu, nađoh ju ostarjelu, bolesnu kao i ja što sam. Po čistim puteljcima već suho lišće... Sjećam se Smiljane, i bi mi kao da izgorje u mojim crvenim groznicama. Mišljah na nju kao na pokojnicu.

Stadoh se oporavljati, a stara mi plovanija budne kao živodajno vrelo Juvencijevo.⁷⁰ Kao da sam na ostrvu. Prošće je oko dvorišta obalno klisurje, hrastovačka je crkva luka, tornjevi su svjetionici, perad veseli Feačani, seljačka kola na prašnoj cesti lađe na burnom moru... O, kako pada melem na mladu i mekanu dušu kada čujem u bavioteci na prozoru zvuke zagrebačkih zvona... Vjetar donosi, vjetar odnosi te sjetne, sretne, suzne zvukove, zvukove zvona zagrebačkih...

Kada dođoh, hrastovački se brica oženio. Obdan se i obnoć vije pjesma gne-frau fon Golubičke: Das ist die Liebe die ganz allein...⁷¹ Sudeći po toj pjesmi, tvrdio je gospodin učitelj da gne-frau mora da je Madžarica koja se za vrijeme svojih velikih putovanja ne bavljala mnogo ručnim radom. Znala nam je dolaziti, a ujak reče da ne može više jesti pirinča⁷² otkako joj vidje napirinčano, nakrečeno lice. Ne mogah da ju gledam. Oči joj bijahu kao pantaloni bez dugmeta. Bilo sad kako mu drago, ali svijet pričaše da je brica iza nekoliko medenih nedjelja šenuo pameću. Vraćajući se iz Velike Gorice, gdje za okladu uđe u lavlji kavez, čuje uveče iz bračne sobe sumnjivo ćaskanje. Donja polovina prozora zastrta, a on se popne na šljivu. Vidjela ga sluškinja Barica. Kada isprati iz sobe gne-frau, pjevajući: Das ist die Liebe..., novog poštara, nađe na ledini pod šljivom plemića Golubića, svog su-

⁷⁰ Zapravo Juvencija (prema lat. juvenus – mladost); po legendi istočnjačkog podrijetla, nimfa koja se pretvorila u vrelo žive vode.

⁷¹ To je ljubav, sama ljubav. Popularna bečka pučka pjesma poznatog pjesnika, skladatelja i kantautora Carla Lorenza (1851-1909). Stih ispravno glasi: Das ist die Liebe nur ganz allein.

⁷² pirinač – riža (smisao ujakove primjedbe je u tome što se od riže pravi jedna vrsta pudera, tzv. rižino brašno).

pruga, slomljene šije. Seljani ne vjerovahu pričanju Barice. Plemić Čučnik mi reče da se grozni brica sa poštarom okladio da će o ponoći pucati na gvozdenog Raspetoga na ras-kršću, pa da se tane povratilo i udarilo bezbožnika u grlo. Pošto bijaše na dan njegovog pogreba vijor, tvrdijaše zvonar Šimun da se brica povilenio i da ga ovim svojim očima vidje jašiti prama Okiću na repu oblaka.

Danas je gne-frau fon Golubić poštarica i ne pjeva više *Das ist die Liebe, die ganz allein...*

Predjesenske neke noći, između dana Sv. Pulherije i Sv. Hijacinta, uplaši nas iz sna kuca-nje zvona, i za tren se skupilo u dvorištu dosta uplašenog svijeta. Vatra! Zbrka, dreka, osobito se žene mamom pomamiše — kao da im se zapalila kika. Marva riče i trči po dvorištu kao da se živa prži. Ujak otrči dolje blijed, a u gaćama i košulji. Svijet se umiri, i eto ujaka, do suza nasmijanog, sa čudnovatim došljakom, koji nehajno baci stvari kraj mene na kožnati divan, grleći na mahove ujaka i ćeretajući.

— Pitate me što je nova u Zagrebu? Za ovo pet dana što proboravih u tom lastavičjem gnijezdu, ništa izvanredno. Žene su počele služiti u vojsci, a najviše kod kavalerije. Konj je zajahao Jelačića bana, zmaj progutao Sv. Jurja⁷³ i daje se natečena trbuha birati u mak-simirski sabor. Mandalica služi mešu, a kaptolomski gospon Ivić čiha perje i veli da će gledati da vás mjesto njega imenuju kanonikom...

Govoraše, nesrećnik, monotono, mirno, kao da licitira.

— Uf, ćuti, Zefire, virga Domini! Hehehe, zar baš cijela naša familija mora da ima crva u glavi? Hehehe, virga! — I čiča ga grli kao sina.

To vam bijaše Zefir Zefirinović, dalji naš rođak. Omalen, elegantan, ljepuškast, kudrave kose i crvene bradice, prćasta nosa, bijelih jakih zubiju i nestašnih sijerih je očiju. Svaka veća naša obitelj ima po kako legendarno lice, a ja se tajno radovah, gledajući momče o kojemu se pričaše toliko dobra, a još više rđava. To je dakle taj Zefir što odreza noću div-nu kosu nekakoj provincijalnoj svojoj rođaci pa ju proda berberinu! Bijaše u njemu nješto djevojačko, djetinjasto, drsko. Vidi se da je — kako vele — vrag od njega ušur uzeo. Stao nekako na dvadeset četvrtu. Došao sa strane gdje probavi punih devet godina, došao preko Italije — ravno iz Madrida.

Dotrči teta, pa ga blagosilja i zapitkuje:

— Kako je, kako je, jesi li se smirio?

— Hvala Bogu, rđavo. Još se nisam udao, hoću reći oženio. Pa ipak, ne mijenjam se ni sa kojim velmožom. Zato i navijestih zvonom svoj visoki dolazak. Je li još diše Šimun, An-drija de Čučnik?... Jesi li ti to, Julije, zlatni kanonire? Vidim: moje tradicije u obitelji ne izumiru! Ako se ženiš, moj mladi neznani bratiću — šta li si mi! — ne uzimaj kosih žena, nego se drži horizontalnih i — ako ih nađeš — vertikalnih... Dosadno, dosadno! Što ni-sam rođen za Tridesetgodišnjeg rata...

Pošto se najede kao najgladniji mlatac, pošalje ujaka i tetu spavati. Stane tapecirati sobu fotografijama: sve žene koje traže po novinama ženika.

⁷³ »Fernkornov spomenik Sv. Juraj ubija Zmaja nekoliko je puta mijenjao svoje mjesto; u vrijeme, kad ga spominje Matoš, bio je na Zrinjskom trgu, kraj zgrade Kemijskog laboratorija.« (Dragutin Tadijanović) Kip je stajao i na ulazu u Maksimir, a se danas nalazi između Hrvatskog narodnog kazališta i Muzeja za umjetnost i obrt. Anton Dominik Ritter von Fernkorn (1813.-1878.) je austrijski kipar i ljevač. Autor je, pored ostaloga, spomenika banu Jelačiću i Marijinog stupa na fontani na Kaptolu, te brojnih spomenika u Beču, Ljubljani, Trstu i Budimpešti.

— Kako vidiš, zlatni tobđijo, ja vrlo naginjem muhamedanstvu — rekne pošto pokri ženskim slikama cijeli zid. — Evo, to su kopije Goyinih Kaprica.⁷⁴ Što veliš za glavu toga garotiranog pangaloza? Goya, strašni i veliki slikar Goya je moj čovjek, i zbog njega obađoh lijepu i sunčanu Španiju, u kojoj ima popova kao u Hrvatskoj, a ušiju još i više. Uostalom, statistika to još nije dokazala. Što si ti, Hrvat katolik, Hrvat muhamedanac, Hrvat Srbin ili Hrvat Čivutin? Ja sam Hrvat Hrvat.

Vratio se tek zorom, a spavaše do uveče.

Slabo ga viđah. Po cijele dane basa po okolini i slika seljake i krave. Često zajaši neosedlanog konja — ujakovog brnjaša, pa juri zagonačke po poljima. Jednog me jutro zapita:

— Poznaš li poštara Horna?

— Poznam.

— Lijepo. Sinoć je bio na pošti jedan, a sada su tri horna... Hoće Madžarica da ju portretiram! Ona je još više nego horizontalna: ona je ispod vodoravnosti.

Osmi dan iza Zefirova veselog boravka vrata se krave kući bez Andraša. Nađosmo ga tek oko ponoći na sjenokoši Mačjem jarku. Ležашe na trbuhu, na rubu drevnog zdenca i šaputaše kao u zanosu nesuvisle pobožne riječi. Katkada vikne, i ne znamo plače li, smije li se. Oko njega seoske babe pa u ekstazi poju pjesme u slavu Majke Božje. Sutradan se skrcalo na Mačjem jarku svijeta kao na proštenju — cijela plovanija, pjevajući psalme. Došlo i okolnog svećenstva. Ne bijaše čovjeka koji u zdencu lijepo ne vidje Bogorodice.

O čudu progovoriše i novine. Ujak ode dvared u Zagreb duhovnim vlastima. Onih noći rodi nekoliko žena, a iz cijele Hrvatske stane grnuti narod na sveto mjesto Majki Božjoj od Pomoći. Hrastovac ne bijaše one dvije nedjelje gora župa od Marije Bistrice u ljetnoj dobroj sezoni...

... Mačka se vazdan prala, ujaka pekao barometar na desnom nožnom palcu, a uveče za tople kišice dojezdi otmjen gost, koji se prikaže dr. Hagen, kršćanski arheolog iz Njemačke. Zamoli da mu ujak još večeras pokaže, ako ima, stare crkvene stvari, koje će on zamijeniti novima, a ako je baš do toga, i novcem nadoplatiti. Napabirčio se crkvene starine po vascijeloj kajkavskoj kraljevini.

Ujak mu obeća dva stara izlizana kaleža i zamoli ga da mu bude gostom za vrijeme izleta po tome kraju. Vidjelo se da katoličkog arheologa tronu taj dokaz hrvatskog gostoljublja. Kod večere, prije koje je sa nama pobožno izmolio običajni Očenaš, zabavljao nas grdeći Jevreje i rugajući im se raznim vicevima, kao što je onaj o Jevrejinu i kopunu, o Čivutinu i paprici, o Žak Šmugleru i razbojnicima. Bijaše i paprenijih kao u kakovu benediktinskom bogatom samostanu. Teta se diže po mudrom engleskom običaju od stola, a mi se smijasmu, jer naučenjak tako izvrsno jidlovaše, kao da je njega htio Abraham zaklati umjesto ovna. Elegancija mu ponješto zanosaše na sapunski miris i na nedjeljne trgovačke pomoćnike, ali obrazovanost mu bijaše magistralna, njemačka. Taj antisemita govoraše, tako reći, sve jezike, kao prvi apoštoli. Ujaka je tako zadivio da dade za nj prenijeti u palaču svoj krevet, klecalo i ine stvari iz svoje sobe.

Sutradan, kada već legoh, dotrči moj španjolski bratić sa — puškom.

⁷⁴ Kaprici ili Hirovi (Los caprichos, objavljeni kao album 1799. godine) su ciklus grafika španjolskog romantičarskog slikara Francisca Goye (1746-1828), u kojima se, usprkos tada sveprisutnoj cenzuri inkvizicije, na žestok i duhovit način kritički obrušio na tadašnje španjolsko društvo. Teme su im društveni problemi poput prostitucije, zapostavljene djece, ugovorenih brakova, klerikalizma, zatim likovi magaraca, te vještice, duhovi, vrag i slično.

— Požuri se i hajde. Testis unus, testis nullus.⁷⁵

U vrtu se popnemo krišom, i snebim se vireći kroz bršljan u palaču. Arheolog se izvalio na ujakovoj naslonjači, pije vino iz starodrevnog crkvenog kaleža. Gole noge, koje ne izgledahu kao X-ždrake, koje izumi Röntgen, nego kao O-ždrake, kojih ne izumi još niko, prebacio preko krsta, na ujakovu klecalu. Na grbavim mu leđima štola, dalmatika. Smješajući se, čita iz ujakovog trebnika kao iz peštanskog »Caviara«,⁷⁶ a na uhu mu kao propovjedniku crni šešir trouglac. Ne vjerujem očima: san, nevjerica...

— Vidje li nosonju? — i bum! plane Zefirov garabilj. Slavni arheolog požuti kao kosov kljun. Bubnulo na vratima, a ujak viče iz svoje sobe:

— Bos is dos?⁷⁷ Otvorite, veleučeni!

— Provalite vrata, hoće da se skonča! — viče Zefir, vrata zinu, kroz njih ujak Grga sa novim bosanskim kamišem, a mi kroz prozor u sobu. Katolički se arheolog jedva svukao, pa nit ćiri nit viri. Dršće kao Adam kada ga ispudilo iz raja. Naučenjaci nijesu kavgadžije, dr. Hagen imadaše dugačke i klapave uši, a dugouhe su životinje, kako se zna, obično strašljive. Noge mu kao trumbete, truh kao timpani, oči oborio niz okarinski nos, plantaste ruke stidljivo oborio te mu služe mjesto smokova lisja: a vās taj čudni orkestar pauzira i trepti kao hladetina. A s ormana ono šopano, dvoglavo tele zinulo u zaprepaštenog antisemitskog arheologa i kao da ga pita staklenim očima šta rade te dvije zlatne biskupske kape na njegovoj dvoglavoj glavi telećoj...

Pauza.

Kad al zakotrlja očima i zavapi ujak Grga:

— Svetogrđe... Sablazan... Namadžario... Švajn!

— Ja ima šena i teca! — promrnjauče poništeno uhvaćenik i, digavši spram nas sklopljene ruke, prizna ovim nijemim gestom da mu ne bijaše samo otac — Jevrej. Omeo se kao pile u kućinama.

— Bože... Majko Bogorodice... Teško meni! — šapnulo za mnom. Teta, u bijeloj prebijeloj noćnoj kapici, pogleda golaća kao Judita Holoferna u šatoru i padne preko saga iz trobojnih komadića. A ujak Grga vrti oči kao žrvnjeve i sopti:

— Iškariote... Voštiti! — pa digne do grede novi bosanski kamiš, odadrne antisemitu arheologa, te se odmah osvijesti teta Julčika. Crn mu kolač u torbu uvalio!

— Jajs! — zakruli naučenjak i skokne viš dvoglavog začuđenog teleta — tako ga ujak Grga lako udario!

— Da mi platiš likovo, tandlerski hrđelju! — promukne ujak i dohvati pušci za zaponac. Slavni katolički arheolog mora da bijaše izvrstan gimnastičar, jer skoči kao lopta kroz prozor. Obukao se u staji, sio s Andrijom u kolica i valja da brzo stigoše do Samobora, jer Zefir metnu pod rep magaretu, koje se zadrečilo u zemlju, zapaljenu cigaru, te kolica odoše da sve skače gvozdeni zavoranj.

Docnije čujemo da je neki dr. Hagen, slavni katolički arheolog, na pasje ime izgrdio u »Pester Lloyd«⁷⁸ ražnjare Hrvate. Nije stjenica koja ne zasmrđi kada ju stisnemo...

⁷⁵ Latinska pravna izreka: jedan svjedok, nikakav svjedok (tj. za dokaz su potrebna dva svjedoka).

⁷⁶ Caviar i Caviar-Kalender, listovi s »pikantnim« pričama, ilustracijama i fotografijama, izlazili na njemačkom jeziku u Budimpešti 1886-1903.

⁷⁷ Iskvareno njemački: Was ist das? (Što je to?).

⁷⁸ Utjecajni peštanski gospodarski dnevni list, izlazio na njemačkom jeziku 1854-1945.

... Selo odmirisalo po konoplji, lišće pada, a grožđe se zarudjelo i pocrnjelo kada Zefir svrši dekoracije u kapelici Majke Božje kod Zdenca. Inteligencija cijelog kraja kao na jajima, sve bi htjelo vidjeti djelo mladog umjetnika. Da bude iznenađenje veće, pokrije Zefir slike hasurama i nosi ključ kod sebe. I dođe žuđeni dan. Crkvice i Mačji jarak, sve puno naroda kao smokva zrnja. Sve blijedi od teškog očekivanja. Na kraju mise šapne ujak:

— Magar... virg... Dominus vobiscum.

Nadušim se, ministrujući, od smijeha. Eno na zidu Noema, prvog pijanca: sasvim je sličan ujaku, iako ima bradu. Putifarka je gne-frau fon Golubić i vuče za jaku — Andriju gescpena de Čučnik. Magarac je naš lijepi Cujzek, na njemu jaši u Jerusalem učitelj Jelić, a oko njega Jevreji — seljaci Hrastovčani. Šimun zvonar nosi Irudovu krunu, a crveni grofić je blijed i jede u pustinji skakavce. Mene je hulja naslikao kao nevino dijete, a Poncije Pilat je očiššana teta Julčika. Doktor Mauruš je đavo zavodnik, velečasni gospodin Crnaj kuriše čistoj Suzani — našoj kuharici! Dvanaest je apoštola dvanaest susjednih župnika, a sveta su Tri kralja tri biroša hrastovačke gospoštije.

Te su grešne aluzije ujaka i ostale malo naljutile, ali slike bijahu tako krasne, tako žive da sve potraži umjetnika. A Zefira ni od korova. Vrativši se, nađemo Andriju i kuharicu u kujni gdje plaču.

Zefir se, kažu, ubio. Puška puče prije četvrt sata. Mnogi zaplakaše. Otrčim za ujakom u bavlioteku, i dah me ostavio. Zefir na zemlji, u košulji, preko očiju prebacio maramu, pored njega ispaljena puška, lice mu bijelo kao kost, grudi sive, nad samim mu srcem krvava rana, pa kaplje, kipi od krvi. Padoh preko dragog momka, ujak okrene leđa, a Zefir mirno skoči i stane sa sebe u smijehu brisati — boje.

— Nisam valjda lud da poginem kada me toliko voli moj zlatni kanonir i moj zlatni ujak Grga.

— Ah, virga Domini, šuć-muć pa prolj, ah, bekrijo, obješenjače! Dosta, dosta pasjaluka! Dočekasmo u Hrastovcu i mošt i pečeni kesten sa medom.

*

... Oblaci, jesenji bijeli i teški oblaci kao vunjač, a okolina požutjela kao pejzaž na starom goblenu. Jesen posukala vlagom stakla i naše oči. Naskoro će mraz na gole hvoje i brige na naša ogoljela srca. Ujak nemađaše snage da nas isprati preko praga. Tek šapne sa praga: — Dražiji vam budi glas, ime, poštenje, neg hip, nagnuće, sramotno življenje.⁷⁹ — Teta zaplače svojim teškim tihim plačem, a ujak Grga mahne zdvojno kamišem i okrene naša mlada srca, okrenuvši stidljivo široka leđa i izvukavši iz džepa modru maramu.

Zefir zazviždi, Šimun pucne bičem, konji sa nabreknulim trbusima potrče. Hrastovac nam zađe za leđa, postane uspomena.

⁷⁹ Stihovi iz Pozvanja na vojsku Frana Krste Frankopana. Matoš i ovdje citira po sjećanju, jer stihovi točno glase: Dražije vam budi glas, ime, poštenje / neg hip, magnutje, sramotno življenje.

VII.

Došavši u Hrastovac iza pet godina iz Beča, kamo mi oca premjestilo, nađem ujaka u vrtu.

Bijaše malorjek. Ostario, obnevidio, porušio se. Jedva me prepoznao.

Zapitkivaše me, jer ne dopisivasmo poput svih daljih rođaka.

— Što je sa Zefirom?

— Iščeznuo. Otputovao iz Hrvatske i niko ne zna gdje i šta je. A kako kapelan?

— Umro već davno u Gleichenbergu.

— A gdje je teta Tončika?

Ujak mahne uzdrhtalim kamišem prema crkvi. Razumjeh.

Potrčim na groblje i ne nađoh tetke, jer spavaše pod zemljom, pored plemića Štjefca Žugeca.

Pored tetke, na prostom seljačkom krstu, na kojemu bijaše sličica Majke Božije Bistričke od papira, a ispod nje bočica sa svetom vodicom i čaša s uljem bez fitilja, pročitam ime Jelić Smiljana...

Dune vjetar, a bršljan na grobu stao treptjeti kao da se Smiljka budi, kao da šapuće Julčki i plemiću Žugecu o crnoj kobili i bijelom konju.

Na tornju gugutahu golubovi, a jedan jedini, mekani i mramorasti oblak putovaše prama gorama samoborskim.

... A bršljan na Smiljkinom grobu dršće, treperi, kao da želi prozboriti. Odjedared se sa nekog cvijetka digne bubica pa zujne, zacvili, pretvori se u zlato i stane se dizati, dizati prama nebu, prama nebu...

Iščeznu.

Kada mi se izgubi sa vida, otkinem nekoliko listića od bršljana.

Evo, ovo je uvelo lišće sve što mi ostavi mladost. Ima ih koji nemaju ni toga...

Novo iverje, 1900.

U čudnim gostima

Upoznah ga na malko čudnovat način.

Neke večeri krenem sa drugom R-om kamenim nasipom prama ženevskom svjetioniku. Nadesno grad sa milijun zlatnih očiju i žuborna Rona, nalijevo saneno jezero, a po njemu se na večernjem vjetru zmijaju valovi. Tamo u sjevernoj i nijemoj daljini, gdje se sljubila voda, noć i para, žmirka purpurno svjetlo — barka, kućica, tko bi ga znao!... A prva, prozirna i meka se jesenja maglica sve puši, blista — kao da će progutati rijetke zvijezde.

Sjedosmo gotovo usred jezera, ispod granatog, drevnog drveća. Tiho je i pusto. Samo pored nas, na drugoj kamenoj klupi, zagrlilo momče djevojku, pa sjede kao nijemi od sreće. Moj pustopašni drug stao da gađa šljunkom ljubavnika u leđa. Ovaj se isprva gradaše nevješt, kad al skoči i za tili nas časak dogura snažnim ručetinama na ivicu nasipa. Dok mu se očajno otimasmo da nas ne baci u vodu, opsuje on nješto krupno i — hrvatski. Nasmijem se slatko sve preko volje.

— Ta ti, zemljače, ko da ne poznaješ šale!

I on se nasmija i pusti nas. Na djevojku sasvim zaboravi, i odemo na vino.

Bijaše odjeven kao bolji radnik. Na njemu je odijelo od proste žute i kao koža jake kadife, nankina, sa vrećastim čakširama, kako nose pariski rapini i talijanski radnici praznicima. Jak zavijen nos; bujna usta sa rijetkim zubima; ispupčeno čelo sa dubokim poprečnim borama; tvrda čekinjasta kosa; velike jabučice; slab crn brk i rijetka bradica; škuro, upalo oko. Ta je glava tvrda, kao da je ličkom škljocom izrezbarena, ali lice nije neprijatno. Kada je ozbiljno i zamišljeno, takog je izraza kao prije kijanja: puno nekog kao čuđenja i očekivanja.

Odonda me često posjećivaše Špira Lazić, pričajući mi štogod iz svojih šarenih priključenija. Rodio se blizu Dubrovnika. Bijaše godinu dana mrnar, učaše u Sr. Karlovcima bogosloviju, muvaše se Bosnom kao kaluđerski iskušeničnik, a pod radikalima skrasi se u nekom selu Užičkog okruga (u Srbiji) kao učitelj. Liberali ga izjure zbog raznih agitacija, i prije pet godina dođe u Ženevu sa dvadeset franaka da uči medicinu. Strašno se tavorilo i gladovalo, i Špira postade »iz ubjeđenja« zidarskim radnikom, nadajući se tvrdo da će s uštedama ipak svršiti medicinu i doći u Srbiju kao junak dana. No godine prolažahu i prolažahu...

Odjedared iščeznu. Mišljah da ode u Srbiju.

*

Jedne kišljive, hladne večeri pokuca netko na moja vrata. U došljaku jedva upoznah Špiru. Sav se porušio, požutio ko neven. Očelavio do pola tjemena. Oslabjele su mu ruke

zavijene pri zglobovima i drhću kao suho pruće. Baci se na divan bez riječi, pljucka i kašljuca, kašljuca i pljucka, i zuri kao besvjesnik.

— Što bi, Špiro, da od Boga nađeš?

— Suđenu ne uteče, istinu kažu. A pravo mi je što otumarah kao guska u maglu! Daj mi da jedem, ako imaš.

Pošto grozničavo izjede nješto hljeba i sira i popije nekoliko čaša vina, zapali halapljivo cigaretu i otpoče:

— Iz Ženeve odmaglih, ni sâm ne znam zašto, u ***, gradić blizu Lyona. Bijaše, doduše, građevinā, ali za mene ne bijaše posla, te gladovah ko nitko moj. Svisnuo bi i presvisnuo da mi ne pomože neki Kovalski, krojač, poljačkoga porijekla. Hranio me hljebom, dao mi parče krova i silesiju spisa. Kod njega bijaše tajni anarhistički klub — znaš, od onih aktivnih. Zapadnem među njih kao muha u mlijeko. Drugovi me poštovahu jer sam snažan i jer sam ipak učevan čovjek. Nađoše mi posla. Življah prilično.

Prije jedno mjesec dana mi i opet na tavanu kod našeg krojača. Kuhasmo nešto krupno. Molim te, ne pitaj, jer se zakleh da ću šutjeti. Mora da nas je netko nanjušio, jer na vrata stane lupati policija. Ja odmah kroz prozor na krov i skočim u bašču. Za sobom čujem lupu i prasak od revolvera. Mora da ih poapsilo onako uduturo. Kako ne slomih noge, ne razumijem ni danas. Kuća na gradskoj periferiji. Preskočim plot i dohvatim se ceste. Učini mi se da za sobom čujem viku. Okrenem se: dva mi žandara domahuju rukama. Dadoh nogama krila. Tan... tan... zapucaše revolveri, i čisto čujem kako đuleta krckaju koru topola pored puta. Odmašim već podaleko, kad al čujem za sobom konjski topot. Bijah umoran. Već me stalo stezati u grlu i pod gušom u grudima. Poletim u tamnu aleju pored puta. Za visokim mi se stabaljem ukaza drevan zamak sa mrkim tornjevima. Sjećam se da sam sasvim bez misli brojio mukle i mjedene udarce velikog sata na srednjoj kuli. Bijaše ravno jedanaest. Već čujem dahat čilih konja i zuj potjerničkih glasova. Začorim od tjeskobe, protrčim pusto dvorište i skočim kroz jedan otvoren prozor u sobu iz koje udari miris kao da je krcata zumbulima, ljubičicama i lijerovima, pa se podvučem pod krevet. Iz suprotnog kuta kao da domnijevaše neko disanje. Krv mi se ledila i ledila, ali nitko ne veli ni riječi, već samo čini ha-ha-ha...

Konji doduvaže i stadoše. Vika, galama, kletve. Kucnuo na vratima, planu svjetlo.

— Oprostite, gospodine grofe, ali ovaj čas je skoćio kroz prozor u ovu sobu opasan zlikovac, anarkista.

— Zar ste sišli s uma? Uvjeravam vas da ne čuh i ne vidjeh nikoga. Nisam spavao. Uostalom, požurite se i preturite sa mojim momkom cio dvor i park da vam hulja ne umakne odgovori u krupnom basu netko iz sobe, baš iz onoga ugla iz kojega čuh disanje.

Dugo trajaše lupa i vika. I opet zakucalo.

— Jeste li ga našli?

— Nismo. To je gotovo tajanstveno. Mora da se, hulja, bacio u grabu pored aleje. Sad je već u šumi. Oprostite, gospodine, ako vam dosadismo, ali dužnost...

— Ništa, ništa! Adieu!

I vidim kako izlaze prama vratima četiri noge u modrim čakširama i dvije u crnim pantalonima i lakovanim cipelama. Zalupiše vrata, još dvije-tri kletve, i konjski se topot doskora izgubi u daljini. Elegantne, dugačke cipele stadoše se micati zatvorilo prozore.

— Šta je, zar vi mislite prenoćit ispod kreveta? Ne čujete li da su otišli? — zagrmi domaćina, a ja ispuzem. Bijaše me vrlo stid. Htjedoh da mu se bacim pred noge, metanišući

kao pred svecem, ali on naperi hladno veliki revolver sa drškom od binjiša⁸⁰ i reče smješkajući se posprdno:

— Dozvolite, moj ljubezni, da vam preturim žepove, ako želite da ostanemo dobri prijatelji.

Izvadivši mi iz žepa oprezno britvu i pol cigare, zavirivši mi u cipele i pretresavši košulju, stane me milostivo tapšati po leđima.

— Ta vi nemate ni putnice, ama baš ništa! Pravi golać! A koje ste narodnosti?

Pošto govorim — kako znaš — dobro talijanski, odgovorim da sam Talijan.

— O, pa ja imam posla sa čistim tipusom! — govoraše u savršenoj talijanštini. — Ne bih vam mogao reći kako me veseli. Izvolite sjesti. Ovaj revolver neka vas ni najmanje ne ženira, jer ćete i sami morati priznati da je moja neučtivost logički sasvim opravdana. Još vas molim da mi se u toku razgovora ne približujete ovim svojim klješastim ručetinama. Pušite li? Lijepo. Zapalite sa stola jednu havanu i budite spokojni kao u svojoj kući.

Otključa vrata, velika i od tamnog, starog drveta, i pritisne na puce. Tek sada ga mogah uočiti. Vitak je i brižljivo obrijan. Lice duguljasto, žalovito i blijedo kao u mrtvacu. Kosa kestenjasta i kovrčava, obrve crne i guste, a oči velike i pritvorene: ne gledaju, nego prodiru. Na desnom oku monocle. Bijaše sav u crnini, kao da mu skorim neko umro. Od košulje viđahu se samo neke čipke mjesto manšeta oko dugoljaste, gospodske ruke i malo visokog ovratnika koji se bijeljaše da me čisto boljelo u očima. Vrat i prsi pritislula velika crna svilena marama u kojoj blistaše oveća potkovicica od samog dijamanta. Ni u snu ne vidjeh otmjenijeg čovjeka.

Baci se na otoman od žutoga atlasa — u sobi bijaše sve žuto ili pozlaćeno — skupi noge i obavije ih rukama.

— Što se, dođavola, ukurutiste kao da ste na sudu? Anarhista bi trebao da se malko slobodnije ponaša. Uostalom — jel'te da vam je otac seljak? Badava, to ostaje u krvi. Zbilja, zar vam je čudnovato te vas spasih? To je otud što simpatišem s anarhistima, jer su hrabri, premda je to hrabrost juneta. Vjerujte mi da sam veći anarhista od vas. Kada vas gledam sa vašim volovskim očima, sa vašim majmunskim čelom, sa vašom kosom kao u vepra i tom pasjom fizionomijom, čisto ne vjerujem da taki crétin može da prouzroči toliku viku. Odista: svaka šušica može da postane virtuoz u opačini, a za što veliko stvorene su samo iznimke. Zar vi zbilja vjerujete u ljudsku jednakost? Zar ste naprimjer vi jednaki meni zbog toga što imate njušku, tikvu i dobar želudac? Zar vi — ha-ha-ha!

Obuzimaše me ljutitost. Htjedoh da skočim, da... Ali kada se sukobih sa njegovim pogledom, koji kao da me taknuo u srce, kada čuh njegov krhki smijeh, njegovo mefistofelsko cerekanje, spopadaše me nijem užas...

Uto dođe u sobu sluga, okošta mirnjačina, pravi tutuš,⁸¹ sa srebrnim pladnjem punim hladnog mesa i sa nekoliko boca sa pozlaćenim grlima. Iđашe tihano kao duh. Gazda mu stane sa smiješkom nješto rukama dokazivati.

Gluhonijemi me posmatraše pažljivo i stane mi se u brk cerekati i cerekati, kao da me želi priklati kosim, zelenim, kao nožem usječenim zmijskim očima i ujesti velikim žutim zubima. Nos mu je prćast, a lice ćosavo, suho i žuto.

⁸⁰ binjiš (tur.) – ogrtač, najčešće od crvene svile (ali to značenje ne odgovara tekstu, pa je moguće da je Matoš zamijenio binjiš sa fildiš ili filjdiš – slonovača, bjelokost).

⁸¹ Patuljak (A. G. M.)

— Nije baš simpatične spoljašnosti, ali je vjeran kao pseto taj moj Kinez — reče mi gazda za slugu, koji prostiraše gospodski stol i serviraše boce u ledu. — Izvolite pa se prihvatite. Znam da ste gladni i žedni. Zaboravite moju pređašnju propovijed, koju ste odista zaslužili. Oprostite što ne mogu da vam pravim društva jedući, ali čašu vina mogu s vama popiti.

Nisam znao što da mislim!

Nikada nisam više i slađe jio i bio orniji za piće. Pošto popijem i drugu bocu šampanjca, ne bijaše me brige ni za što. Gazda, pošto vidi da sam raspoložen, digne čašu i nazdravi:

— Da živi anarkija! Da živi Kropotkin,⁸² Reclus⁸³ i sva ostala teorijska i aktivna tevabija! Slava Proudhonu⁸⁴ i Bakuninu!⁸⁵ Da nema njih, ne bih se prikučio jednome od najljepših časova u mom životu! Ne gledajte me tako začuđeno! Vjerujte mi da još nikoga od vas nijesam željnije počastio...

Tjerao me da pijem, a ja ljuštijah kao spužva slatko vino. Bijah načistu da je brbljava, malo pakosna, ali dobroćudna luda, i sve me stalo zabavljati, veseliti.

Već svanjivaše kada se stao opraštati.

— Spavate li tvrdo?

— Kao medvjed, kao prangija, kao top, kao...

— Vrlo dobro. Ostanite ovdje i legnite u moj krevet. Lahku noć!

Bijah već pijan kao čep, ali se dobro sjećam da su ona dvojica još dugo gestikulisala pred vratima.

Pošto ispih i posljednju butelju, ne mogah uspraviti glave, a kamoli da se dignem. Ono me kinesko škembe svuklo i bacilo u krevet. Potonuh u čiste mekane dušeke pod svile-nim pokrivalom. Nada mnom, na zidu, oružje svake ruke i tušta knjiga. Zažviždim Brankov Đački rastanak.⁸⁶ Neko mi ružičasto i zlačano svjetlo palo pred oči, a kroza nj gledam ono kinesko škembe kako zuri u mene keseći se zlorado. Kada spuštaše pred krevetom teške baršunaste zavjese, zaškripi zubima da mi prodrlo kao led kroz kosti. Obuzme me nespokojstvo. Potonem u olovan san.

Što ti sve ne snih one noći! Vidjeh Jelicu, neku lijepu učiteljicu u Srbiji, koju ostavih ludu, mladu bez oproštaja. Kao da me veže za drvo u guštari, ljubeći me, ljubeći... Kada odlazaše, lijepo gledah kako joj sijede pramovi, kao da se po njima hvata inje... Pošto se trgnuh iz sna, ne mogah da se maknem, osjećah bol u glavi i učini mi se kao da neko svira glasovir u sobi nada mnom... I opet usnem našavši se na beskrajnoj rudini, na golom i

⁸² Pjotr Aleksejevič Kropotkin (1842-1821), ruski revolucionar i anarhist, povjesničar, geograf i publicist; knez koji se odrekao svoje titule i bio jedan od glavnih teoretičara anarhizma. Poznat je i po tome što je godine 1876. pobjegao iz zatvora iz zloglasne tvrđave Sv. Petra i Pavla.

⁸³ Élisée Reclus (1830-1905), poznati geograf i teoretičar anarhizma, pristaša očuvanja prirode i propagator vegetarijanstva; anticipirao je današnje ekološke pokrete i pokrete za prava životinja.

⁸⁴ Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865), francuski političar, teoretičar socijalizma i anarhizma; prvi skovao pojam »anarhist«.

⁸⁵ Mihail Aleksandrovič Bakunjin (1814-1876), ruski revolucionar i filozof, glavni teoretičar anarhizma.

⁸⁶ Poznata poema srpskog romantičarskog pjesnika Branka Radičevića (1824-1853). Dijelove poeme uglazbio je srpski skladatelj Josif Marinković (1851-1930), a najpoznatije je Kolo, kolo naokolo (1884.).

mrtvom oranju. Opazim pramen prašine — šulja se prama meni. Iz njega izleti bijela mačka sa žarkim od strave očima, a vijaju je rutavi, ovčarski psi sa plamenim repovima. Sad će da mi mačka skoči na tjeme, da mi zarije očajno pandže u lubanju, ali, srećom, legnem na zemlju i gledam kako kroz prašinu i žute brazde iščezava divlja i rumena hajka... Fiu-fiu. To žviždaju dva čobanina koji idu jedan prema drugome. Na njima visoke ovčije šubare i dugačke opaklije — kao na banatskim Vlasima. Odjedared se sudariše. Ona stara suvotrta ljudeskara iz torbe nož pa mladoga u leđa. Taj se okrene, i ogromne pastirske ćule stanu praskati da sve pucaju lubanje, leđa i frca iverje. Krvca zarudi po bijelim košuljama kao turčinak na mladim njivama. Sad izmiče jedan, tada drugi, ruke rade kao strojevi, a ni glasa, ni piske, ni jauka da čuješ. Odjedared se mladić kao prekine i padne nijemo kao panj, a starac udaraše jednako uokolo kao dobar mlatac. Jeza me prožme kada se okrenuo spram mene: njegove žute, ukočene, izbuljene i krvave oči bijahu — slijepe! Pomamni čiča tapa i bjesni štapom prama meni, prama meni, krv mu izvire ispod bijele kose, a ja ni trepavicom da maknem, ni zjenicom da trenem. I onaj drugi kobnik dopuzao već zmijski do mene, a nož mu blista među zubima. I njegove su oči blijeđe, tvrde i razrogačene — slijepe!... Pa kada me nijemo i očajno dohvatiše, pa kada stadoše sljepačkim prstima kidati moje meso — ah, družo, u nekoliko časova u snu propatih više nego za cijeloga žića svoga! Probudih se.

Hoću da maknem nogom, rukom, ali ne mogu.

Uprem svu snagu očajnički, žile da popucaju, ali sve uzalud. Zaskjelo me po vratu i zglobovima, kao da sam svezan. I odista! Pridigoh glavu i na ogoljelim grudima vidjeh kroz pomrčinu djelić žutog tvrdog konopca.

Izdao me dakle grofovski podlac i ajinin! Dok sam pijan spavao, dozvao je oružnike, te me gurnuše u taj šljepić. Ali ipak — nije možno! U Franceskoj ne vežu ovako ni najhuljih zlikovaca... Ili da to nije lijes, da se nisam možda prenuo, a sve to da nije samo grozno priviđenje posljednjega životnoga trzaja u prokletom grobu?

Ne znam kako sam dugo buljio u memlave i vlažne stijene. Sjetih se inkvizicije i njenih paklenih mučilišta. Bi mi kao da nisam Špira Lazić, da nisam Dalmatinac, nego da sam Arapin ili srednjevjekovni heretik koji poludi od strahote, od tamničke čame, od groznog čekanja. Stade me mučiti bol u krstima i sljepočicama, glad, a usta da izgore od neke grozničave iznutrice. Još jedared napregnuh svu snagu. Uskomeša se u glavi, krvav me znoj popanuo, oči da iskoče. Zakrkaše kosti, u grudima nješto kao da se slomi — sile me ostaviše. I zazuj pred očima kao tisuć rojeva, a tisuć sjajnih i mjehurastih kolobara zati tra pred očima, kao kada u pomrčini pritisneš jače trepavice ili kao kada si dugo gledao u sunce... Ne mogu da se maknem, a osjećam da za mnom, i to na moje tjeme, mora da pada trak svjetlosti iz kakvog prozorčića kroz gvozdeno rešeto. I sasvim lijepo vidim tu rupu i to svjetlo, a to me osjećanje boli... Od srca upravo odjekuje, te mislim da kuca sat u tome mračnom hapsu, potajku, grobu — što li je... Na rukama, nogama i vratu stalo me prljiti kao oganj. Užeta mora da me oguliše sve do kostiju. Osjećam krv kako milji kroz meso kao usijana lava. Ta bol mi gotovo godi, jer me ostavlja strava od koje treptijah kao žica pod gudaalom... Za mnom se nješto miče... Ne čujem, ali bolno osjećam — i gle: gradan je pauk krstaš — ja ga ne vidim, ali znam da je krstaš — uspuzao baš nad moju glavu i pao mi na grudi. Riknem najprije od strave, a poslije od boli i nemoćna bijesa.

Škrinuše vrata. Za srebrnim čirakom sinuše kóse zelene oči i paklenjački, nasmijani kao u psa koji reži, zubi one kineske ljutice. Došavši do mene, stane mi dokazivati rukama. Kada je, zakocenivši se od mahnitog smijeha, i opet pokazao svoje velike, žute zube, kunem ti se da sam osjećao kako me ujeo za vrh od samog srca. Onda mi nagne nad usta

bočicu. Umirah od žeđe i gucnuh svježeg mlijeka. Da dignu bočicu, ali ja ga spopanem zubima za vrh od palca. Krvnik stane hripati kao konj kada mu usijanim gvožđem peku pokvareno kopito i ščepa me za grkljan žilavom ljevicom. Osvoji me hadski bijes. Zadržtaše mi lične mišice, zabolješe donje vilice i kvrc — progutam krvavi vrh njegova palca. On zaurla od boli, ja od radosti.

Uto se došulja grof kao sjena. Blijed je kao mrtvačka kost, a dršću mu usne i bijele ruke. Pošto mu momče, hripajući, pokaza ranu, raspedlje se grofove modrikaste usne na preziran posmijeh, od kojega kao da pade hladan mraz. Zavije mu ranu, mahne rukom, a sluga se udalji. Izvadivši iz kutije skalpel, stade grof šaputati:

— Već dugo čeznuh za predubokim slastima kakog Kajina ili Nerona. Osjećam da samo to još može da ugrije moje otupjele živce i razigra učmalu mozagu. Već tri godine čeznem za zgodnom prilikom, i hvala srećnom slučaju...

Ja stadoh bulazneći pentati...

— Ne brbljajte! Vas bi i tako ili gijotinirali ili bi trunuli u kakoj rupčazi. Ovako umirete barem, u neku ruku, korisno. Vjerujte da mi je taj eksperimenat nuždan za neke opservacije, koje bih vam uzalud opisivao jer ne biste razumjeli. Truplo ću vam kemijski spaliti i moj će odani sluga zakopati vaš pepeo na najljepšem mjestu moga parka. Žalim što vam ne mogu drugim načinom nagraditi nehotičnu uslugu. Da pošljem novaca vašoj obitelji, mogao bih se izdati. Ovako vaša smrt ne može da ima za mene neugodnih posljedica. Evo, ja strepim sav kao i vi, ali taj slatki strah ne dolazi od kake moralne skrupule, nego od visoke radosti, kao kada prvi put grlimo ljubljenu ženu. Vi ste, uostalom, zvijere, opasno zvijere u ljudskoj koži, a ja ću učiniti korisno djelo. Mučiti vas neću...

Htjedoh da progovorim, da udarim u kuknjavu, ali nejasna mi misao zape u grlu. Odjedared mi se učini da je podrum sav pobijelio kao od srebrenog sjaja, da je pun zlatnih mušica, a u duhu stanem da nižem Očenaš. Kod »dodi kraljevstvo Tvoje« nisam znao dalje, i vrele mi suze probiju oči — prve suze iza dugoga vremena!

Grof što naumi, ne odumi. Savio se nada me i stao parati košulju. U taj čas opazim na stepenicama za vratima gujske oči, one odurne kineske zube i čujem smijeh kao pasje režanje. Rezignacija ode bestraga. Zaključa vrela u žilama krv, beskonačan, drski me obuze bijes. Na usta mi se popne gorka, žučljiva pjena, a zubi mi škrinuše kao žrvnjevi.

U taj me čas grof zasiječe u ruku, kao da kuša nož, gledajući me netrenimice u oči i cvoćući zubima. Uto šinu moja gusta krv, i tek što orosi njegovo samrtničko lice, zavrti mu se u očima kao onaj sjajan stakleni kolobar u svjetioniku, usta zinu, i on posrne presjekavši jedno uže. Trgnem se i oslobodim desnicu, dohvatim skalpel i presiječem užeta gotovo u isti par kada je glavom bubnuo o kameniti pod. Onesvijestio se.

Sluga jeknuo kao jarić i strugnuo. Ja dohvatim sa poda karboliziran pamuk, pretrčim kamenite stepenice, dvorište i park, i zavučem se u šumu. Sunce sjedaše. Bablje ljeto, vedrina. Jesenji mi vjetar ćuškaše u lice pokoj' suhi listak. Razderem maramu i zavijem vatom ozljede. Na ruku mi pade bubica, i ja ju cjelivah kao čovjeka. Zaspim skršen do zore, premda osjećah kroz nemiran san kako mi se zajeda u kosti hladna noćna magla.

... Drugo predvečerje, idući pored željezničke pruge, projuri pored mene vlak, i iza jednog prozora vidjeh ono mrtvačko, đavolje lice, i kao da se na mene hladno nacerilo... Ovamo pješačkih deset dana, prosjačeći, gladujući i obilazeći veća mjesta.

Tek sada, kada ode sve u razmet, vidim kako je život sladak.

*

Kada drugi dan, rano izjutra, dođoh kući sa nekim znancem liječnikom, našosmo Špiru Lazića kako sjedi u gaćama i košulji na prozoru prama dvorištu, objesivši napolje noge i — jedući sapun. Odvezosmo ga u kolima u bolnicu. Bijaše pitom i nasmijan. Naklapaše cijelim putem. Kada je liječnicima pričao povijest svojih rana, držahu da bunca u ludilu. Bijaše to početkom novembra. Dan bijaše mutan, a nebo suro i turobno kao smrznut uzdah.

Novi vijek, 1898.

Camao⁸⁷

Izišavši iz bolnice, komponova nekakom svircu couplet protiv predsjednika republike, koji za nedjelju dana poplavi cio Pariz. Primivši honorar, ode na stanicu i zapita kamo ide prvi vlak.

— U Švajcarsku.

I Alfred Kamenski prisprije drugo jutro u Ženevu.

Ujak mu, Petar Tkalac (oca se ne sjećaše), bijaše u Hrvatskoj svećenikom. Postavši naglo kanonikom, pročuje se brzo svojim bukvcem i lukulskim ručkovima, kojima častijaše političke drugove, ne tajeći pred njima nikako strasne ljubavi spram nećaka, pa ni onda kada postade biskupom i kada mu zlobnici zbog te ljubavi spočitavahu...

Alfred bijaše tako rđav đak te ga privatni učitelji držahu izmeđ' sebe idiotom. Biskup već očajavaše da će ljubljenoga dječarca dogurati do bogoslovije, kad al ga začu pjevati nešto latinski. Virne kroz prozor i vidi u vrtu pod ogromnim kestenom malička, a u rukama mu ujakov teški brevijar. — Ta nije možno: mali improvizujući pjeva psalme! — Pjevaše tako nevino, tako srdačno, tako divno da se biskupu prividaše čuti malog Mozarta. Pohrli u bašču i odnese u naručju derana materi, jecajući:

— Znao sam, znao sam ja, Marto, da u Lojzekovom sinu mora da bude štogod! Molim te, pošlji još danas po našeg organistu. A ti, Alfek, kaj bi ti htel vučiti, reči vujčeku!

— Ja bi štel vučiti glavir!

Kao momčić ode novi Krežma⁸⁸ u Beč, gdje će zadiviti profesore konzervatorija darovitošću, a drugove velikaškom razdarušnošću. Držaše slugu, davaše nedjeljno po dva žurfiksa i uživaše da na njima opije vinom iz ujakovog trsja puste svirače i pokoju veselu glumicu, balerinu ili drugaricu sa konservatorija. Na jednom ga ovakom veselju zatekne i ujak, došavši krišom i preodjeven iz Pešte, gdje se desio na saboru. Alfred ga mirne duše prikaže društvancu kao najslavnijeg glumca iz Zagreba, a veseljaka — rumenog i bjelokosog prelata tako razdraga ta mladenačka objest da ostade sa veselom mladarijom do zore, plaćajući šampanjac i jecajući od zanosa kada bi nećak zadavorio na glasoviru Beethovena ili fantazirao na kaku Lisinskovu nujnu temu. Povede ga u Peštu i uvede u aristokratske salone, koje deran uzme na juriš svirkom, a još više spoljašnošću. Bijaše lijep kao mladi Bakhos. Mlado, vito tijelo bijaše još Adonisovih, hermafroditskijeh gotovo oblika. Premda mu bijaše sedamnaesta, ne ustručavaše se domaćica, baronica L., da ljubi

⁸⁷ Tako se zvaše mistična ptica za koju vjerovahu srednjevjekovni Španjolci da pogiba kada žena prevari muža. (A. G. M.)

⁸⁸ Franjo Krežma (1862-1881), skladatelj i violinist, »hrvatski Paganini«, čudo od djeteta: prvi je put nastupio u osmoj godini, diplomirao na bečkom konzervatoriju s trinaest godina, sa sestrom Ankom koncertirao u Hrvatskoj, Italiji, Austriji, Francuskoj, Njemačkoj, Mađarskoj i Češkoj. Na turneji se razbolio i umro u dobi od 19 godina. Skladao je inspiriran hrvatskim folklorom.

pred vascijelim društvom to prurušeno djevojče u čelo, bijelo i izmreškano modrijem žilicama, na koje se strunila valovita smeđa kosa, i u usta velika, rumena i prokšena. A on se jedva otima, trči glasoviru, a viti prsti lete preko klavijature kao noga preplašenog pauka.

Početak posljednje godine konservatorija uzme Kamenski iza partije preferansa, koju je hotomice izgubio, sasvim mehanički »Obzor«,⁸⁹ prebaci očajno mramorni stolić i brzine u gorak — plač, prvi i posljednji u njegovu životu. Odjurivši kući, nađe pismo kojim mu javlja i majka da je dobrotvor njegov i njezin naprasno umro, da se niko, pa ni ona, tomu ne nadaše. Zaklinje sina da se vrati u Zagreb, jer nema novaca da ga izdržava na strani. Ono malo srebrnog posuđa i nekoliko stotina što se našlo — nije ništa!

Bijaše to krajem mjeseca, a Kamenski imadaše mjesto novaca nekoliko stotina duga.

Proda namještaj, dva pijana i harmonij, sve haljine osim onih na sebi, plati dugove i padne u bolnicu, otkale izide za tri mjeseca kao sjena. Dvije noći proboravi na pločniku, a treće se baci u sumnjiv ćumez, sviraše momcima i djevojčurama polke i valcere od deset uveče do četiri ujutru za dva forinta, večeru i piva koliko mu drago. Danju spavaše i sviraše u svom kabinetu. Tako se živovalo godinu dana. Neke noći banu u lupanar njegovi družici koje nekada častijaše. Srećom te ga odmah ne raspoznaše, on pobježe i pade i opet na pločnik. Treći dan, pošto već sasvim smalaksa, kucne ga po leđima njegov nekadanji profesor, poznati F—f. Kamenski — da pobjegne, ali ga zaprepašteni gospodin zadrži. Pitanja, molbe, karanja, i Kamenski sve ispovjedi. Poznati ga F. uzme ispod miške, odvede svojoj kući i rekne:

— Odsada sam vam ja skrbnikom. Grehota bi bila u Boga da tolik talenat propadne. Pošto ste slabi i bolesni, njegovajte se i svirajte kod mene do jeseni, a ujesen na konservatorij pa svršite.

No Kamenski se tako oporavio da ga ujesen unovačiše. Bojeći se da iza svršenog vojništva ne mora početi i opet iznova, ode, ostavivši svom dobrotvoru pismo, u Zagreb materij, krene i opet u Beč, a neki ga agenat angažuje kao pijanistu za neki klub londonski. No klub se brzo rasturi, i Kamenski se dočepa iza grdnijeh muka Norveške. U Kristijaniji⁹⁰ se pobrati sa čudakom i novelistom Dybfestom,⁹¹ a pošto se ovaj od sramote ubi jer je dao da se na njegove oči utopi neki njegov poznanik, Kamenskoga to tako potrese da iza polugodišnjeg lutanja sa ženskim orkestrom dođe u Berlin, gdje se smiri, postane pravi Fatzke (vrkoč) i ciganski kapelnik. Taman se stane u Varšavi spremati za svoj žuđeni prvi koncert, a policija ga izjuri sa drugom, anarhistom Majeuskim u Belgiju. I iza neopisivih stradanja dokopa se Pariza. Ne znajući ni riječi francuski, proživi na najveće čudo bez groša u džepu punu godinicu i jedva se jednom namjeri na pijano. I opet poče raditi iznova, raditi dan i noć u mansardi u šestom katu, u kojoj bijaše sve pokućstvo, osim glasovira, jedna slamnjača!... Živi se od čaja sa malo hljeba; samo u subotu se pije šampanjac

⁸⁹ Zagrebački dnevni list; okupljao protivnike bečkog centralizma i umjerenu opoziciju. Izlazio s prekidima od 1860. do 1941. Zbog političkih razloga i zabrana, list je više puta mijenjao ime (Pozor, Novi pozor, Zatočnik, Branik, Obzor, pa opet Pozor).

⁹⁰ Kristiania, nekadašnje ime glavnoga grada Norveške, Osla.

⁹¹ Arne Dybfest (1869-1892), norveški pisac, anarhist; pisao naturalističke pripovijetke i romane s erotskim motivima, o dekadentnim ženama. Najvažnije djelo: roman Ira (1891.). Optužen je da je svome prijatelju Vilhelmu Solheimu pomogao pri samoubojstvu.

kod grofice Branicke,⁹² kod koje se briljira u cipelama slikara Weissea,⁹³ salonskom kaputu čeliste Tisseranda i košulji kipara Davidova, koji mora dotle da leži u krevetu. No grofica Branicka otputuje, a Kamenskoga bace zbog kirije na trotoar, zajedno sa pokuštvom. Srećom, otvori u Batignollesu⁹⁴ Weisse na nekom tavanu atelijer, a Kamenski mu poziraše dva mjeseca za neku simbolističku sliku, sanjareći, provodeći s inijim modelima ljubav, svirajući, bančevići i gladujući. No veliki i nepoznati simbolista dune zbog dugova u Alžir, a Kamenski pade i opet na pločnik, koji pucaše od zime... Pade i opet u bolnicu i dođe u proljeće u Švajcarsku.

U Ženevi nađe sobicu i odmah se treći dan namjeri u kavani na nekog austrijskog bankira, kojemu pade u oči čitajući Hanslickov⁹⁵ feljton u »N. s. presik«⁹⁶ i kojemu poče svirati svako večer. Jevrejini ga, baron Diamant, nagrađivaše upravo kneževski. I Kamenski se stane ozbiljno spremati za prvi koncert.

No premda bijaše čist i odjeven, sit i bez brige, premda se iza tolikih jalovijeh i čemernijeh godina primicao sigurnu cilju, čuđaše se kako ga to ne zadovoljava, ne umiruje. Obično bi, poput svih inokosnika i samotnika, brzo zavolio svoju sobicu, ali svi ga ženevski stanovi, koje mijenjaše dva pa i više puta mjesečno, mučijahu kao žive grobnice. Iz jednoga ga istjeraše u pô tihe ponoći zastori koji se, dok komponovaše, stadoše micati i micati, savijati poput rila od slona i zmijski omatati oko njegovog stola. Danju ga, osobito pošto se probudi, more mutne brige, žalovite čežnje — ni sam ne zna čime. Vrlo često ga osvaja jedva savladljiva želja da se britvom siječe po stegnima i rebrima, čežnja da se uništi, ubije, koja ga i u Parizu morijaše. Sada, pošto se uredio i umirio kao nekim čudom nebeskim, postade život za nj nješto kao između redaka, nješto čega — tako reći — gotovo više i nema, a ako postoji, to nije vrijedan žaljenja taj život, nego bijedna majka i ono što će se možda stvoriti. Stvoriti, stvoriti! Prema toj pjesmi, koju u šumovima slušaše kako orluje iznad nevidljivog, tisućglavog orkestra prema tihom nebu, bijaše sve što mu pružaše java i život tako bijedno, nejasno, kukavno i besmisleno! Bijaše to čovjek koji tako jasno snivaše da miješaše zgode snova sa događajima jave, da ga se život u snu često jače doimaše od realnih doživljaja. Prozaično ga živovanje modernog čovjeka, koji ga malo te ne pregazi na pločniku mrtva od gladi, najprije zanimaše, docnije bi mu na užas i najzad mu se gadijaše. Pružio je glavu u pijesak poput noja, prolazio životom okrenuvši oči u sebe. Sastajaše se i drugovaše sa ljudima koji su mrzili realnost poput njega, ali njihova mržnja bijaše drukčija od njegova osjećanja. Jedni su mrzili zakone ili vjeru, ili nauku i poeziju; drugi žene, vlasnike, društvo. No Kamenski nije mrzio; bijaše to nješto drugo. Svi oni ljubljahu u svojim općim idejama i idealima sami sebe i takozvano čovječanstvo. Kamenski nije ljubio, nije mrzio, on postane sam sebi teretom. Ne ubi se, jer mu se

⁹² Vjerojatno Katarzyna Potocka Branicka (1825-1907), društveno angažirana poljska aristokratkinja, kolekcionarka slika. Chopin joj je posvetio svoj Valcer u a-molu, jedno od svojih posljednjih djela.

⁹³ Rudolf Weisse (1869-1930), njemački slikar rodnom iz današnje Češke, školovao se u Beču i veći dio života živio i stvarao u Parizu, gdje je redovito sudjelovao na Salonu. Specijalizirao se za istočnjačke teme, te povremeno boravio u Egiptu i drugim arapskim zemljama.

⁹⁴ Pariška gradska četvrt na sjeveroistoku grada, od 19. stoljeća aktivno središte kulturnog života (tamo su djelovali »groupe des Batignolles«: Manet, Renoir, Monet, Sisley, Bazille i drugi slikari).

⁹⁵ Eduard Hanslick (1852-1904), njemačko-češki muzikolog i estetičar, jedan od najutjecajnijih glazbenih kritičara svoga doba.

⁹⁶ Skraćeno za Nova Slobodna Pesa, kako se kod nas prevodilo ime poznatog bečkog liberalnog lista Neue Freie Presse (izlazio 1864-1938).

smrt činjaše možda još gorom brukom od života, a čovječanstvo neosjetljivo i nerazumljivo bijaše mu strano, gotovo užasno. Osjećao da je potpuna iznimka, da je bijela vrana. Potonuo bijaše žedno u tu Europu, misleći da će naići na ono novo i sakriveno u duši, glumeći pred svijetom i podražavajući običnom čovjeku, a — ne nađe ništa, baš ništa. Kod kuće bijaše ipak sve drukčije, ljepše i poetičnije. I krišom žaljaše za srdačnim i zdravim selom hrvatskim, premda je znao kako ga i to nekada morilo dosadom. On ljubljaše samo ono što je daleko, nedokučivo, čega ne imadaše. Tek što se dohvatio koje želje, dosadila bi mu prije nego što bi joj udovoljio. Kada ga ne imadaše, hlepljaše za novcem, a jedan dukat bijaše dosta da ga muči i uznemiruje. Iz gorljivog ateizma padaše u katoličko asketstvo, pozdravljajući Angelus na koljenima. Danju je mlitav, bezvoljno lice nosi smiren izraz slijepca ili mrtvacu; noću živahne, suhe oči planu, blijedo se lice promijeni i pospe kao paspaljem rumenila. I on ne mogaše — poput onog pjesnika — gledati žena kako jedu. Bijahu mu ravnodušne, ali je ginuo za neobičnim odnošajima, kojima obiluje ljubav, i za neobičnim ženama, kojih nije mogao naći. Iz poletnog vastorga i poriva neobične energije padaše u rezigniranu ravnodušnost i cjepidlačku mlitavost.

Prođe i ljeto, a Kamenski se još ne smiri. Nedavno primi pismo koje ga još više uzruja. Majka mu onako mimogred javljaše kako je Š., njegov znanac, ubio u nekom gaju tik Zagreba mladu učiteljicu J-ovu, koju Kamenski također poznaše jer joj roditelji stanovahu u istoj kući s njegovom majkom, i sebe. Od tog djevojčeta ostade mu u uspomeni samo blijeda, žuta koprena od lica, a na njoj se vampirski krijese velike, vlažne i ponoćne oči, i ruje bolesne usne kao rumen karamfilj na sirotinjskom prozorčetu. Š-a poznaše kao veliku čutljivicu, držaše ga kukavcem koji ne bi ni pileta zaklao, i gle...! Ko bi, ko bi to i u snu pomislio! Samotno šumsko veče, plahi i pogureni Š. u crnim naočarima sastaje se sa crnim, vampirskim očima i strasnim usnama koje su namijenjene drugomu. Tihi stari ljubavnik pita, moli, preklinje, vuče drhtavom rukom iz džepa revolver, ... ona bježi, on puca, onako kratkovid zapliće se o šibljje, crni mu naočari padaju, juri kao bjesomučnik, trza ju za dugačku vranu kosu i probija joj djevičansko blijedo čelo posljednjim kuršumom, a ona mu probija uzdrhtalo srce posljednjim očajnim vriskom... I Š..... nađe svoje naočare, ide kući po pušku, vrati se, pali šikarjem žigice i zabada se glogom i kupinom, padne preko crnih, vampirskih očiju i krvavih pjega i — prosvira si mozag...

— Pa to da se desi u Zagrebu — ni u snu se ne bi tomu nadao! — I Kamenski se zabrinuo, pribojavao, pa ipak je tajno žudio taku ljubav, taku smrt!

Jedne večeri ode u svratište Metropolu svomu meceni, i skidajući u predsoblju ogrtač, čuje barona šaptati kroz pritivorena vrata:

— Ha, gospođo, ovo je moj pijanista koji vas toliko zanimaše danas poslijepodne te me počastiste svojom dragom posjetom! Odmah će svirati: to će biti nešto za vas! Samo se, molim vas, ne pokazujte, jer moj tip pred nepoznatima svira konvencionalno, slabije.

Kamenskoga ujede u grudima. Uđe i pozdravivši glasno domaćina, šane mu kod glasovira:

— Našto ta komedija? Tu ima još neko. Šta se skriva iza vrata?

— Oprostite! Ali to je neka ekscentrična, napola luda moja aristokratkinja iz Beča. Pst! Svirajte!

Kamenski sjedne uz glasovir, rastežući konvulzivno dugačke i mršave prste. Bacivši cigaretu, osjeti nježni i slatki ženski parfem, iz kojega se izvije blijeda koprena, a na njoj dva škura, ponoćna oka, usnice ko krvav karanfil, a večernji suton, koji gustijaše po sobi,

stane mu čisto dirati čelo kao razbarušena i meka ženska kosa. Na glasoviru opazi gospodsku bijelu rukavicu, iza zastora na protivnim vratima začu prigušeno disanje.

— Ej, da je taj pijano velik kao lađa kakve drevne katedrale, a da je na brijegu iza kakve izumrle varoši iz koje se diže prama meni dim žrtve posljednjeg stanovnika, pretposljednog čovjeka — reče Kamenski kao za sebe, i umah zabruji strasna Lisztova rapsodija i mahnit Schumannov *Carneval*.⁹⁷ Múk, ni ćuha. Kamenski upiljio pogled u rukavicu na glasoviru i vidi prste kako se očajno grče i tonu očajno u mrak. Maknulo na vratima zastorom. On ne vidi ništa, ali osjeća oči, dva oka, dva topla oka. I u očajnim basovima stane se gubiti tihana melodija kao pogled mladog mornara iz valova na obalu, na mrku obalu, sa koje kao da se čuje glasak sa seoske crkvice. I potavnješe mlade oči, legoše stravični valovi, a nad Božjim vodama zamre srebren glas zvona sa Božje crkvice... U sobi i opet muk — ni ćuha, a večernji se mrak medeno talasa. Kamenski ispije nadušak čašu burgonjca i baci se nehajno na divan.

— Još vam jedared velim, dragi Kamenski, još vas jedared, čujete li, molim da pođete sa mnom — veli Diamant, čisto promuknuv od zanosa.

— Samac sam, u mene ćete živjeti dobro, platit ću vam koliko želite. Vi niste za koncerte, vi niste za nikakovu vrst praktičnog života. Vas će ubiti takozvana publika i moda. Vi niste da svirate na daskama!

Uto izađe ona gospođa iz svog skrovišta i sjedne pored Kamenskoga bez riječi. On se ne mače. Bijaše satrven i kao začaran. Bankar, paleći lampu, pokaza mu glavom na nju, začkilji okom i metnu sumnjivo prst na čelo. — Svjetlost povratu pijanistu, ali gospođa se nasmije i rekne toplim, prekrasnim altom:

— Ostanite samo ovako! Ta ja te odavna poznajem.

— I ja tebe!

I odista, Kamenskomu bijaše tako kao da ju izvrsno poznaje, kao da ju često i prečesto viđaše, ali gdje, gdje?

— Gdje se mi to vidjesmo, draga Fanny?

— Ne znam ovčas. A gle, zar se odista zovem Fanny?

— Samo ti ovo ime pristaje...

Diamant stane nervozno kašljucati, a ona se glasno i odsrca smije, omata oko vitih prstiju Kamenskovu svilenu i dugačku kosu i posmatra znatiželjno začaranog bohema, koji se nemarno pružio, prekrstio noge u elegantnim lakovanim cipelama i zaturio ruke u džepove kaputa od crne svilene kadife.

— Bože moj, Fanny, ja te već odavna poznajem, a tek danaske vidim kako si lijepa. Oprostite, gospodine barone, ali ona je lijepa, tako strašno lijepa!

Lampa je gorila iza njezine glave i kosa joj plamtijaše kao zlatna aureola. Kamenski ju posmatraše, i osvojila ga tolika milina da je ne mogaše više gledati, pa sklopi oči. I budne mu kao kada čujete nad glavom šum vjetra kroz borje pa mislite da plovite na oblaku.

Ona se nasumce digne i ode, pozdravivši bankara samo glavom.

— Ta kuda navrijeste, milostiva? — viče bankar i potrči za njom na vrata. — Kamo da vam pošljem vaš novac? Gdje, gdje stanujete?

⁹⁷ *Carnaval, Scènes mignonnes sur quatre notes* (op. 9), klavirski ciklus od 21 kompozicije iz 1834-35. godine njemačkog romantičarskog skladatelja Roberta Schumanna (1810-1856), jedno od njegovih najpoznatijih i tehnički najzahtjevnijih djela.

Nema odgovora.

Kamenski se jedva nekako razabere.

— Ko je ta dama?

— Vjerujte mi da ni ja zapravo ne znam. Poljakinja, mogoste poznati po akcentu. Kćerka propalih koljenovića, pa joj namriješe renticu koju joj ja isplaćujem. Upoznah je u Beču gdje je divno gudila u violončelo. Danas ju sastadoh slučajno, idući lađom u Montreux, gdje mi reče da je udata za nekakog novčara Forsta, Fürsta, Förstera — kako li? Ne sjećam se imena momentano, iako joj čovjeka lično poznajem. Što je htjela od mene, ne znam; tek to je jasno da nije došla zbog novca! Ej, dječko, vi imate grdnu sreću kod žena, kako mi se čini: samo šteta da je ova potpuno, na moju časnu riječ, potpuno luda, i čudim se kako je muž pušta da se skita.

— Čudno. A gdje stanuje?

— Vrag bi ga znao. A što pitate? Vi ste, moj ljubazni, vrlo velik diplomata! Čini mi se da vas i ja, stara ptica, još ne poznajem... Njen je muž bio jedne večeri tu — kada davah naš prvi soare, ako se ne varam. Znae, onaj veliki što se jednako kartao...

— Ne znam: bijaše ih mnogo, a ja odoh odmah nakon produkcije kući. Ali nju, nju poznajem, poznajem kao sama sebe, ali gdje, kako...?

Jevrejin ga sumnjičavo pogleda i uzdigne skeptički ramena.

Stari mešetar bijaše poznavalac ljudi, ali u taj par ne znadijaše ima li posta sa budalom ili ga vuče za dugački nos prevejana pritvorica.

— Vi ste izvrstan glumac! — rekne paleći mu cigaretu i uprijevši se da na bohemskom oku i ispod mlade bradice otkrije ma i tračak licemjerstva. Ali Kamenski mirno zadimi i stane se praštati. Zabolilo ga u sljepočicama. Diamant mu tutne u desnicu novce.

— Dakle jeste li se odlučili? Hoćete li sa mnom prekosutra u München? Ako niste, žalim sebe i — vas, a ako se odlučite, pišite mi. Vi ste veliko dijete, vi ćete propasti ostavljeni sami sebi. Ali kada god vam zatrebam, javite se samo, i ja vas neću zaboraviti.

Zahvaljujući obožavatelju Mendelssohna, Kamenski osjećaše kako mu je taj čovjek dosadan, premda se upinjaše da probudi u sebi zahvalnost i premda se zbog toga ljutio na sebe.

Na ulici mu bude lagodnije. Vjetar vitla prvo suho lišće. Noćno se jezero bjelasa kao srebrna ženska put pod crnom koprenom. Kamenski sjednu na klupu.

— Hvala ti te si odmah došao. Hvala ti! — Bijaše ona.

— Znao sam da ćeš me čekati, Fanny!

Ona sjedne uz njega.

Svijeta malo: pokoji radnik u okovanim cipelama. Ispod njih plovi nečujno bijela i pjenasta pjega: labud.

— Oh, kako bi divno bilo da taj labud zapjeva!

— Odista. Da ga čujem, mislim da bih umrla.

A labud iščeznuo na vodi kao bijela avetinja. Drhtav se val sanjivog jezera nadimlje kao grudi i miri kao znoj usnule čite djevojke. Oblaci popiše mjesecinu pa se ljuljaju među zvijezdama kao srebrne zmijurine između bisernoga cvijeća.

— Jesi li čula, Fanny, zvijezde kako pjevaju? Jesi li čula mjesec kako nujno tuguje? To je kao glas što odjekuje od nebeskog svoda. Tvrde uši toga ne čuju, tvrdi prsti ne mogu te

pjesme podražavati na tvrdim crijevima i na tvrdu drvetu... Ništa se ne gubi i ništa ne postaje, i ova je noć puna boli i ljubavi koja je bila i koja će biti.

On osjeti oko vrata njene mekane i jake ruke.

— Ja sam te uvijek, uvijek poznavala i uvijek čeznula za tobom. I ja sam te našla. Niko te meni ne može oteti, pa ni smrt! — šapuće ona, vrele joj suze rose njegove vrele i suhe usne koje stadoše konvulzivno podrtavati u krajevima. Nije ju ni poljubio, toliko se bio zanio.

Dosele razgovarahu miješajući njemački i franceski, a sada joj on stane tepati u čistom varšavskom narječju:

— Dakle ti si to zbog koje se rodih i zbog koje ću umrijeti! Zbog toga Gospod stvori svjetlost jer imaš oči, zbog toga sunce jer imaš srce, zbog toga cvijeće jer si ljubica, zbog toga muziku jer govoriš! Sada razumijem jezik te vode, tog vjetra i te zemlje u koju ću s tobom leći, divna panjo, moja gospođo! Herine oči, Atenine ruke, Tetidine oči, Kipridine⁹⁸ grudi — zar je sve to odista moje? Zar ću odista da dišem dušom tvojom, u kojoj se tako tajanstveno blista ta duboka i mrka noć?

Labud je i opet pored njih kliznuo kao srebrnast sanak, vjetar je topli šapat nosio preko jezera do oblčina koje popiše mjesec pa se valjaju kao bakarne zmijurine među biser-cvijećem na noćnoj mekoj ledini.

Nad Jurom zatutnji grom daleke oluje. Pođoše.

— Je li, Fanny, ti imaš muža?

— Imađah do danas. Sada si ti moj čovjek. Otići ću od onog gusara pa ćemo živjeti i svirati. Ne pitaj me ko sam, barem noćas nemoj! Evo i ja tebe ne pitam. A i našto, kada se odavna, odiskona poznajemo? Idemo kući da uzmemo moje stvari: ne boj mi se, nisam bogata. Moj gusar je u Parizu, hara na burzi i vucara se po atelijerima i iza kulisa. Oh, kako sam sita te laži, te njihove Europe! Dogrla grcah u blatu i čekah tebe, dragi Alfrede. Kamenskoga prođu žmarci kada ću gdje mu pogodi ime.

— Zar sam ja odista Alfred?

— Ne. Ti nisi Alfred, barem noćas nisi. Ja sam gospođa Venus, a ti si moj slađani vitez Tannhäuser.⁹⁹ Alaj si mi oslabio, uvedrio, lijepi viteže, idući na daleka proštenja! Svaki je mučni put ostavio na tvom plemenitom licu čemernu brazdu, koju samo oči gospođe Venere mogu da opaze. Ali oko je još ono staro Tannhäuserovo oko, smeđe, dično i zeleno kao u kraljevskog lava. Pričaj, pričaj mi što god — izgubljena i opet nađena ljubavi!

Već ostaviše grad i zađoše među nijeme zaseoke i hladovite bašte. Nad nekom se ogradom nadvile posljednje ruže, bujne kao pjena. Kamenski otkine granu, skine svojoj pratilici šešir, pospe joj glavu mirišljavim laticama i nakiti grudi.

— Čuješ li, lijepa gospođo, zvijezde kako zvuče, a zvukove kako zvjezdonicu? Serafska pjesma, a tvoje ju srce prati nebeskim arpedijem.

— Pričaj, Tannhäuseru, pričaj o svojim putovima!

⁹⁸ Pridjevnik starogrčke boginje Afrodite (rođene na Cipru).

⁹⁹ Polulegendarni njemački Minnesänger (trubadur) i vitez iz sredine 13. stoljeća, dvorjanin Fridrika II. Austrijskog, sudionik križarskog rata. Sačuvano je 16 njegovih pjesama, u čijim se tekstovima izmjenjuju humor, satira, viteška ljubav i životne radosti. Prema legendi, robovao je božici Veneri, pa je hodočastio u Rim tražiti od pape oprost za grijeh. Omiljen je romantičarskim pjesnicima, a Richard Wagner je o njemu skladao poznatu operu Tannhäuser (1845.).

— Nisam bio u Rimu, ali me bijaše po drugim stranama... Cesta se pruža kao neizmijerna zmija, obavila голу zemlju i bacila me u grabu. Noge mi trnovite, kosti pune mraza zimskog i vatre lipanjske, a srce puno mraka i očaja. Stoput da izdahnem, ali žudnja me šiba prema tvojim dvorima — Venero, moja lijepa gospođo! I sunce na istok, a jaki Bog u pomoć. Deset dugih godina počinuh, ne znajući gdje ću sutra skloniti glavu. I već osjećam na leđima ledenu šaku smrti, ali hvatam svoju harfu, tješim se tobom, lijepa gospođo, plačem za tobom, daleka Venero, za tvojim tajanstvenim dvorima, za tvojim božanskim tijelom, za tvojom medenom dušom.

— Evo nas, tu je moja kuća.

Silazili su niz šumarak u prodolicu. Zavjetrina, zatišje. Kroz gvozdena ih teška vrata primi hladovit park, pun starih jela, topola, starih šimšira i bršljana. Vrlo visok zid još više odijelio dobarce od vascijelog svijeta. I nakostrušila se na mjeseci dva škura tornjića i zaselak izvjetrih zidova sa zatvorenim visokim prozorima. Tiho ko u grobu. Tek jedno pseto na brdu zlokobno zavijalo, a dva se ogromna bernardinca bace na došljake i stanu lizati ruke domaćici, koja ih odvede u staru kuću. Kamenskoga obuže čudnovato, strano osjećanje kao uvijek kada se nalažaje sam kraj samotnih, drevnih, pustih kuća. Kroz njihove se rasklimane vratnice viđaju noću svilene krpe šuških krinolina, kroz rupe slomljenih i prokislih kapaka na posivjelom prozoru gvire mutne, nepovjerljive oči durnog domaćina, oko limenih i naherenih se pijetlova na mahovinastoj strehi stravično naježila sijeda vlasulja. Plakavci ciče ispod glomazna stupa sa verigama u pljesnivom podrumu; oko bezglavog Kineza na krovu zapuštenog teferiča zuje kamenice mrtvačku pjesmu... Kamenski sjedne na terasi na izmrvljenu kamenitu stepenicu. Nad glavom mu šumnu krila noćne ptice. On se zagleda spram zelene mjesečine kako mu se spušta na otkrivenu glavu paučina poput stručka sijede kose. Ono pseto na brijegu i opet zlokobnički zavijalo. Iskrсну uto mršav storkelja u livreji iza Kamenskoga noseći nečujno fotelje i stol.

— Gospođa će odmah doći.

Ćušne na stol vino, duhan, i mrseći nešto kroz zube, ode u kuću lupnuvši vratima. I opet tišina. Ne čuje se ništa do kucanja uzrujanog srca i jednoličnog tamburanja cvrčka. Dvije zvijezde bljesnuše padajući jedna za drugom. Kamenski uzdahne, začu meke korake i osjeti oko vrata meke ruke.

— Da si zdravo kod mene, Tannhäuseru!

— Kako svjetlucaju tvoje oči nada mnom i ovo cvijeće poda mnom! Neko reče: »Topla noći, volja je vosak u tvojoj mekoj ruci...!« Bože moj, alaj si lijepa!

Napuniše vinom čaše i iskapiše. On skupi njen širok rukav od čipaka, poljubi strasno bujnu ruku kod lakta i padne joj zatravljen k nogama.

— Donijela si mi, kako veli naša drevna pjesma, sunca u njedrima, a u rukav'ima sjajne mjesečine. Razbih prvi pakleni san i padoh u ovaj nebeski. Evo me k tebi, zanačijek, zanačijek!

Ona mu položi glavu na svoje krito i pomilova ga po kosi i licu.

— Ojađeniče moj, lijepi rabre moj! Pričaj mi patnje tvojih puteva, da ti lakne duši!

— U Londonu ti bijah nevjeran. Kamila bijaše ko vrebac sa kojim odraste pod visokim krovom. Imadaše žutu kosu i oči kao dva modra insekta; nikada neću tih insekata da zaboravim. I dunuše vlažni vjetri, i padoše zelene, debele zimske magle. Odemo da nađemo njenom djetetu hrane. Drugog praskozorja dođoh kući sa mlijekom i jurim na naš tavan. Na šestim stepenicama čujem dječije stenjanje, kao kada iglom paraš staklo. Raz-

valim vrata. Zabuži nedjeljno zvono, i kada mi crvak na rukama pozelenio, čuh staro zvono kako puknu i promuknu. I pobjegoh u Španiju sa gimnastičarom Griffithom. Odosmo da gledamo strijeljanje garotiranih anarhista. Leže povezani na zemlji, a vojnik ide od jednog do drugoga i puca im u glavu. Kada dođe do nekog plavokosog, moj drug Griffith probije si munjimice put gvozdenim laktovima, istrgne krvniku pušku iz ruku. Pošto ga jedva-jedvice savladaju i provedu pored mene, vidim da je — poludio. Iz novina docnije vidjeh da mu onaj plavokosi bijaše brat. Kada je ovoga strijeljalo, gledaše me u oči kao uhvaćena ptica — puška prasnu, i u mom oku ugasne njegovo, u moju dušu potone led njegove duše. Znaš li ti da životinje i onda pošto im se izvadi mozag ujedaju kada ih štipaš? I odoh da ubijam, da ujedam. U Bruxellesu drugovah sa Majeuskim. Bijaše dobar kao med i hrabar kao lav. Stanovasmo zajedno. Njegovo me sedmogodišnje zlatokoso gupče vazda čekalo kada sam dolazio sa sviranja, i usnulo mi o vratu. Majeuskomu davah novac da gradi dinamit. Jednog večera idem kući sa sviranja i odjedared tresak, prasak, ršum, urnebes! Padnem ničice. Dinamit raznio pola našeg hotela. Na ulici dignem ovu krpku.

I Kamenski izvadi iz njedara parče dječije pregačice na kojoj se zaljepio o krv stručak dugačke plave kose. Ona se privila uz njega i podrhtavala. Kamenski iskapi čašu ciparskoga.

— Duh se vije, a života nije. Sa nekim trimardeurom (potucalom) odem u Pariz. U Parizu naidem na Morgue,¹⁰⁰ žalosnu kuću gdje izlažu unesrećene neznanike e bi ih kogod upoznao. Nađem dvojicu mrtvih veselnika. Jednome Lazaru glava nabubrila i pocrnjela kao Arapinu, a niz usne i po izjedenim se zubima navoštila krv. Onaj drugi bijaše jadan ko Job. Kroz razderane pelengire viri mršavo bedro, a upala rebra sad će da se prospu kroz bezbrojne rupe u bezbojnoj krpki od košulje. Pogledah ga u glavu, koljena se poda mnogom zaprepašteno poviju, pa malo te ne posrnuh preko drvene ograde i ne razbih staklo strahovitog izloga: Nesretni noćnik bijaše sasvim, ama navlas sličan meni! Imadaše i iste prnje u kojima dopješačih u Pariz. Zagledam se i opazim kroz dronjak na razdrljenim mršavim grudima bradavicu, baš onaku kaka je u mene i na istom mjestu, a na dugačkom i skvrčenom kažiputu desnice vidim trag od rane, evo gledaj: navlas kao u mene! Kraj nogu mu kapa moja kapa, marama — moja modra marama i papirić za note. Uprem očajnički oči i vidim na toj hartijici olovkom napisan početak moje pjesme Zimskog jutra... Obeznanim se, a kada me povратиše u bolnici, bijaše mi lako. U grudima zabiljisaše stari mladenački slavuji, u duši zamirisa osamnaestogodišnje cvijeće. Božje me nebo gleda kroz prozor kao modro oko nevinašca, nad majinu moje duše nadavila se duga Božje milosti. Postadoh drugi, rodih se iznova. Dok mi ovo dana u bolnici razdirahu dušu stravični sni, moje je grešno tijelo, ono kobno truplo iz Morguea, pozobao bezimeni grob kao bezimen numerisan dronjak. Odem u Lourdes, i odatle padnem u neki stari grad pod Pirenejima, gdje ućah sviranju plemićkog sina i svirah svake nedjelje u orgulje u seoskoj crkvi. Da, tamo sam te prvi put vidio, gospođo Venero: bila si mramorom u starom vojvodskom parku, i pio sam ti vrelim poljupcima prve mrazove sa ledenih usana u onim samotnim i blijedim jutrima jesenjim...

I Kamenski je prione ljubiti u obrosjele oči.

— Sve, sve te muke promučih samo za taj blagosloveni čas.

Munja bljesnu u njegovim očima, a ona klonu kao da ju sprži grom.

¹⁰⁰ Pariška mrtvačnica u kojoj su se izlagala tijela neidentificiranih žrtava.

Tek lahor strujaše kroz lišće i kosu, kao da cvijeće zbori sa zvijezdama.

— Nesrećniče...

— Dušo, sane...

Nestade im riječi. Obuzela ih topla, klonula umornost kao bolnika kada ga iznesu na svjež vjetar smorac. Da umriješe, ne bi u taj čas osjetili.

... A lahor šuška kroz cvijeće i mirišljivu kosu, kao da behar ašikuje sa zvjezdicama tijo —
tijacko...

Salon, u koji uđoše sa terase kroz široka staklena vrata, bijaše upravo sjajan. Od raskošnih se goblena gotovo i ne opazahu zidovi. To zapravo i ne bijaše salon, nego kraljevski atelijer, pun divnih perzijskih sagova, pušaka beduinaka i sabalja šamijanaka, etrurskih i helenskih posuda, emalja i bižua. Od slikara su tu većinom Niderlandez i Englezi: izvrsne kopije okoliša Ruysdaelovih, Turnerovih i Eastovih,¹⁰¹ Rembrandtova Noćnog hoda,¹⁰² Reynoldsovih portreta¹⁰³... Kamenskoga je najviše privlačio jedan originalan portret Whistlerov.¹⁰⁴ Prikazivaše čovjeka krupna, obrijana, duguljasta lica, sa kičicom i paletom u nervoznim, koštunjavim rukama. Izraz je lica slikar divno pogodio: oko ustiju sa kratkom lulicom posmijeh sit i preziran, oči malacko pritvorene, tavnosive i ne gledaju u jednu tačku, nego široko. Kamenski osjećaše da je to biće njen muž: mrke, nespokojne oči naperio je sa slike na njega kao ždrijela pune dvocijevke. I Kamenskomu postane odjedared neprijatno, gotovo teško. Ko stupa po ružama, okrvavi noge. Bijaše mu kao da čitaše prekrasno djelo, pa stigavši do najzanimljivijeg mjesta, vidi da nema lista. Pored tog mrkog portreta smješkaše se njezin u Rubensovoj maniri. Bijaše polunaga. Baš pored prebijelog koljena piše debelo i crveno: Francisca de Krystkiewicz, amor meus aeternus. Johannes Forest pinx.¹⁰⁵ Portret bijaše, uostalom, dosta slab, i Kamenski čitaše sa lica modelu kako mu je odvratno to golo sjedenje. I pred očima mu oživi scena: njegova obožavana dragana u onom kutu, na otomanu, a slikar zaludničar gleda je cinički onim svojim očima kao u dvocijevke, maže po platnu zviždući, prilazi modelu da ga namješta, obesvećujući kaljavim šapama mramorne pleći.

¹⁰¹ Salomon van Ruysdael (oko 1600-1670), nizozemski slikar, pejzažist; pravim imenom Salomon de Goyer; profinjenim koloritom nastoji dočarati ugođaje atmosferskih mijena, slikajući najčešće riječne scene. Joseph Mallord William Turner (1775-1851), najveći engleski romantičarski pejzažist, slikar boje, svjetla, prostora i atmosfere, osobito poznat po svojim slikama Venecije. Ostala poznata djela: Didona utemeljuje Kartagu, Požar u Londonu, Bojni brod Téméraire, Kiša, para, brzina, Brod s robljem. Utjecao na europski realizam i anticipirao francuske impresioniste i apstraktno slikarstvo. Alfred Edward East (1844-1913), engleski slikar; najpoznatija njegova djela su romantične slike pejzaža. Sljedbenik je francuske realističke Barbizonske slikarske škole.

¹⁰² Slavna Rembrandtova slika Noćna straža (hod je ovdje u značenju ophodnja), odnosno izvornim naslovom Družba amsterdamskih strijelaca s kapetanom Fransom Banningom Cocquom (1640-42), remek-djelo skupne kompozicije, najpoznatije djelo nizozemskog tzv. »zlatnog doba« u baroknom slikarstvu.

¹⁰³ Joshua Reynolds (1723-1792), utjecajni engleski slikar, dvorski slikar kralja Georgea III., portretist, osnivač i prvi predsjednik Royal Academy of Arts. Po njemu je nazvan Reynolds-šešir, vrsta ženskog šešira.

¹⁰⁴ James Abbott McNeill Whistler (1834-1903), američko-engleski slikar; larpurlartist, slikao je pejzaže i portrete u duhu francuskog impresionizma i japanskog višebojnog drvoreza, s naglašenom dekorativnošću. Najpoznatije djelo: portret Whistler's Mother (1871.)

¹⁰⁵ Latinski: ljubav moja vječna, nacrtao Johannes Forest.

Ona instinktivno osjeti uzrok njegovog ćutanja i stane pred portrete spuštati zastor, a Kamenskome sledi krv u žilama poklik:

— Fanny, Fanny!

Baš kao da viknu Forest sa portreta!

— Ćuti, budalo, ćuti! — nasmija se gospođa hraneći šećerom papigu koja stajaše između portreta i mramornog poprsja Ludwiga II.¹⁰⁶

I Kamenski se grohotom nasmija, ali kada se bijela papiga sa zelenom perjanicom stane kostriješiti i buljiti u nj krupnim, izbuljenim očima, tvrdim i crnim kao od crne smole, osvoji ga potajni ljed i želja da joj pride i zaokrene vratom. Vazda je mrzio te luckaste i zlobne životinje, te lutke i majmune među pticama sa pritvorničkim, kreštavim glasom. Fanny sjedne guditi u violončelo, ali njena oduševljena i savršena gudba još više potakne njegovu sumornost. Imađaše druga, virtuoza violončelistu, koji izdahnu od sušice u Lugu, i ne mogaše ćuti violončela a da se na nj ne sjeti.

— Kako ti se sviđa? Što veliš, hoće li ici? Mene je čisto stid pored tebe.

— Fanny, ti gudiš divno, divno. Nikada ne bih povjerovao da žena može tako da poznaje taj muški instrumenat. Uostalom, ti nisi ni gudila; to pjevaše jedan mrtvac, neki dragi pokojnik, moj zemljak i jedini prijatelj. Samo njega ćuh — osim tebe — da je dobro izveo ovu Paganinijevu vratolomiju na violončelu.

— Bijaše li i on lijep i valjan kao ti?

— Mnogo ljepši i mnogo valjaniji.

— Zar u toj tvojoj Hrvatskoj ima i ovakovih ljudi?

— Ima, samo što većinom propadaju. Ne pitaj zašto!

— Ljubiš li ti tvoju Hrvatsku? Oh, ja obožavam Poljsku! Kaži mi, kaži mi!

— Katkada mi bijaše kao da je ne ljubim, ali se prevarih. Tako se jedared vraćam u Parizu kući sa nekog socijalističkog sastanka. Bijaše divna noć, a ja se krenem na velike bulvare. Umoran zadrijemam na klupi. Zora rudijaše kada me probudi: tiriti-tiriti-tiritirili. — U prvi tren mišljah da sam kod kuće, pod orasima, sa majkom, na lijepom hrvatskom ladanju. Hrvatska mi u snu na bulvaru cvrkutaše možda nad glavom kao ptica... Protarem oči i vidim ličku kapicu, vidim mog brata Hrvata kako tiho duva u dvojnice. Naposljetku se diže, zađe za ugao i sve svira tiritiri ti-ti-ti. — Pošto ne ćuh ništa više, pohrlim za bratom Ličaninom, ali njega ni od korova. Kažem ti: Hrvatska mi ono dođe u posjetu, i teško mi je kada se sjetim...

— Oh, vi ste Hrvati kao Poljaci; ti si Poljak kao i ja! Sutra idemo, je li, dragane moj?

I opet mu zanimiše u grlu riječi. Ćuje se samo ljutito kostrušenje papige koja pilji u ljubavnika svojim krupnim, izbuljenim očima, tvrdim i crnim kao od crne smole. Zaćuše se i pijetlovi noseći dan u kljunu. A tiktakanje velikog baroknog sata zapredaše umorne duše svojim medenim tkanjem...

... Zvijezde potonuše već odavna. Kroz dugačke baršunaste zavjese već odavna viri parče božurnog neba. Stari obrijani dvorski čkilji sumnjičavo kroz ključanicu u atelijer, vidi glavu onog misterioznog momka potonulu u mlaz zlatne kose, a tanan sunčan zrak pao pored te blijede glave na pritvorena usta i dugačke trepavice. Pune mu činije zadržtaše u

¹⁰⁶ Ludwig II. Bavarski (1845-1886), bavarski kralj, veliki ljubitelj umjetnosti, poznat kao pokrovitelj Richarda Wagnera i graditelj »dvorca iz bajke« Neuschwansteina. Zbog duševne bolesti, uklonjen je s prijestolja 1886. te je nedugo nakon toga umro, vjerojatno počinivši samoubojstvo.

rukama, a pakosnom se starkelji već ražali te htjede pokucati na bijela visoka vrata, pasti pred gospođom na koljena i priznati joj sve, sve... A ona se tako djetinjasto u snu smješka na sunčani zrak koji joj je pozlatio jamicu na zarudjelom obrazu. Stari lakej uzdahnu i odnese drhtureći plitice u kuhinju. A kada domaćica dođe predveče sama po večeru, pripadne joj dvorski nogama i stane trabunjati, ali ona ne pogleda odvratnog doušnika svoga muža, no viknu sa hodnika:

— Tačno u jedanaest da ste ovdje sa kolima iz grada!

— Kako zapovijedate. Ah, slušajte, milostiva, slušajte...

No salonska vrata nemilosrdno lupnuše, a čiča stane čupati kose.

— A sada da se požurimo, dragi Alfrede! Ponijet ćemo samo najnužnije stvari i zlato moje pokojne matere. S tim i s mojom malom rentom možemo spokojno da se spremamo na koncerte. Idemo u Kairo, Mletke ili u Ameriku, meni je svejedno. Je li, ti ćeš mi pomagati pri spremanju na put? U jedanaest idemo na stanicu i odlazimo prvim vlakom. Glavno je da odemo što prije odavde.

Kamenski ju mjesto odgovora stane smrtimice ljubiti u ruke i u oči.

Kada je stao slagati njene elegantne haljine u ogroman putni kovčeg, stane se papiga odjedared kostrušiti kao mahnita i vikati podražavajući njenom mužu.

— Fanny, Fanny, my dear Fanny! Fanny, ma mignonne, douce minette Fanny...¹⁰⁷

— Pst, Camao! — umiruje ju ona čisto prestravljena, hraneći je šecerom, ali papiga dreči kao bijesna, zelena perjanica mahnito trepti na lutkastoj glavi, a izbuljene oči, tvrde i crne kao od crne smole, nabreknule kao da će da iskoče.

— Fanny, mignonne, ma minette Fan-ny-y!

Sve bijaše već naredio za put, kad al veselo zaštekću i zalaju psi u parku.

— Moj muž! — ciknu ona zaprepašteno. — Uhvati, Alfrede, da bacimo hitro sve te stvari kroz ova vrata u ropotarnicu... Ta-ako! A sada uzmi tu novčarku i moje nakite, skoči kroz prozor napolje, odvezi se našim fijakerom i čekaj me tamo gdje si mi sinoć ubrao ruže. Požuri se! Već je na stubama!

Pas dotrči i stane grepsti šapom po vratima, a to Kamenskoga tako smete da naleti na zatvoren prozor. Tek što posegnu da ga otvori, čuje vrata kako škrinuše. Pritisnu se uza dugačak zastor i — dušu u se. No strah ga brzo mine, i on se ustrmi, izvadiвши iz džepa periš i opazivši kroz pukotinu kako ona baca pse za ogrlice na hodnik.

— Ha, jesam li te iznebušio? — šapne došljak tokorse smijućke i odjedared dreknu da je svjetlo u svijecama zatreptjelo:

— Gdje je ljubavnik? Gdje je uljez?

I visok plećaš u cilindru vrtoglāvā sa revolverom po salonu i zaviruje u svaki kutić. Došavši do Kamenskog skrovišta, diže samo desni zastor i, gledajući kroz prozor u park, zakloni ga njime. Kamenski osjeti na prsima lakat. Pošto ode, nasmija se Kamenski sve preko srca.

— No šta je, jeste li našli? Zar se tako uveče ulazi gospođama? Gospodine, vi ste i više nego smiješni — veli ona spokojno.

Forest posrne, uhvati ju krvnički za desnicu i baci na sag kao pero. Kamenski da pokroči.

¹⁰⁷ Engleski: Fanny, Fanny, moja draga Fanny! Francuski: Fanny, moja ljubimice, Fanny, slatka mačkice!

— Prostaće jedan! Vidi se da vam je otac američki mesar! Seljak ostaje seljak, a ja nemam običaja poput mog pokojnog oca...

— Gladnice i kockara...

— ... nemam običaja da učinim seljaku tu čast da ga ošinem korbačem — reče ona hladno i prezrivo.

Forest stane pijuckati, nakašljavati se, baci revolver u džep, duboko gucne iz boce konjaka, padne na divan blijed kao dunja i zamisli se.

— Čujete li vi, silom Otelo, vi ste brutalan prostak, i zato ću vam večeras oprostiti ako me zamolite za oprostaj. Jeste li čuli Fo-Fo-Fo, uh, to vaše ime! Fo-Fo-Foreste?

— Čuti — ti-ti-ti! Evo, Petar mi sinoć telegrafisao da si tu sa mladim čovjekom, ljubavnikom! — zalomi Amerikanac u groznoj svojoj francuštini i baci joj u lice telegram. — Kaži istinu, ništa ti neću učiniti, ali kaži samo istinu! Ni dlačice ti neću svinuti. Ali ta neizvjesnost, ta laž: to boli, boli, Fanny, boli sto puta više od grozne istine. Ja znam da me ne ljubiš, znao sam to kada sam te uzeo, i ne tražim ljubavi od tebe. Možeš ljubiti i drugoga, ali da on ljubi tebe, da me prevariš — uh, ja bih ubio, zaklao, rastrgao, Fanny!

Ona se slatko nasmije.

— Dakle... lakej me tuži! Dakle Petar je vaš hotkar! Već mi je davno šupalj ispod očiju taj puzavac. I takim ljudima ti vjeruješ? To je žalosno. Kod mene bijaše odista neki artista, nekaki pijanista Čeh, šta li je, kojega mi iz Ženeve posla moj bečki bankar.

— Čini mi se da vidjeh kod Diamanta taj nekuhani makaroni s izgladnjelim mangupskim licem...

— Vrlo dobro! Elem toga mršajliju nađoh sinoć kod Diamanta, kojega sastadoh slučajno na putu i posjetih zbog mojih poslova. Povedem Čeha kući da mi razbije sviranjem dosadu. Pošto nema stana, spavaše tu na divanu, a pošto dobro svira, pratio me i danas na glasoviru. Zar ti sa tvojim lakejskim doušnikom držiš da sam tako glupa pa da bih svoje ljubavnike dovodila ovamo i odvodila ih javno od tvojih poznanika? Po sinu se vidi da vam otac bijaše trgovac sa volovima! Badava, to ostaje u krvi, i uzalud vam trošenje sa glumicama i bančenje sa slikarima...

Forest istrusi lakomo ostatak konjaka, baci bocu, cilindar i ogrtač, stane se cerekati i ble-sasto pentati:

— Fanny, Fanny, my dear Fanny! Fanny, ma mignonne, ma douce minette, Fanny! Ja te strašno volim, Fanny, jer imaš zmijski jezik i jaguarske pandže. Slavno je to biti tvoj muž: vječna divna borba! Ja tako velik i jak kao slon, a ti tako nježna i otrovna guja... divno, je li?! No za večeras uglavimo primirje. Molim te lijepo, oprostite mi, jer te ljubim očajnički, ludački!

Pokucalo na vratima. Uđe lakej Petar blijed kao osuđenik. Uhvati se za poviju od naslonjače da ne padne.

— Kuda se to klatariš, stara bitango? A šta si mi to sinoć telegrafisao, dog!

Starkelja krišom baci još jedan pronicav pogled na gospođu i probugari:

— Prevarih se, stari moj gazdo! Gospođa mi još jutros dobrostivo oprostila, pošto se pokajah. Još jedared: oprostite, vaša milosti!

I taman ode stari sluga u svoju ćeliju od gospođine ruke, jecajući od radosti i uzbuđenja da se tako sve svršilo, a papiga stane mahnito lepršati, zelena joj perjanica luckasto trepti na luckastoj glavi, a nabrekle i tvrde oči fosforno svjetlucaju. Supijani Forest viknu:

— A šta ti je, moj bijeli Camao?

Nu papiga sleti na otoman, digne pančama nekaku lepršavu crnu vratnu maramu i stane abundandarati njemački, poljački i francuski:

— Dragi... slatki... Alfrede... Tan... Tannhäuseru... nov život... dušo...

A ona blijeda kao krpa skoči da dohvati pakosnu pticu, nu papiga zlobno poleti, spusti na Foresta onu crnu kravatu i stane sočiti podražavajući Kamenskome:

— Srce... moje... dušo... misterijo života... moga... hahaha... putujmo... brzo, Fanny... draga Fanny...

Ona se obeznani. Amerikanac užagrio očima i stao je vući za kosu po persijskom sagu. Kamenski zapomogne, ispadne iz busije na široka Amerikančeva leđa i kući ga vrhom svog tupog periša u glavu. Krv još ni ne trže po bijeloj košulji, a Forest spopadne Kamenskoga kao ježevim rukavicama i prirebri ga za divan.

— Goujat (poganče), infâmel!

Promuknuo, zapjenio ustima, zakrvavio očima, pošto ču vrisak žene, baci ga preko nje škripućući:

— Neću, neću ubiti samo njega, nego i tebe, kujo, kujo, i po sto puta kujo lažljiva!

I kleknuvši Kamenskome na leđa, prigvoždi ga gorilskim rukama, slomi mu najprije desnu pa onda lijevu ruku ispod lakata i, razvalivši vrata — strmoglavi sakatoga za noge na kamenu terasu smijući se grohotom i urlajući:

— Sviraj, sviraj joj sada, Tannhäuseru!

Kamenski, mičući modrim usnama, vidje još kroz raspaljena vrata mahnitog kobnika kako ubija revolverom nju, začuđenog lakeja, uplašena dva vjerna psa i kako se davi crnim okovratnikom, darom barona Diamanta, o bakarni stup ispod papige.

... A onda ugleda svoju majčicu kako počiva na crnom krevetu, među ljljanima i voštanicama. Lice i sklopljena se ruka žute kao voštanica, a kosa srebrni kao ljljan. Majka čuti kao krin i svjećica. Hoće da je poljubi, ali je starica došla nekako strašno malena, strahovito malacka, vreli joj vosak kaplje na pritvoreno lijevo oko, a ona baš ni da trene, već čuti kao žuta svjećica i bijeli krin. Kamenski pobježe i obeznani se na kamenitim stubama crkve na kojoj sa zvonarem sviraše nekada u duetu Pozdravljenje. Iz crkve priđe mu glavni čovjek govoreći:

— Diži se i pođi za mnom u kraljevstvo nebesko!

Onda se on digne, ali ga šćepaju četiri šake:

— Vi ste Alfred Kamenski! Uime zakona...

Kamenski se oporavi od priviđenja. I opet noć! Krv iz glave zalijepila mu leđa o kamen. Bolovi u rukama i glavi, bolovi u vjetru i vazduhu. I on se moli skrušeno Blaženoj Mariji da mu od Gospoda milosrdnika izmoli milost skorog smrtnog časa. Moleći, gasne mu pogled u zvijezdama, noćnim brojanicama, oblacima, noćnom tamjanu, mjesecu — noćnoj hostiji koja mu stade silaziti ustima.

— Nebesa pričaju slavu Gospodnju! — zausti posljednjom snagom.

I perivoj zamiri tamjanom. On osjeti tijelom melem utaživog nebeskog dažda. Mrak.

Tek graktanje gavranova i nemio zadah pobuni udaljene susjede, pak razbiše sa policijom gvozdenu vrata drevne i zapuštene vile. Nađoše pet lešina i papigu koja nad kobnim zatorom pakosno kriještaše:

— Fanny, Fanny, moja draga Fanny! Fanny, moje gondže, Fanny, slatka mačkice!

Nada, 1900.

Božićna priča

München, 189*

Draga Marice!

To je pismo najbolji dokaz koliko mislim na te, jer je danas treći dan što ništa ne okusih. Već tri mjeseca kako mi umre otac, već tri mjeseca kunatorim ko pseto. Zbog toga se ne javih pismom nikomu. Samotujem ko remeta, obuzela me acedia, spleen nesrećnih kaluđera. Htjedoh otpješačiti kući, no pošto pregladnog nekog jutra založih zimski kaput..... O kakoj zaradi ili službici ni govora; grdna konkurencija, pa onda moja prosjačka spoljašnjost... Pišem u krevetu jer mi prije tri dana platiše posljednju večeru — cipele. Hlad hladujem, ko u grobu. Gazdarica mi, srećom, prekjuče otputova u Bregenz. Vjeruje mi, jer da mi je lice povjerljivo. Jutros htjedoh da se ubijem — ali nikako! Nemam revolvera. Zbog istog se razloga ne mogu zagušiti ugljenom. Marice! ja nemam ni užeta... Zamisli, mjesto ovih crtica fraze o životu i smrti. Marice, je li: ko u romanu i više nego u romanu!

Pa onda još i ti! Odrasla kao kneginja, »niti znade na čem žito raste, na čem žito, na čem rujno vino«, prvi balovi, zaruke sa visokim i starim činovnikom, pismo, idealno pismo idealnom ljubavniku i — pif-paf ubija se tvoj bankrotirani otac gotovo u isto vrijeme kada umire moj... Još ne zamijenih pravo pandecta¹⁰⁸ sa kičicom, kada dobijem pismo — iz Budimpešte. Oprosti te ne odgovorih: ne bijaše iz osvete. Zar nije ko u romanu i više nego u romanu!

Pišem ti ovo pismo modrim i otuđenim prstima, olovkom i na papirićima za cigarete — kako vidiš. Oprosti mi te nepristojnosti. Pomisli: i Flock, moj Flock, moj najvjerniji drug, moj otac i majka, moje me pseto napustilo već dva dana.

Sada ću ogrijati prste, zatvoriti oči i gledati — tebe... Trube, grme orgulje Zagrebačke katedrale; svečani zvuci i tamjan — i sve se to slijeva pod onom crvenom štrikanom kapicom. Pa vaš salon u Gornjem — tihom — gradu! Tvoja majka veze, ti udaraš Chopina, krv mi brboće, a živci bruje i tamburaju: Marice, blijeda i statka Marice! Pa tvoj otac, glup i mršav kao vaša hrtica, a dobričina kao — Hrvat. Pa onda ono veče, ono predvečerje, u kojem si plovila, vjeruj mi, plovila! Beethoven, Rembrandt, širanske vrele i rosne ruže, ljubičasto nebo, zlatni herubini sa mačevima suncotracima... Porajila si me, Marice, i još drhtim, noseći na čelu onaj proljetni, prvi i posljednji poljubac. Onda mišljah da Bog stvori samo zato ljubičicu i sunce da grije i plavi iz tvojih očiju. Onda čitah Shelleya, Platona, na počinku i uranku klicah drsko: Kud ću tebe, oj ljubavi moja, sad uzvisit kad si procvjetala... i na-

¹⁰⁸ Zbirka u kojoj je za cara Justinijana (6. st. n. e.) sakupljeno cijelo rimsko klasično pravo; u srednjem vijeku naziv za rimsko pravo.

zivah te »Alelujom«, a ne »Maricom«. Blagosloveni da su oni brucoški dani, amen!

Pišem više zbog tebe nego zbog sebe. Kada mi je već pismo neplaćeno, neka vrijedi sadržaj bar ono kazne. Za koji ću časak biti pokojni. Odlučih zadržati dah i poginuti kao najumniji Grk — Diogenes. Da mi bude lakše, gledat ću da mislim kao da umirem radi tebe. I odista, Marice: evo ti mog posljednjeg daha, primi puhor od ove krpe koja će netom izgorjeti! Držim da si odviše umna i da me odviše poznaš, pa da nećeš ove riječi držati burlikanjem poludjela. U ovom sam času neopisivo jak, a bliza smrt znam da će pretvoriti moje riječi u serum, u nekaki ekstrakt iz najkrepčega dijela tijela moje krepke volje, kojim daj da orosim tvoju slabu dušicu. Poslušaj me, i ne žalim svoje oporuke kojom ti namjenjujem prekaljeno biće bića moga, svu energiju koju bi razvio moj život da ostadoh živ. Smrt, koja je jaka kao ljubav, stoji uza mene pa me vjenčava, i ti si navijeke moja, slatka Marice, blijeda Marice, suzooka Marice! Ne plači, Maro, jer su i moje oči suhe kao žeravica, ne plači i slušaj:

Ti si lijepa, i to ljepša što ti je ljepota rjeđa. Nedavno vidjeh kopiju portreta kojim Botticelli obesmrta divnu Simonettu,¹⁰⁹ i osupnuh se zbog sličnosti s tobom. Ti si još umna i muzikalna. Srce mi klepetaše kada si mi javila da glodeš sa majkom nevolju. Rođena si za sreću, sreća je tvoja, i to mora biti, jer ja to hoću i jer i ti moraš htjeti što ja želim. Tvoj odgoj — kao u većine tvojih zagrebačkih drugarica — nije taki da možeš na običan način sticati koricu. Gledaj dakle da se čušneš kao pjevačica u kako kazalište ili variété. Ako ne možeš, a ti budi što drugo. Tek glavno je da se popneš na daske i da te vide — gourmandi, bogati pomodari. Ako mrziš javnost te vrste, baci se na franceske romane, skupi svoju majku i posljednje dvije-tri stotine, prodaj ono čemernog namještaja, idi u Pariz, javi se modelom znamenitim slikarima ili kiparima i nećeš se požaliti. Prezri ljude iz dubine duše i nećeš učiniti glupost da se zaljubiš. Budi milostiva samo najbogatijemu i najodvratnijemu. Strast neka ti omrzne kao zanat rđavom zanatliji. Tako ćeš ostati čista u duši, vječna muka i žudnja svoje žrtve, jer pravi velegrađanin gine samo za onom koja je nesavladiva. Ne dršći, Marice, jer kao učiteljica glasoviranja veliš i sama da ne možeš živjeti, a udomiti se nećeš, jer ne možeš više nikoga ljubiti i jer si sirota, a kao prosta sluškinja, dekla, postala bi — silom prilika — ljuba kakvog kočijaša ili slugu. Da nemaš matere, savjetovao bih ti sa Hamletom da ideš u manastir. Da te ne volim, savjetovao bih ti da učiniš kao ja što ću učiniti. Ne plači, Marice, jer su i moje oči suhe kao žeravica.

Marice! Poljubi, Marice, svako mjesto u tom pismu gdje piše »Marica«, jer i ja to činim, Marice. To je posljednje, Marice, što od tebe tražim, lijepa Maro! Marice: nije li čudnovato kako se rastajemo? Mjesto tvojih usana — Griffon-papirići,¹¹⁰ Marice! Marice, Marice, po stoput slatka Marice, blijeda Marice, suzooka Marice, nesrećna moja Marice!

¹⁰⁹ Simonetta Cattaneo de Candia Vespucci (1453-1476), »la bella Simonetta«, talijanska plemkinja iz Genove, rođakinja Ameriga Vespuccija. Glasovita renesansna ljepotica, nakon udaje živjela je u Firenzi, boravila na dvoru Medicija i bila model Botticeliju, moguće i za poznato Rođenje Venere i Proljeće, kao i Pieru di Cosimu za Portret žene.

¹¹⁰ Marka papirića za cigarete.

U sobi već se mrači. Skoro će pasti mrak na vas svijet, jer ja ću umrijeti, umrijeti od gladi, Marice! Zbilja, danas je Badnji dan... Srećan ti praznik i pozdravi, Marice, majku.

Petar

P. P. Molim, ne javi o tome ništa mojoj majci. Spalit ću sve hartije; gazdarica i vratar me drže za Poljaka, i tako majka neće ništa doznati. Iza mjesec dana možeš joj pisati da sam u Americi. A sada da legnem u crveno makovo polje; već me obuzima olovni, makov miris smrti.

*

Smiljanić ustane, uzme sa golog stola jedinu knjigu koje ne mogaše u Monakovu¹¹¹ prodati: Vrazove pjesme. Zapalivši ono fitiljčeta od svijeće, adresuje Marici na kuverat s imenom nekake pivare i stane čitati riječi na prvoj strani Vrazove zbirke, premda ih znađaše naizust:

Danas me, 12. maja 1889, zaručiše. Primate, dragi Pero, ovu knjigu — kao uspomenu. Mladost i sreću Vam s njome poklanjam. Ah, jel'te, to Vama nije dosta.

Marica Kamenarova

Fitilj zapucketa i ugasnu. Smiljanić legne i gleda tupo u krov susjedne kuće. Premda mu se već ukrutiše prsti, nema snage da ih podvuče pod jorgan. Život mu se već čini kao nešto što je odavna izgubio, pa bi mu bilo uzaludno tražiti ga. Smrt je tu, ali što da se k njoj žuri? Sat prije ili kasnije: svejedno. Glad ga više ne mori kao glad. Na jezik mu se nešto popelo, te mu se čisto smučilo: ko da je izio kamen sadoviti. Boli ga, užasno ga svrdla nad desnim okom, ali ne na sljepočici, nego izvan nje: kao da mu lubanja nekuda otekla. Noge zebu i nikako da se ugriju; tijelo strepi, trepti, ali ne izvanjac, nego iznutra. Sjeća se dosadnih melodija, te ga muče, te zuje poput cvrčenja mokrog panja na ognjištu. Bim — bim — bim — na zvoniku udara tek četiri! Do četiri i četvrt mu se čini čitav sat, do pô — čitav dan, do četiri i tri četvrti — nedjelja, do pet — mjesec, do šest — godina dana. Jedva-jedvice podvuče ruke i broji na zglobovima od prstiju do sto i natrag. Kratak ga obuze san. Već htjede odista usnuti, ali pošto to kroz san opazi, trgne se i probudi. Misli da se naspavo, a prokleti sat kuca tek sedam! Vjetar stade bičevati i drmati prozore, kroz daleke uglove zamre zlokobnički fijuk, a kroz blijedost se i zeleno veče prospu bijele i rumenkaste pahuljice kao iz proderanog rešeta.

O prozor bubnulo nešto crno, okruglo i sitno dva-tri li puta: kaki smrznut vrapčić. Smiljanić osjeti nešto vrelo u očima, no uto se sjeti kako bi mu ugodno bilo plakati — ne zaplače. Nehotimice skoči i stade tražiti po svim kutovima kaki ostatak od cigarete. Nađe očajan čik od pô nokta, krpicu žuta papirića sa vlakancem duhana, i pošto ožeže dobrohno usne posljednjom žigicom, pritisnu vrelo čelo na staklo od prozora, a lepršanje pahuljica čini mu se tako očajno, svjetlo od ulične svjetiljke tako neizrecivo, tako strahovito beznadno i glupo... I pade na ležište kao santa topla leda.

¹¹¹ Stariji hrvatski (slavenski) naziv za grad München.

Stille Nacht, heilige Nacht — zaojkali u sobi iznad njega muški, ženski i dječiji glasovi kao plaćući od radosti. I Smiljanić se nađe na svoje čudo u čarapama na hladnom hodniku. *Wie glüht er im Glase! wie flammt er so hold!*¹¹² — zapjevaše u sobi pred kojom stoji. Reći će im onako šaljivo: — Oprostite, dobri ljudi, ali nije lijepo da blagujete dok ja pored vas umirem od gladi. — Da uhvati za kvaku, ali unutra neko Tierschutzverein,¹¹³ a Smiljanić pobježe zastiđen. U krevetu zamišlja da je anarhista, gleda scenu u kojoj se, ubijajući, osvećuje podlom društvu. I pade mu na um majka, koja iza očeve smrti postade gazdarica u nekog bogatog slavonskog župnika. Vidi ju kako sada žvače sa debelim velečasnim Matićem, dok on... Oh, licemjeri, podli licemjeri! Majka? Ne: — mačka!...

— Oh, alaj sam bijedan i nizak! Kukavnih li sofizama!...

Iščupa punu šaku kose i bijesno zadrži dah. Osjeća u sebi hulju, i toga nitkova hoće uništiti... Grudi i lubanja da puknu, oči da iskoče... Smiljanić zarije glavu pod dušek i pritisne nos i usta šakama. Od muke stane na noge i nasloni se uza zid.

Vani se međutim razvedrilo, a mjesečev modruljasti sjaj pao po stolu, obasjao Vrazove pjesme, ono pismo, a na pismu zapalio srebrom paperke na stručku Maričine kose, zlaćane kose Maričine... I Smiljanić pade nauznak i udahnu punim i žednim grudima daha životnoga. Bijaše mu kao da ga neko spasao od sigurne smrti, kao da je pijan prešao na trulom brvnu preko vratolomije, kao da se prijeko otriježnio, i obuzme ga grdan strah. Klepeću zubi i koljena, premda se stisnuo i ukočio. Zvono udari deset, i to ga malo oju-nači i pribere. Sada mu se čini da vrijeme protiče dosta naglo. Opet osjeti raćac, jer ga glad stade tako mučiti kao da mu neka muzgava ruka obrće utrobom ledenu ognjaricu i ognjen led. Glava sopti, kao da kuha mozak. — Oh, da ne dobijem zapalu crijeva, tifus...! I vidi bijele bolničke ponjave: na jednoj leži on s iskezenim zubima u okviru zelenomodrih i krvavih usana, suhah, krvavih, bijesnih i polumrtvih očiju, a pored njega brojeniše sušičava milosrdnica... Obuze ga žudnja za toplim i sočnim životom. Misao na smrt tako ga poražava da se grčevito uhvatio za krevet, jer mu se čini kao da pada sa nebotačine stijenje u kostolomiju, sa oblaka u nedođiju, sa zabitne visine u zabitnu smrt. Smrt, smrt je ova siva i zabitna kosturnica, smrt je svaki njegov dah, smrt mu pleše u lubanji i obrće se u crijevima. Njemu je kao da je svezao za noge težak kamen da bi se što sigurnije utopio, a u padanju sa mosta pruža u kajanju slabačke ruke za vazduhom, za suncem... Hoće da zamoli za pomoć susjede, ali tek što ga obuzme zima, sjeti se mrskih mu novina: — »Spasen od gladi«; ili: »Umro od gladi«. Stane ga moriti smijeh kao onaj na sprovodima ili kod gledanja tragedija. Pomišlja na opaske njemačkih novinara o »izgladnjelom Slovjenu«, o »prosjačkom Slovaku«. U dotičnoj bi vijesti stajalo zacijelo: »... Bolje da je ostao kod kuće kozarom ili da je došao u München kao drotar...« I Smiljanić stao očajavati...

Na hodniku zalaje njegovo pseto. Dobio ga u Grazu još kao đaće od rođaka, ulanskog satnika. Flock, buldožić mrke gubice i izbuljenih očiju, crnih kao u ždrebeta, a rumenih ko u bijela kunića, bijaše grdan vragolan i Don Juan, a Smiljanić ga čuvaše ko oči u glavi. Pisaše svaki dan njegov dnevnik, koji htjede iza Flockove smrti štampati kao monumentum aere perennius.¹¹⁴ Evo nešto iz tog journala:

¹¹² Tiha noć, sveta noć ... Kako sja u staklu! Kako milo plamti!; poznata božićna pjesma koju je 1818. spjevao vikar Jozef Mohr (1792-1848) iz Oberndofra kod Salzburga, a autor glazbe je učitelj i orguljaš Franz Xaver Gruber (1787-1863).

¹¹³ Njemački: Društvo za zaštitu životinja.

¹¹⁴ Latinski: spomenik trajniji od mjedi (Horacije, Ode III, 30, 1).

... Danas kličem i ja: izgubih dan!...

Danas razgovarah na uglu Stankovićeve kuće sa hrticom gosp. Kamenara. Pošto joj prikazah svoju davno pritajivanu ljubav, reče nemušti, a suze joj se sustižu blijedim obrazom, rose mi obrezane uši i elegantni okovratnik:

— Ah, ja i vas obožavam, dragi muškiću, jer ste čeché, kako vele te lude Zagrepčanke. Vaše duhovito crno oko, vaši zubici što kao biseran vijenac kite njušku mrku i baršunastu poput noći, a nad njuškom vaš grčki nos kao mistična svjetlucava planeta, kao mjesečina iza oblaka... Pa ta vaša genijalna fizionomija! Floče, tako mi vitog repa, nikada je zaboraviti neću! Ne znam je li igra sudbine ili afektacija te vam je desna laločica uvijek nategnuta na sardonski smiješak, dok lijevo lično krilo ostaje tragičnog izraza, ali znam da bi vas zbog toga ljudi dvonošci trebali da poštuju kao utjelovljenje svog četveronožnog duha. Ne možete mi poreći da je klincov, vaš gazda, ono malo soli u svojoj tikvi od vas uzajmio...

— ... Ne komplimentujte, ljubljena hrtice, ne komplimentujte...

— Ah, Floče, ja vas obožavam, ja sam nesrećna, mi smo nesrećni! Ljubav Abailarda i Héloïse je prama mojim, prama našim mukama ono što su četiri noge prama osam nogu. Oh, Floče, Floče! Što se rodiste tako ogroman duhom, a tako sitan, tutušak tijelom, te bih vas mogla nositi u zubima?!

Uto čujem poznati ljubomorni lavež. Kudravi glupan Otelu juri prema nama ispruženim šapama, mrseći kroz zube: — Čekaj, čekaj, mali huncute! Ja kubac pa u prvi hodnik, ali već zijeva čeljust Otelova. Mene i nju stane zapomagljivina. U taj odlučan čas pade nekaka budža višnjevača na Otelova pogana leđa, te hulja zapomognu da se do Maksimira čulo, i zavivši metlastu repinu međ' noge junačke, uhvati maglu niz Ilicu i sve ruši mirne građane. Podignem k nebu zahvalne oči i vidim mog Smiljaníća...

... Moj gospodar ima rđav običaj da mi pri ručku meće iznad samog njušnog organa mirišljivog mesa, koje moram da držim nepomično do svršetka. Smiljaníćev smijeh kod takih tantalskih prizora daje mi pravo zaključivati na njegov zloban značaj. Ako hoće dvorsku budalu, neka uzme drugoga! No ja se, uostalom, više smijem njemu nego on meni. Najsmješniji mi je kada se u ogledalu divi svom grabežljivom nosu, koji drži orlujskim, rimskim, aristokratskim i što ti ja znam. Za nosove se ne mijenjam s njime. Tolichni mu je ko ja cio cjelcit. Ne volim Smi-

ljanića što sam u njega od male šake, nego što je on moja dvorska budala, pa još besplatna.

... Danas bili smo sa Maricom, tj. sa Kamenarovima, kod Puntijara u Gračanah.¹¹⁵ Marica je mene prvoga ćukila, i to na vrh nosa, a glupan Smiljanić ne bijaše ni najmanje ljubomoran.

... Da je u mog gazde tolika renta kolik mu je nos i sujeta, blago nama obadvoma.

... Oj Münchene, ognjem izgorio! Radovah se već svom — iako ne vjernom — portretu, a moj budalasti gazda postao meloman i piše note — ponotio se dabogda!

Minhenke su ipak druga sorta od zagrebačkih frajljica. Ubit će me taj pusti švaljerk. Padam iz aventure u avanturu: poginut ću ko Heinrich Heine.¹¹⁶ Meni je dobro jer me izdržava baronica Reinfels, tj. njena kujica (ne znam joj imena)...

... Moj gazda gladauje: duša mu — štono rekli — već došla u nos. Pošto me više ne amizira, morat ću ga ostaviti.

*

— Spasen sam! — dahne Smiljanić i podviče na kerče koje dere šapicom po vratima. Skoči iz kreveta, dohvati iz ormara hartiju sa nešto morske soli i traži škljocu šapućući grozničavo:

— Mir, Flock, mir!... Duša me boli: psić mi bijaše dobar ko bratac rođeni... Uostalom, kajafa¹¹⁷ me bezobrazna, berekinče me nijedno u ova dva dana napustilo kao Ishariot. Ha, čekaj mi se!...

Baci pored peći Vraza i dvije stolice, kojima će naložiti vatru. Uzvrpao se po sobi kao muha bez glave i spotiče se preko stola. Nađe štap koji će mu biti ražnjem. Otvori tupu, staru i hrđavu kosturu, uhvati za kvaku i odjedared je ne može otvoriti. Uševrdao se i jedva jednom otvori vrata, a vižle doskakuće radosno. Smiljanića napopastila vatra po rukama i obrazu.

¹¹⁵ Poznata gostionica obitelji Puntijar u Gračanima pod Sljemenom, postoji od 1838. do danas.

¹¹⁶ Heinrich Heine (1797-1856), njemački pjesnik, jedan od najistaknutijih romantičara. U životu je sudjelovao u barem desetak dvoboja.

¹¹⁷ Poopćena imenica od imena Josipa Kajafe, židovskog suca koji je podmitio Judu lškariotskog da izda Isusa.

— On — on — hm — svijeću. — Zašaptalo nešto u hodniku, a Smiljanić se skupi na stolicu i metne pseto na krilo... Stalo ga lizati po licu i uzdrhtalim rukama. Smiljanić mu prijede rukom preko rebara; mogao bi ih prebrojiti, tako je za ovo dva-tri dana omršavilo. Ne vidi ga u onom mraku, ali osjeća kako mu sve do duše prodire zvjerajući pasji pogled...

— Hoću... ne... pst... unutra... jaoh — šuška odnekale...

— Huljo, zar posta u ovo dva dana Bauchredner¹¹⁸ — rekne Smiljanić glasno, ćušne psa nemilosrdno po gubici, a on uplašeno lanu i bolno zacvili. Smiljanić iznebuha sklopi oči, pritisne psića zdvojno na stolicu i opuči ga klati. Ne opaža da kolje tupom oštricom — poderani rukav svoje košulje...

— Uđi... uđi... bojim se... on je lud... pusti me — čuje Smiljanić sasvim razgovijetno, a psetance drhturi ćutećke, ćutećke i cvili, cvili kao zabludjelo, ostavljeno djetesce.

— Što se ajnačiš! — drekne Smiljanić promuklim od straha i zlobe glasom, digne nož visoko nad glavu, pa da zamahne...

I nešto ga spopalo za desnicu. Flock lizne u hodnik, razjareni Smiljanić dohvati stolicu. No nešto mu se bacilo oko vrata, poljubilo ga, na licu osjeti tople kaplje...

— Majko, draga mamice! — uzdahne kao koporeći i silno obuhvati nešto u bundama i maramama što badoljaše¹¹⁹ i jecaše, jecaše, jecaše...

— Ranče moje, nesretniče moj! Hvala Bogu te nas večeras u jednoj gostionici nađe Flockica te nas dovede ovamo. Oh, mišljah jedna da si mi poginuo. Velečasni Matić je dao pet stotina, pa da te dovedem kući. Ajde odma s nama, doli je kočijaš — uf, ogulit će me, nerića švapska! — i stvari koje ti ponesoh iz Pešte. Znala sam da će ti tribati. Ajde, sinko, s nama!

— Tko je još tu? Velečasni?

— Ona. Marica. Izmolih ju u Pešti od gospođe Kamenarove. Još te nosi u njedarca. (Ove posljednje riječi šanu mati tijacko i smijućke.)

Smiljanić ispadne na hodnik, ponese onako gladan i slab nešto veliko što zamiri kao smiljem i bosioikom, spusti teret kraj prozora na mjesječinu, zagleda se u nekako zorno lice, zaglavinja i obujmi nekaka koljena bulazneći i žalostivo i veselo!

— Marice... ja... oprosti... nemam ni cipela... umrijet ću od sreće... oh, Bože moj slatki!

— Lako za cipele, ludo jedna! Dao popa pare! Ajte vi, dico moja, sa mnom dolje u Horvatsku; mladi ste, jaki ste, naći će se i za vas kruva — veli Smiljanićka svojim gotovo muškim glasom.

Marica ćuti, kao da se omramorila, a Pero jednako jecajući penta:

— Umrijet ću, umirem, dušo... dušice moja. Tri dana bez hljeba, a sit sam, očiju mi, Marice, sit sam, ko šaran...

— Juf, Pero, ti ćeš se opametiti ko Tirolac¹²⁰ u trideset i petoj! — veli Smiljanićka.

Došuljao se i bitanga Flock, začuđeno zaštektao i pustio se u neka duboka razmatranja. Marica tek lagacko — lagacko treperi prstima vrhom Petrove bujne kose.

¹¹⁸ Njemački: trbuhozborac.

¹¹⁹ Posrtaše (A. G. M.)

¹²⁰ Tirolci se navodno kasno žene.

I zabruji prvo ponoćno zvono, tajanstveno i tihano kao skrušena molitva. Zaslavi drugo i treće, zapjeva noćni vazduh, u mironosnim se zvucima kao da rastopiše i splinuše uzdasi utješениh srdaca.

— Srećan ti Božić, Pero! — veli Mara tijo tjacko. On utihnuo, no iznebuha sjedne na krevet i stane brbljati, brbljati, brbljati. Mara ciknu, zagrla ga rukama, ogrće ga svojim šalom.

— Pero... Bože... To nije ništa. Ne šali se...

On se ućuta. Nikada više ne čuše ni riječi od njega.

Nada, 1899.

Iglasto čeljade

Prava igla taj Mirko Novaković. Iglast mu vrat, šiljasta mu glava s iglastom kosom koja strši kao iz proderane naslonjače. Iglast mu zavijen nos; iglast mu pogled rastegnutih sijerijeh očiju; vazda mu natjeran ušilj mekani šešir; iglaste mu cipele na šiljatijem nogama. Kako je iglast, ne opažate ga, prem je kavana prazna. Od onijeh je kojima je ovratnik preko ušiju i ljeti, od onijeh koji se drže zgureno i široko koracaju britvastim nogama. Razumije se da su i njemu ruke obično u džepu do lakata. Nije brzojez. Druguje, ali ni sa kime ne prijatelji. Svršio je farmaciju, ali je batalio, jer vjeruje da svaki ljekarnik mora da postane — smušen. Pošavši jedared u Pariz, vratio se kući iz — Varaždina. Mnogo čita, jer mu je čitanje najmanje dosadno. Mjesecima je hladan, a katkada se silno uzrujava bez svakog razloga. Okrom sa materom ne može ni s kim da bude nasamo: vrijeđa ga. Otkako mu ne štampaše čudnovatih pjesama u nekom uglednom listu, postade još ćutljiviji. Obožava glazbu, ali kada ga jedared zateče majka kako zviždi, bijaše porumenio do preko očiju. Već djetetom plakaše malo, docnije nikako, pa ni kada mu nastrada otac. Svakim se danom kupa. Kada čuje vjetar, obuzima ga neponjatno spokojstvo. Da skoči iz kože kada čuje šuštanje svile, i zbog toga ne ide gotovo nikada na zabave. Koža mu je tako bijela i nježna kao u najplemenitije Engleskinje. Jedinac je i blizanac, te ga jedva održaše na životu. Obišao je sve austrijske banje. Otac mu bijaše graničarski čelik-kapetan: naoko nabodica, ali duša od čovjeka. Pošto mu dijete poodraste, ode u mir i preseli se iz O-a u Zagreb, da bi mu se Mirko što bolje obrazovao. Od dugočasice stane čitati novine, pa jednog sunčanog ljetnog podneva ode na vijećnicu i — glasuje za opoziciju. Žena i sin doznadu to tek treći dan od svoga trgovca. Dvije nedjelje iza toga, a treći dan iza glasa o smrti kapetanova rođaka i dobrotvora, vackog kanonika H., odvukoše čudnovatog oporbenjaka u stenjevačku ludnicu. Tamo se pritajio, a iste večeri kako ga doveđoše kući, nađoše ga na tavanu gdje visi o paradnom pojasu.

Nesrećna udovica nađe poslije pokopa u muževu staru cilindru nekako pismo, i puče joj pred očima: stari kanonik zvaše njenog Andriju nitkovom i nezahvalnikom, jakobincem i tajnim anarhistom i obećavaše mu da će ga zbog onog glasovanja prokleti koporeći. Plaćući, pokaže hartiju sinu, koji po običaju ležaše čitajući na širokom divanu od crne kože. Nu sin je dimio iz cigarete, pa tek što reče ravnodušno:

— No ja držah oca mnogo, mnogo pametnijim. Zbog kletve starog ishlapljelog žujice... hm... koješta!

Htjede još nešto reći, no uto ga s ormara smuti zlato na kapetanskoj kapi...

— Molim te, majko, prodaj to što prije, skupi svoj novac iz banke i kupi kako dobarce, jer ćemo oboje još poluditi u toj Gospodskoj ulici,¹²¹ najdosadnijoj ulici u Zagrebu. Da stanovasmo gdje drugdje, vjeruj da ne bi otac tako ludo poginuo.

¹²¹ Današnja Ćirilometodska ulica na zagrebačkom Gornjem gradu.

— Oh, Jezus Marija... i opet tvoje fantazije! — uzdahne Novakovička, sklopi gojazne ruciće na gojaznom trbuhu, zamisli se, uzdahne i opet pa stane žalostivo piti bijelu kavu sa debelim skorupom. U ovo joj se godinu dana uhvatio mraz bujne smeđe kose, pod lijepim se i spokojnim smeđim očima nadule kesice, podvoljak i tusti obrazi objesili se. Nikada ne bijaše pomodarka i cijenjaše slasti svog doma i kuhinje nadasve, ali sada se sasvim zapustila. Odijelo na njoj nabacano, cio dan ije, a poče i pušiti neke jake cigare.

Smračilo se. Mirko baci knjigu i mrsi kroz zube:

O, fiel ich doch in den Garten,
Wo die Blumen meiner harrten,
Wo ich mir oft gewünschet hab'
Ein reinliches Sterben, ein duftiges Grab.¹²²

— Užinu, užinu!

— Fanika, donesite mladom gospodinu mlijeka i šunke!

— Neću da donese Fanika! Donesi ti! Ta mi je dekla odurna jer me uvijek drsko gleda u oči.

Novakovička uzdahne i ode bez riječi. O, fiel ich doch in den Garten — šapće sinak i gleda u žutu dosadnu zidinu suprotne kuće.

*

Mirko postajaše sve mlohaviji. Obuzelo ga nješto nejasno, pred čime se topila volja kao maslac u koji pade usjana igla. Čitave dane provodi snatrivo na svom divanu. Katkada ni ne ustaje iz kreveta. Bacio se na čistu matematiku, i što se više zamišljaše, to mu postajaše sve ostalo pustije, bezličnije. Cijele noći igra sa materom šah. Tako postade osjetljiv da ga i muzika upravo muči. Dosadila mu i mati, te se zaključao u sobu — ko u kavez. Novakovička kud će, šta će — piše bratu, ekonomu u Slavoniji, a taj joj lakonički odgovori:

»Rodila majka šepRTLju. Deran je već u dvadeset petoj i treba ga oženiti. Ako neće, pošlji ga ovamo, i lijepe će ga šokice izliječiti.«

I Mirko otputuje na njeno čudo u Jezerce.

Na v-čkoj stanici dočeka ga ujak sa kolima. Bogzna otkada ga ne vidje, pa zaplače ko dijete i zagrlj ga očinski.

Nu Mirko reče oprho:

— Ostavi, bolit će te glava! Kako te se nisi obrijao? Neobrijane tvoje ščetinjice bockaju me, ko da si zarđao seoski kapelan, bockaju ko iglice. Hladno je. Jesi li dovezo bundu?

¹²² Posljednja strofa Heineove pjesme Unstern:

O, kad bih pao u vrt,
Gdje bi cvijeće čekalo na me,
Gdje sam sebi često želio
Vedro umiranje, mirisan grob.

Ujak Pero, snažan Posavac, u bundi i čizmama, sa šijom nabrekлом ko da će sad pući niz ovratnik od medvjedine, sa prosijedim brkovima koji padaju gotovo po prsima, prima sve to za šalu, ogrće dječaka i diže ga sa kočijašem ko djetešce u saonice.

— T-a-ako! A sada, Joco, ćeraj uime Božije!

Kočijaš se počese za desnim uhom, trpa iz ogromne duvankese u lijevu laloku i pali lušu. Nabije još šešir na uši, ovije se ćebetima, pljucne kroz zube sve preko ruda i konja i vikne u neke nekavice:

— Ded, riđo, ko na kirvaj!

I zagreboše vilovni konjici, i zajeca svjež snijeg pod dobrim saonicama.

Ujak Pera, grdan rodoljub, stane Mirka ispitivati o političkim prilikama i ljudima u Zagrebu — prijestolnici, no Mirko ćutaše posmatrajući nov novcijat dugmen¹²³ kočijašev, drhtanje konjskih ušiju, vrane što se crne na polju kao mrlje od mastila i đerme što se crne kao slovo T na bijeloj hartiji. Ujak već podrobno raspreda — premda ga nećak ne sluša, već samo veli: aha — o prilikama u Brodskoj imovnoj općini, kad al se dohvatiše prvog sela.

Smrklo se. Mjesec kao da se zableo na istoku u šumsko granje i žuti se kao ćilibar. Seoski šorovi pusti, goli. Pokoji bijesan kudronja zalijeće se gotovo pred prednja konjska kopita režući i lajući. Kroz maglicu rumene se prozorčići kao pospana lica kroz mehanski dim. Na župnoj drevnoj crkvi stalo javljati zvono vrijeme glasom kao promuklim od zime i starosti. Mirko se stade podsjećati na to selo, na svoje djetinjstvo, na oca, i pošto izmakloše u samotno polje, budne mu teško, teško.

— Da, da! Ti treba da odeš s kapelan Karlom malo u narod, da ga...

— Pomisli, uja Pero, u jednom selu kraj Zagreba ima zvono koje govori baš kao ovo u Potoku.

— Ostav' to, Mirko. Ti se odista ili ni sa čime ne zanimaš ili ništa ne razumiješ.

— A ti, ujo, ne razumiješ ni zvonova koje čuješ svaki dan. Zvona su jezici ove naše stare graničarske postojbine. Pomisli; ovo isto potočko zvono pozdravljaše naše stare kada se vraćahu s ograšja na Padu, na Rajni, na Labi!¹²⁴

— Mirko, da nisi poeta? Da nisi svirac i poletarac, što reko neumrli Starčević?

— Što ti pada na um!

— Da šta si? Apotekar nisi, kako mi se piše.

— Volim poginuti nego praviti pomade!

— Pa šta si namislio?

— Pravo da ti kažem, ništa. Natjerat ću mamu da mi kupi ovdje zemlje. Hoću da budem paor, da se izbarabarim sa seljakom. Za knjigu nisam, jer apsolutno ništa više ne razumijem, kunem ti se. U posljednje vrijeme mnogo računah, naučih prilično višu matematiku, pa...

— Pa?

— Pusta dangubica. Pravo veli onaj Englez, da je mravlji mozag mnogo zanimljiviji od našega. Dosta razbijah tikvu tim tvojim pitanjima, kako zoveš te trice, i vidim da je naj-

¹²³ dugmen (mađ.) – kožuh, krzneni ogrtač; kaže se i gudmen, kudmen.

¹²⁴ Misli se na različite bitke u kojima su sudjelovali hrvatski vojnici u službi Austrije (ograšje znači bitka, okršaj).

bolje baciti se na posao, pak tu ću naći takozvani moral, to jest zadovoljstvo. Moral i nije ništa drugo. Ko ti kaže da je moralno sve što je korisno, kaži mu da laže, jer nema ni dvojice koji se slažu u tome što je društvu korisno. Takozvani utilitarci nijesu nego sofiste ili pritvorice. Težak, ekonom hoću da budem, hoću da se vratim u stope djedovske, a taj posao mislim da ću brzo naučiti jer nije težak.

— Mani se, Mirko, ćorava posla! Ekonomija ne nosi, danas je to najgorča zarada, a ti nisi ni radnik ni štediša. Da čudna li, kudljiva momčeta!

— E, kad je tako, ne znam zaista šta ću. No sa naših pedeset hiljada moći ćemo živjeti kod tebe u Jezercima. Dosmrđjela mi varoš, hoću da umrem na selu. Je li, ujo, gladovati neću?

— Pa neka ti je, moj sinko, kada si već tako dokonao. I ovako može da bude od tebe domovini kaka korist. Ti si najotvorenija glava u našoj fajti.

— Aratos i domovina! Svi su ti tvoji rodoljupci hvalisavi, pa mi, ko i ocu, ogorčiše tu tvoju domovinu. Meni je baš svejedno hoće li se u toj zemljici bajati njemački, mađarski ili hrvatski. Dan današnji progovoriše trbusi, moj ujo! Nisam ćaknut pa da palim svijeću ljudima kojih ne poznajem i koji mi nijesu simpatičniji nego, recimo, Berlinci ili Parizlije. Time neću da reknem da nemaš ti pravo ili da se varaju patriote. Žalosno je i smiješno te... imamo svi pravo.

Ujak Pera razvali oči i usta, kao da će progutati krmežljivog kočijaša, kola i Jezerce, koji se kroz drvlje na modruljastom snijegu smješaju poput žeravice iza čobanske večere u grmeljku. Konji se popaštiše i zarzaše, kočijaš pjevucnu i pljucnu, te sve štrca bagoš na bunde, a možda i na lica kaputaška. Nadesno u poljani zaštekću kerovi vijajući zeče. I Mirko se sjeti pričanja pokojnog oca, kako ga djetetom baš na tom putu u saonicama jurijahu kurjaci. Sivkasto i srebrnasto nebo stala bosti crna igla — prst — kubeta — krst: jezerački toranj, o kojem Mirko često snivaše. Struže vjetar od Save i zuji poljem kroz kukuruzne patrljke. I evo ih pored starog groblja, evo ih pored sela. Mirku zakucalo srce, te ga sve u grlu zaboljelo.

Kola ostaviše kod zakupnika Perine gostionice i krenuše se pješke, da iznenade.

I stane pucati drevni dom Matizevića od poljubaca i cvrljenja masti u kuhinji.

— Alaj je lijep, ala je nađikao, uf, mi paori! Alaj je čistunac, tanan i sjajan ko igla — brblja u suzama izvjedljiva ujna Marija, pomažući nećaku da se preobuče i uredi, pa ga vodi u sobu gdje se pri komovici raskokaše uzovnici: Čulić, jezerački plovnik, njegov kapelan Karla Pintorović, stekliš i veseljak na glasu, pa šumar Stojanović, zadrta ljudeskara kojemu natjera vječna šubara uši te stoje okomce kao ušice na loncu. Jedva-jedvice posjedaju. Mirka obuzeo umor i stara čamotinja, pa se bezobzirce protegnuo na divanu, pruživši noge u engleskim žutim cipelama i gamašama na stolicu. Na to se gosti kao ušeprtlje i ućutaju. Zadrta Stojanović šeretski namiguje Karli, a slavni kapelan mu još šeretskije odmiguje.

— Hajde, hajde, ne stidi se — govori Matizevićka pred vratima. Da ne vidi pridošlice, novog i — kako scijenijaše — dosadnog gosta, stane Mirko paliti cigaretu i htjede da se okrene prema zidu.

— Što ti je, Mirko! Evo ti Jelice u sobi!

Novaković se tek sada sjeti na svoju sestričinu, koje nikada ne vidišaše. Skoči kao poparen. Stid ga, jer je od prirode vrlo ućtiv sa ženama, kao svi koji ih ne traže, nego ih samo tajno željkuju.

Slavnomu se Karli kapelanu kao prištucalo, te svi prsnuše u smijeh, a kum parok gura smijućke Jelicu:

— Ta poljubi, ludice moja, tog varošskog djetlića! Svoji ste.

A ona stisnula usta, oborila krotki pogled, te se ne vide velike oči iza svilenih, vlažnih trepavica, pa čimka ovelikim ružičastim rukama po krasnoj pregači, narodnom tkivu iz Županje.

— To je ona, to je ona! — zapjevalo u Mirku te osjeti prijatne iglice po tijelu i hladno na tjemenu. Oko Jelice kao da se zakolobariše pokućstvo, lampa, slavni Karla Pintorović, zadrta šumar Stojanović, Pero brkajlija, blijeda žujica Čulić i rumena tetka Marija. Baš kada donese u sobu mirišljivu čorbu, spopadne čudnovati Mirko Jelicu ispod ruke i odvede ju u drugu sobu. Sve se zapanjilo. Slavni Karla stao šeretski namigivati zadrtom šumarčini, a Stojanović mu još šeretskije odmiguje. Da se ne ohladi čorba, virne nestrpljivo na vrata ujak Pera i vidi Mirka kako joj cjeliva ruke i čuje kako joj guguče:

— Moraš, Jelice, moraš, jer ja te ljubljah premda te vidjeh samo u snovima.

— Ćutite, ćuti, Mirko: tata je tu!

Pošto mladež došla da blaguje, nabaci se slavni Karla Pintorović:

— Ej, gospodin' Mirko, gdje nadoste u to zimsko doba višnje te namazaste Jelici obraze? Ali... varoška posla!

A Mirko se sav preobrazio. Ko da poraste za lakat.

— Našo višnje il ne našo, al ta je jagodica rasla da zarudi za mojim kalpakom — veli Mirko, a oči mu blište kao u dobra konja poslije košije. — Sit sam leventovanja i smrtovanja. Život, nov ćeš mi život dati, Jelice!

— Nu, a što veliš ti, Jelo? — veli smijućke otac.

A Jelica strugnu u kuhinju, pa na dvorište, pa u baštu, premda je snijeg do koljena. Vidi kako se otvara jedan prozor, a kroza nj se nadmeću, pucajući u oblak, slavni ćalov i kapelan Karla, i njen smušeni i lijepi bratić. A otac uto već i zapjevao sa šumarom i parokom onu njenu: »Milkina kuća na kraju, na kraju kuće psi laju...« Razumije se, mjesto »Milkina« kažu »Jelina«.

*

Došavši zorom u svoju sobu, bijaše Novaković gotovo zlovoljan. Boli ga glava, pa kvasi čelo hladnom vodom. Ne poima kako se njemu, tromome i samotnome, moglo sinoć ono desiti. Pa još onako ludo, na glumačku! Kada se samo sjeti, osjeća topli stid u licu. — Kaki sam ja čovjek? Ja se ne poznajem i nikoga ne poznavah ko bijaše tako nepromišljen, tako djetinjast, tako... bijedan...!

Gleda se u ogledalo kako sjedi u naslonjaču pogružen, sa staračkim, presitim izrazom, i budne mu krivo na svoju iglastu spoljašnost. Sjeti se da je pridobio Jelicu kao glumac, kao treće, njemu samome nepoznato lice, i tek što bude opazila da ju je opsjenio, tek što padne iz neprirodne uloge...

I vrti mehanički na prstu prsten koji dobi sinoć, i sluša kako kukuriču orozi, ševeljaju guske, ržu konji. Umiruje ga to glasno buđenje živine. Zazvonilo na Pozdravljenje, i osvoji ga umorno spokojstvo, mir.

Legne i osjeti da je u njenom krevetu. Osjeti toplo u srcu i očima, svega ga obuzme slatki, slatki miris duše djevojačke. Opazi na čiviluku njen šešir i uzme ga u krevet. Poljubivši i privinuvši ga na grudi, osjeti bol. Ozlijedila ga iz šešira dugačka igla od čelika, okruglim držaljčedom od rubina. Izvuče picot iz šešira, i opazivši na košulji krvavu mrljicu koja dođe sa ranice tik srca — osvoji ga drhat. Grčevito pritiskuje iglu i čisto ne vjeruje svojim očima da se tom sitnicom mogaše i gore raniti, da se mogaše i — ubiti.

... Ubiti... Ubiti... Ubiti...

Iza očeve kobne propasti činjaše mu se i smrt nješto strahovito, nješto tragično, a evo smrt je igla, iglica — smrt mu je evo u rukama...

Već ju htjede baciti i ugasnuti svijeću, ali u taj par obleti ga misao da bi jednim pokretom bijele i mršave ruke sa tom gvozdenom, mrtvom stvarcom mogao umrijeti...

... Umrijeti... Umrijeti... Umrijeti...

I gleda sebe na odru. Blijed je; miran, besvjestan plamen blijedih svijeća; blijed plač, blijeda, besvjesna Jelica, blijeda, besvjesna majka; blijedo, besvjesno naricanje zvona; blijed i nijem grob, blijed i nijem pepeo; blijeda, nijema i besvjesna smrt...

... Smrt... Smrt... Smrt...

Grčevito drži iglu, zuri u nju, zuri i zuri, pa mu se prividjelo da se ta mrtva i gvozdена stvarca ugrijala, da se obrće i migolji kao smrznuta zmijica. Pomisli na Evu, na raj, na zavodnicu, i nješto ga neodoljivo vuče da vidi, da pozna, da zna.

... Poznanje... Poznanje... Poznanje...

Uto začuje za zidom šapor. Osluhnu: Jeličin glas. Sirotica šaputaše snivajući — možda o njem! I opet skarešno zuri i zuri u njenu iglu — i da bi to ništa moglo pomutiti sreću njegova slatkog gondžeta — to ništa...

... Ništa... Ništa... Ništa...

— Ne, to nije možno, to ne može biti!

I osovi gvozdenu vlas nad srce. To nije rubin — ta je kruglica tvrda, hladna i krvava zmijska glava, tvrdo, hladno i krvavo zmijsko oko. Šiljkom dirnu kožu. Malacko pritisne: gotovo nikaka bol. Zar to da je smrt? Ili zar između tog mjehura, života, i smrti, ima razlika? I pritisne nješto jače, jače... Još ništa! Da vidi nemogućnost, da gucne iz lotinjastog kaleža sjajne smrti, da zaroni u vječnu, vječnu tajnu, u vječni Sabat...

Osjeti na koži rubin, štrecnulo ga i bacilo sa ležišta. Stane badoljati i drmati teškim hras-tovim stolom. Hoće da izvuče iz srca iglu i sve jauče, jauče:

— Iгла... Iгла... Iгла...

Padne nauznačke, osjeća oštre igle u žilama, u mozgu, u očima, u usnama, na koži i šapuće:

— Iгла... Iгла... Iгла...

A u taj mah dotrčao ujak Pera, i učas stade ga pomaganje:

— Ajme, Jelo, Jelo, nesrećnice, dođi ovamo!

Jelica se trgne iz zlaćanog sna, prebaci ogrtač i dotrči u pašmagicama, a sjajan joj smijeh-šak još sniva na krupnim grahorastim očima i jagodastim usnama.

— Ko ti reče, pusnice prokleta, da metneš svoj prokleti šešir u njegov krevet? Što ga ne uze u svoju sobu? Gledaj, gledaj Mirka! Probo si srce, lijegajući u krevet, prokletom iglom na tvom prokletom šeširu, orjatska djevojčuro!

Ona se ustobočila, obeskrvila, okamenila. Gleda zaručnika koji se u posljednjem trzaju pružio šarenim sagom, gleda mu crvenu mrljicu na prsima. Požutio kao jaglac, nos mu se uiglio, pa ju probada svojim posljednjim, iglastim pogledom. Jelica padne preko njega, ljubeći bijele grudi i vrelu ranicu, i stane ludački kukati i previjati da padoše iz ruku ključevi, sve tamo preko seoske pijace, klisaru Očevčiću:

— Kuku mene! Iгла... Iгла... Iгла... Iгла...!

Nada, 1900.

Samotna noć

Sjednem u čamac, a bradati i mišičasti lađar otisne bez riječi od obale. San se hvata zelenih brda i bujnih vinograda po kojima ruji rumeno grožđe kao plamen, bijelo gori kao ćilibar, a modro se crni kao tisuć stisnutih brojanica ispod jesenjeg lišća koje se napilo krvi sunčane. Iz neke pudare dopire smijeh, ječe gajde, jecaju dvogrle, cvili violina.

Sunce zalazi, šumovita brda tonu u smaragdni san, zamiru zvuci daleke muzike, a riječni val, šušteći kao svila kake kneginje, niže oko vesla ritmove neke slatke i biserne pjesmice.

Sa purpurne se vode stade pušiti mliječna para, a u tihoj i zelenoj dubini stade nicati draguljno trunje padajući sa neba vedroga, večernjega, zvjezdanoga. Gakanje, graktanje, hukanje — i pregršt ždralova, vrana, divljih pataka — šta li, mrvni se crnim mrvicama u ljubičasti trag zašlog sunca, iščezava u ljubičastom poljupcu kojim slavi veseli i bijeli dan sumornu, baršunastu noć. A nijeme, nepomične oči bradatog ribara kao da sanjaju otvorene, tražeći u vlažnim dubinama mjesečinaste dojke kojima će ih omamiti Loreley,¹²⁵ strašna i strahovita povotkinja. Jer to je večernja Rajna koja nas nosi, vezući oko našeg vesla svileni đerdan biserne i sanjive bajke, to je slavna rijeka večernjeg Rembrandta van Rijna, kolijevka ponoćnika Beethovena.

I nad večernjim vodama zabruje otajstveni zvuci Pozdravljenja, čemerni i blagdanski, talasajući se bolnom dušom kao ulje nad krvavom i dubokom ranom, a mjesec se diže kao zlatna, skrletna i blijeda monstrancija na nevidljivim svetiteljskim rukama. Bradati i nijemi lađar povuče veslo, mičući pobožnim usnama, a barka se kretaše sama, kao da je vuku ova svečana i turobna večernja zvona, i plovi prama onoj na obali nagrešpanoj mrlji, prama nepoznatoj pobožnoj varoši koja se tavnim krovovima i tornjevima nakostriješila kao kreste pijetlova. I kada stigoh do ona dva tornja ogromne katedrale što stoje kao dva noćobdije u kamenitim čipkama pored ogromnog, bogatog kamenitog lijesa i kroćih na pusti bajir, ne bijaše mom vozaru ni traga. U barci ostade samo veslo i grdna kosa za koju se mjesto trave zalijepilo nješto kao ljudskih vlasii...

I stadoh lutati stojnim gradom strmih gotskih krovova i oštarih kućnih sljemena, lutati uzanim i krivudastim uličicama punim zakutaka, kamenitih trijemova i kipova Gospođe Marije, pod kojima snivahu pogašena kandila u svježem cvijeću. Nigdje ni žive duše. Umrliku ni traga; ni pas da lane, ni zelenog mačijeg oka, ni mekanog šuma ćukovog kri-la; nema ni noćnih netopira ni lepirica — nigdje ni žive dušice ni živa veska! Pogledam na sat gospodske vijećnice: stajaše. Nijemo kao u grobu, ni lahorka da trepne percem na nojevoj perjanici mog širokog plemićkog šešira. Po pustim i golim, dobrim kamenom popločenim ulicama vijaše se samo kao miris uvelog cvijeća, ugasulih voštanica, rasplunulog tamjana.

¹²⁵ U germanskoj mitologiji vila rijeke Rajne, koja svojim pjevanjem namamljuje lađare na opasne stijene (Lorelei je jedna strma, opasna klisura usred rijeke Rajne).

Hvala Bogu, na nekom uglu eno tri čovjeka. Razbašili se na kamenitoj širokoj klupi, spustili glave, kacige im zaklonile oči, a brade se raskošljale na širokim oklopima. Uхватim jednoga za helebardu, i kada trgnuh da ga probudim, stražar se skotrlja na zemlju, okrenuvši na mjesec lice blijedo, nijemo — mrtvo...

Potrčim u dvor i nađem se u visokoj, zlatnoj i mramornoj odaji. Pored gotskog prozora zamijetim momu, tako u Boga divnu i čarobnu te mnijah da mi o njoj srebreno bajaše i nijemo čaraše trak mjesečine koji se zakrvavio, pozelenio i pomodrio padajući kroz išarana stakla na njeno nebesko lice. Djevica bijaše u patricijskoj crnoj svili i baršunu, snježnim brabantkim čipkama i zlatnome pojasu. Sjedijaše usrdno u kožnom naslonjaču, sa mandolinom u desnici, ružom u ljevici, srećom u nasmijanim ustima, a blagim snom u lepezastim očima. Poljubim bez krzmanja te krotke oči, poljubim paučinastu zlaćanu kosu, ali slatko se gondže ne trmiznu. Kada pritisnuh ludački cjelov na nasmijana usta, osjetim kroz usta u dubini duše leden, otrovan žalac, žice na mandolini zabrujaše, a slatko čedo klonu sa naslanjača i tresnu glavom o tvrdi mozaik, te odjeknu noćnim dvorom tako šuplje, tako mrtvački!

Zalutam prestravljen u jedan, u drugi dom: sve mrtvo, sve pomrlo još noćas. I lutah, posrtah preko mrtvih boljara i boljarica, majstora i vojnika. Po dvorištima se izrepila mrtva stoka i živina. Na jednim se crkvenim golim stepenicama crne mrtvi kaluđeri kao note u kakom starom misalu. Ali taj koral bijaše nijem i mračan. Kao da je Gospodnja pedepša utrнула i klicu života u toj tajanstvenoj Gomorrhhi.

Dođoh u crno, u prokleta mjesto, u Smrtigrad.

Raskrvavih noge da iziđem iz kobnog grada, ali mu kraja ne nađoh. I kada se već ponadah da će me rana zora, iako bez glasnika pijevca, spasiti od strahote te strahovite, mrtvačke noći, opazim u samrtničkom očaju kako je progutala debela pomrčina na nebu i mjesec i zvijezde. Viknem, ali ne čujem svog glasa.

I padnem pored crkve na nekakom šamatorju kao panj, pa da zagrizem od tjeskobe u kamen i...

Život, 1900.

Rječnik

Abailard – Petar Abelard (1079-1142), francuski skolastički filozof i teolog, poznat po ljubavi prema Héloizi (Eloizi), koja je završila tragično, a koju je opisao u autobiografskom djelu Povijest nevolja

abundadurati – kovanica, sviranje u rog (rog obilja, lat. abundare = obilovati); ovdje: blebetati, brbljati

acedia (lat.) – mrzovolja, duhovna tupaost

Adonis – prelijepi mladić iz grčke mitologije

ajinin (tur.) – ajin, sljepar, prepredenjak, lukavac

ajnačiti se (vjerojatno iz njem.) – zbijati šalu, šegačiti se, lakrdijati; zanovijetati

alem (tur.) – dragulj, dijamant

amizirati (franc. amuser) – zabavljati

Angelus (lat.) – molitva uz jutarnja i večernja zvona (»Anđeo gospodnji navijestio Mariji...«)

aratos (grč.) – vrag, đavo; izraz »aratos ga bilo!« koristio se u narodnim epskim pjesmama i narodnom govoru kao blaga psovka: »Dovraga s njim!«, »Vrag ga odnio!«

arpeđio (tal. arpeggio) – način izvođenja akorda kada se tonovi ne sviraju istovremeno, nego jedan za drugim, kao na harfi

aventura – pustolovina, avantura

bagoš (mađ.) – duhan za žvakanje; loš duhan

bajir (tur.) – obala

Bakhos – bog Bakho, Dioniz

bebuniti se – ponašati se kao beba, kao malo dijete

benefaktor (lat.) – dobrotvor, dobročinitelj

berberin (tur.) – brijač

betek (mađ.) – bolest

bezjak – seljak, seljačina, glupan

bičalo – držak biča

bilikum (od njem. willkommen! – dobrodošao!), oveća čaša, pokal; dobrodošlica; gost koji je prvi put dolazio nekome u kuću morao ga je naskap popiti (obično bi se i napio, jer je količina vina bila povećća)

biljega – madež

biroš (mađ.) – govedar, volar na imanju

bižu (franc. bijou) – dragulj, dragi kamen, nakit; dragocjenost

božji volek (kajk.) – bubamara, božja ovčica

božuran – crven poput kosovskog božura, koji je žarkocrvene boje (božur inače postoji u najrazličitijim bojama)

brabanske čipke – glasovite čipke iz belgijske pokrajine Brabanta

Bregenz – grad u zapadnoj Austriji, na istočnoj obali Bodenskoga jezera

breinovati (njem.) – kovrčati kosu pomoću naprave koja se zove brenšer (kovrčalo)

brnjaš – brnjast konj, tj. konj koji ima bijelu biljegu na nosu

brojenisati – prebirati, moliti brojanicu, krunicu

brzojez – brz na jeziku, brbljav; raspaljiv

budža (tur.) – toljaga, kijača, batina, kolac

bukovac – vrsta vina nazvana prema Bukovcu, dijelu Zagreba pored parka Maksimir, u kojemu su glasoviti vinogradi

bulvar (franc.) – bulevar, široka gradska ulica
burgonjac – burgundac, čuveno vino iz francuske pokrajine Burgundije
burlikanje – zapomaganje, vapaj; tuljenje, zavijanje
bušak – »vô omalen i čvrst, kao što su po brdima« (Akad. rječnik)
buzdovančina – glupan, prostačina, sirovina

canštoher (njem.) – čačkalica
centifolija (lat.) – vrsta ruže sa mnogo latica, »stolistka«
cintor (tal.) – groblje; prostor oko crkve
cintorski – pridjev prema cintor (v.)
couplet (franc.) – kuplet, pjesmica, najčešće rugalica
crétin (franc.) – kreten
crnojez – onaj koji je crna jezika
crnoškolac – klerik, student tzv. »crne škole«, tj. teološkog fakulteta, bogoslov
cujzek (kajk.) – ždrijebe, mlada životinja

čâko (njem.) – kaciga, šljem
čakšire (tur.) – hlače
čečé – lijep, zgodan
čihati – čijati, čerupati
čimkati – čupkati
čirak (tur.) – svijećnjak
čislo – krunica, brojanica
Čivutin – Židov
čkiljiti – škiljiti
čvariti se – grijati se, pržiti se na suncu

čalov – budala, luda
čukiti – poljubiti
čula (tur.) – mali topuz, kijača, batina koja na jednom kraju ima zadebljanje

daksl (njem.) – pas jazavčar
dalmatika (lat.) – liturgijska haljina katoličkih svećenika
dekla (kajk.) – djevojka; sluškinja
diljka – kremenjača, starinska dugačka puška
distingiran (lat.) – distingviran, otmjen,

ugledan, istaknut
dokonati – zaključiti, odlučiti
dolap (tur.) – zidni ormar
Dominus vobiscum (lat.) – Gospodin s vama
drogulija – ljekovita smjesa, ljekarija
drotar (njem.) – krpač lonaca, loncokrpa, kotlokrpa
držaljče – mali držak
duran – durljiv, gadljiv
dvogrle – dvojnice, vrsta frule
dvorski – upravitelj vlastelinskog dvora, majordom

đerdan (tur.) – ogrlica, niska; niz
đerma, đeram (tur.) – poluga, rašljast stup za izvlačenje vode iz bunara
đule (tur.) – metak, tane, topovska kugla (kod Matoša množina je đuléta)

ekscerpt (lat.) – kratak sadržaj, bilješka iz nekog djela, sažetak
emalj – emajl, caklina; slika na emajlu
ere (njem. *Ehre*) – čast, poštovanje
Eskulap – rimski bog liječništva (grč. Asklepije); njegov se lik nekada često nalazio na tablama ili u izlozima ljekarni

fajta (mađ.) – soj, rod, vrsta, kov
farof (njem.) – župni dvor
Fatzke (njem.) – kicoš (Matoš tumači sa »vrkoč«)
Feačani (Feaci) – kod Homera sretan i blažen narod na otoku Sheriji, koji ni sa kim ne ratuje; njihov kralj Alkinov i njegova kći Nausikaja velikodušno su ugostili Odiseja
fenšter (njem.) – prozor
fizitirati (lat.) – vizitirati, pregledati
Franceska – Francuska
franceski – francuski
frihtl (njem.) – nevaljalac, obješenjak
frotirati (franc.) – trljati, masirati
funtača – starinska puška (teška nekoliko funti)

gabfrištik (njem.) – doručak
gamaša (franc.) – nazuvak koji pokriva gornji dio obuće
garabilj – karabin
gardelin – ptica češljugar, grdelin
garotiran (franc. garrotter) – pogubljen pomoću garote, sprave za izvršavanje smrtne kazne davljenjem (koristila se osobito u Španjolskoj); zadavljen
gemzbart (njem.) – kitica divokozine dlake kakvu nose lovci na šeširima
gespen (kajk.) – gospodin
Gleichenberg – poznato austrijsko lječilište za oboljele od tuberkuloze
gne-frau (njem.) – skraćeno umjesto gnädige Frau, milostiva gospođa
gondže (tur.) – pupoljak; mlada djevojka; miljenče, ljubimče
grabancijaš (od tal. negromanza) – prema narodnom vjerovanju, đak koji je, završivši dvanaest bogoslovnih škola, završio i vilenjačku, trinaestu školu; čarobnjak; nemiran duh
gudba – sviranje na gudačkom instrumentu
gviriti – viriti

Hades – Had, podzemni svijet u grčkoj mitologiji
hajči (kajk.) – spavaj
halbcilindar (njem.) – polucilindar (šešir)
harmonij (grč.) – glazbeni instrument sličan orguljama
hartija – papir
Héloïse – lijepa i visokoobrazovana nećakinja pariškog kanonika Fulberta, tajno vjenčana žena Abélardova, koja je, pošto su je njezini rođaci odvojili od nje, ga i njega kastrirali, otišla u samostan; v.
Abailard (Abelard)
herubin (hebr.) – kerubin, anđeo višeg reda
hotkar – uhoda, špijun
hrđelj – rđa, nitkov, hulja
hrek – panj
husar (mađ.) – vojnik lake konjice
hvoja – grana

inokosnik – onaj koji je sam, samostalan, pojedinačan, osamljen
institutka (lat.) – učenica koja se školuje u nekom obrazovnom zavodu, internatu; naivno, neiskusno djevojče
lrud – Herod, zloglasni židovski kralj
iskemikovati – iskemijati, smiješati, napraviti neku kemikaliju, lijek
ispuditi – istjerati, izagnati
izbarabariti se – izjednačiti se, postati jednak s nekim
iznebušiti – iznenada, iznebuha uhvatiti
izvjedljiv – radoznao, znatiželjan

jakobinac – pripadnik radikalne stranke u vrijeme francuske revolucije (1789-1794) pod vodstvom Robespierrea; krajnji revolucionar
Janus – starorimski bog vremena; prikazivao se sa dva lica, mladim i starim, koja gledaju na suprotne strane
ječ! (kajk.) – jedi!
jeje (kajk.) – je, jest
jidlovati – govoriti jidiš, jezik njemačkih i istočnoeuropskih Židova; ovdje: izrugivati se Židovima
journal (franc.) – dnevnik
Jura – gorje u sjeverozapadnoj Švicarskoj i istočnoj Francuskoj
jurve – već

kadifa (tur.) – baršun, samt, pliš
kaftan (tur.) – vrsta dugog orijentalnog kaputa
kalpak (tur.) – krznena kapa ili kaciga
kamiš (tur.) – cijev od lule
kanonir (njem.-franc.) – posluživač kod topa, topnik
kapišon (franc.) – kapuljača
kaptolomski – kaptolski (prema mađ. obliku Kaptolom)
Kaptolonac – stanovnik Kaptola u Zagrebu
kaputaški – građanski, gospodski; kaputaš je onaj koji nosi kaput, tj. građanin ili činovnik, nasuprot seljaka koji nosi surku

karboliziran (lat.) – raskužen karbolom (otopina fenola), sredstvom za dezinfekciju

kavalerija (franc.) – konjica

kedan (kajk.) – tjedan

kirvaj (prema njem. riječi Kirchweih) – crkveni god, crkvena svetkovina, proslava, npr. dan sveca zaštitnika ili posveta nove crkve

klapav – klempav

klavsen (franc.) – stariji oblik klavira

klincov – momčina

klisar (grč.) – crkvenjak, zvonar

kobnik – zloslutnik, zlosretnik

kočac – košara gdje se hrani živad ili neke druge domaće životinje; košara za malu janjad

kokotiček (kajk.) – pjetlić

kolator (lat.) – pokrovitelj crkve; **kolatorska klupa** – klupa u crkvi rezervirana za onoga koji je crkvi materijalno pomagao

koporati – micati se; koprcati se; umirati

koral – koralj; vrsta crkvene zborne pjesme

korona (lat.) – sastanak svećenika crkvenog kotara, dekanata

kostura – seljački sklopivi nožić s drvenom drškom, škljoca

košija (tur.) – utrka

Krajnec – Kranjac, stanovnik Kranjske u Sloveniji; o njima vlada predrasuda da su pijanci i proždrtljivci

kramlpogačl (njem.) – pogačica sa čvarcima

krefker – vrsta pijetla porijeklom iz Francuske

kubac – bijeg; uzvik: bježi!

kubeta (tur.) – množ. od kube, kupola

kučiti (kajk.) – kucnuti, udariti

kudljiv – koji voli kuditi, svemu nalaziti zamjerke

kunatoriti – teško živjeti, zlopitati se

kurisati – udvarati

kuršum (tur.) – puščano zrno, metak

laćmanić – umanjena od laćman, iskvareno umjesto lajtnant, potporučnik

ladanje – selo

lagum (tur.) – mina, eksploziv; prokop u koji se stavlja eksploziv za rušenje zidina i sl.

lagvič (njem.) – bačvica

lajbšpajz (njem.) – omiljeno, najdraže jelo

lepir – leptir

leventa (tur.) – vojnik dragovoljac; besposlen, hvalisav vojnik; hvališa; pustolov; **leventovanje** – lutanje, pustolovno življenje

lijer (grč.) – ljiljan

likovo – piće koje se pije nakon uspješno završenog posla

lisje – lišće

livreja (franc.) – uniforma osobita kroja za dvorjane, sluge, vratare i sl.

lotinjast – neuredan, prljav, zapušten

lujft (njem.) – zrak

lukno – obavezan godišnji doprinos župljana za održavanje svećenika, crkveni porez

lukulski – pridjev prema Luciju Liciniju Lukulu (oko 110-56 pr. n. e.), rimskom generalu i bogatašu, poznatom po svojim raskošnim gozbama; raskošna, bogata gozba

lunta (njem.) – starinsko oružje (puška, top) na paljenje fitiljem, fitiljača

lupanar (lat.) – javna kuća, bordel

luša – hipokoristik od lula

magnutje – trenuće, čas, prolaznost

majina (tal.) – maina, bonaca, tišina

Mandalica – nekada poznata gostionica Franceka Zemljaka u Ilici (i danas postoji Mandaličina ulica)

marijaš – novac s likom Bl. Djevice Marije, kovao se u doba Marije Terezije

mehana (tur.) – gostionica, krčma

meloman (grč.) – zanesenjak za glazbu

merdevine (tur.) – ljestve

meša (kajk.) – misa

metanisati (grč.) – klanjati se, moliti, činiti pokoru, ropski puzati

mikljati – bježati

miriti – mirisati

Miserere (mei Deus) (lat.) – Smiluj se meni, Bože; početak pokajničkog Psalma 51
monstrancija (lat.) – zlatna ili pozlaćena ukrašena posuda u kojoj se pokazuje hostija, pokaznica, monstranca
mozag – mozak
mrnar – mornar

nabodica – svadljivac, napržica
nađikati – narasti, porasti
nagraisati – nastradati
namadžariti – u žargonu bunjevačkih Hrvata: prevariti, nadmudriti (pored drugih značenja, npr. zbunjivati)
nankin – vrsta žutog pamučnog platna (prema kineskom gradu Nankingu)
napirinčan – naprašen, napudran rižinim brašnom, vrstom pudera
napopastiti – napasti, spopasti
Nederlandez – Nizozemac
negliže (franc.) – nemarna, kućna odjeća; donje rublje
nekavice – u frazi u neke nekavice: nakon izvjesnog vremena, u stanovitom trenutku, jedva-jedvice (dočekano)
neponjatan (rus.) – nepojmljiv, neshvatljiv
Noem – biblijski Noa
numerisan – numeriran, obrojčen

očapriti – glagol izveden prema tur. čapra – koža; oderati, oguliti
odadrnuti – jako udariti
ognjarica – pastirska koliba u kojoj se loži oganj
ograšje – bitka, okršaj
okarinski – pridjev prema okarina (tal.) – jajolika sviraljka od pečene gline s rupicama za prebiranje
oklembesiti – objesiti
okol – svinjac
okošt – koščat, snažan
okrom – osim
onkl (njem.) – stric, ujak
opaklija – bunda od ovčje kože
opatrnuti – jako udariti
oprho – gnjevno, srdito, neprijazno

orjatski (tur.) – prostački, neotesan
oroz (tur.) – pijetao, kokot
otarci (mn. od otarak) – ubrus, ručnik
otociljati se – otklizati se; odsanjati

padišah (perz.) – veliki šah; titula orijentalnih vladara, car, sultan; misli se na turskog sultana
pangaloz (grč.) – vucibatina, probisvijet
panja (polj.) – gospođa
paor (od njem. Bauer) – seljak; seljačina, prostak
parazol (franc.) – suncobran
paspalj (grč.) – mašak, sitan prah na voću; prah koji otpada kad se melje žito; otpaci kod grebanja lana ili konoplje, pozder
pašmagice (tur.) – papuće, sandalice, kućne cipelice
patagon (tal.) – stari sitni mjedeni novac
peča – ženski rubac za glavu
pedepsa (grč.) – kazna
peglažn (njem.) – glačalo, pegla
pelengiri – vrsta širokih vunelih hlača, »pelengace«
periš – sklopivi nožić na pero (oprugu)
peškir (tur.) – ručnik
picot (franc.) – šiljak, vršak
pijevnica – visoki stalak za knjige u crkvi, analoj
pilež – pilići; perad
placovina (njem.) – pristojba koja se plaća na tržnici za prodajno mjesto
plantast (lat.) – širok, plosnat; nezgrap, trapav
plebanuš (lat.) – župnik
plovan (lat.) – župnik
plovanija (lat.) – župa; župnička služba
plješiv – ćelav
pokušalište – mjesto gdje se vrše pokusi, rasadnik
poljački – poljski
pomoranski – pridjev prema Pomeranija, Pomorje, povijesna pokrajina na obali Baltičkog mora, između Odre i Visle;
pomeranska guska – vrsta guske (crna s bijelim grudima)
popaštiti se – požuriti, ubrzati hod

porajiti – izuzetno obradovati, učiniti rajski blaženim
potajak – tajno skrovište; labirint
povija – zglob, sastavak
povotkinja – vodena, riječna vila
prangija (tur.) – mali top, mužar
prćija (tur.) – miraz
prelat (lat.) – visoki crkveni dostojanstvenik, npr. biskup, opat
prevejan – promućuran, lukav
priključenje (rus.) – događaj, doživljaj, slučaj, zgoda
produkcija – izvedba, koncert
prokšen – razmažen; objestan, drzak; razvratan
proštac – prost, neobrađen, s jedne strane zaoštren kolac (za ogradu); **prošće** – zbirna imenica od proštac, plot, ograda od proštaca
proštenje – crkveni god, svetkovina; hodočašće
pudara – koliba za pudara, čuvara vinograda, koliba u vinogradu
puhor – sitni pepeo, prah od pepela
pumpovati – pumpati, iznuđivati novac ili neku drugu materijalnu korist
pusnica – nesretnica, prokletnica; raspuštenica
Putifarka – u Starom zavjetu žena staroegipatskog dostojanstvenika Putifara, koja je htjela zavesti mladog Židova Josipa

rabar – hrabar, zaručnik, mladoženja, muž
račac – bol u želucu
radikali – odnosi se na pripadnike Narodne radikalne stranke u Srbiji
ranče – ljubimac, miljenče
rapin (franc.) – slikarski naučnik; nevješt slikar, »mazalo«
raspedljiti se – rastvoriti se, raširiti se
razbašiti se – raširiti se, ugodno se smjestiti (poput baše)
razdarušnost – darežljivost
ražnjar – malograđanin (prema njemačkom Spiessbürger)
recte (lat.) – zapravo, točnije, upravo,

bolje rečeno

Rembrandt van Rijn (1606-1669), nizozemski slikar, jedan od najvažnijih slikara svoga doba (najpoznatije slike: Noćna straža, Anatomija dr. Tulpa, Povratak razmetnoga sina)

reverenda (lat.) – dugačka svećenička haljina, sutana, talar

reverendissimuš (lat.) – velečasni (titula svećenika)

rudina – livada, tratina

sadoviti – koji se ne može pomaknuti, stanovan

samotok – vino koje se samo od sebe iscijedi iz osušenog grožđa

sardonski (lat.) – zloban, zajedljiv; **sardonski smijeh** – grčevit, zloban, ciničan smijeh (prema otoku Sardiniji, na kojemu raste neka trava koja izaziva grčeve lica)

scijeniti – misliti, smatrati

sekser (njem.) – nekadašnji novac, najprije šest krajcara, kasnije 20 filira

selen – vrsta biljke, poznatija pod imenom celer

serafski (hebr.) – pridjev od seraf, anđeo višeg reda

servus humillimus (lat.) – sluga najponizniji (pozdrav)

Sibirija – Sibir; izgnanstvo

sigrati se – igrati se

sijer – modrikast, zelenkast

Silentium! (lat.) – Tišina!

skorim – skoro, nedavno

smorac – vjetar maestral

soare (franc. soirée) – večernja priredba, večernje primanje

sočiti (tur. sok – prokazivač, doušnik) – odavati, potkazivati

sofra (tur.) – stol za blagovanje

spleen (engl.) – tuga, jad, dosada, sumornost, zlovolja (tipično engleski)

sredokraća – sredina puta, pola puta

Stari – nadimak Ante Starčevića

stekliš (kajk.) – »bijesni«, pristaša Stranke prava; naziv je nastao u doba narodnog preporoda 1840-tih i označavao je

pristaše opozicije; godine 1861. narodnjački zastupnik Makso Piškorac u Hrvatskom saboru nadjenao taj nadimak dr. Anti Starčeviću i pravašima, zbog njihovog oštrog i nepopustljivog stava po pitanju hrvatske samostalnosti

struniti – razasuti, stresti

surina – kratak kaput s gajtanima, kakav se nosio sredinom 19. stoljeća

surka – kratki, strukirani kaput crvene ili modre boje kakvoga su nosili Ilirci, dio narodne nošnje u nekim krajevima Hrvatske

suvotrt – mršav, suh

šalabahter (njem.) – pored danas uobičajenog značenja: stara knjiga bez vrijednosti, »kopusara«

šamatorje – »riječ nezabilježena, no značenje bi joj se moglo izvesti od lat. coementarium, tj. groblje (na što upućuje i kontekst: 'I padnem pored crkve na nekom šamatorju...'; Samotna noć« (B. Klaić)

šamijanka – šamlijanka, vrsta sablje, demeskinja (Šam je stari naziv za Siriju i njezin glavni grad Damask)

šapor – šapat

šaporiti – šaptati, šaputati

ščetinjica – čekinjica, dlačica

ščah – htjedoh

ševeljati – gegati se, teturati

šiler (njem. Schieler) – vrsta vina od crnog i bijelog grožđa, opol

širanski – širaski, pridjev prema gradu Shirazu u Perziji, nekadašnjoj prijestolnici, poznatom po vrtovima i parkovima, te vrsti ruža i proizvodnji ružina ulja

škembe (tur.) – trbonja; rugoba

škljoca – vrsta svinutog seljačkog noža s drvenim koricama, kratak džepni nož

škuda križevača – starinski novac veće vrijednosti, s likom križa, njem. Kreutz, odakle dolazi kasnija riječ krajcara

šmugler (njem.) – švercer, varalica, pohlepnik

šnelsider (njem.) – kuhalo na špirit

špan (mađ.) – upravitelj feudalnog ima-

nja, nadstojnik

šproser – vrsta velikog slavuja

štenker (njem.) – svadljivac, zabadalo

štola (grč.) – stola, naramenica koju svećenici nose kada služe mise i vrše obrede

štrici (njem. Striezel) – uličar, deran

štrik (njem.) – ovdje: obješenjak, vragolan, mangup

štrinfla (njem.) – čarapa

švaljerluk (franc.) – švaleraj, ljubovanje

švarcplatl (njem.) – ptica grmuša

talmi – polu-, nepravi, patvoreni; **talmi-**

-zlatni – od lažnoga zlata, tobože zlatni

tandlerski (njem.) – pridjev prema tandler, staretinar, kramar, prodavač rabljene robe

tarnice – teška tovarna kola

tavni – tamni

teferič (tur.) – »izlet u prirodu, zabava, veselje u prirodi, a onda i mjesto gdje se zabava održava, pa i neka zgrada u prirodi (ovo je značenje kod Matoša« (B. Klaić)

tevbija (tur.) – podanici; pratnja; sljedbenici, pristaše

tibati – otkidati, čupkati, obirati

tirjati – tjerati, goniti

tisijeh – tihih

tkivo – tkanje

tokorse – tobože

tokošnji – tokoršnji, tobožnji

tolvaj (mađ.) – lopov, razbojnik

tonzurisan (lat.) – koji ima očiššanu tonzuru, uokrug očiššano mjesto navrh glave (poput svećenika)

torec (kajk.) – tvor

trandovilj (grč.) – biljka bijeli sljez

trebnik – crkvena knjiga s molitvama, obrednik

trmiznuti se – pokrenuti se, pomaknuti se

trobozan (tur.) – niska ograda, rukohvat; trijem

trobozan (tur.) – ograda uza stubište, rukohvat, balustrada; trijem

turčinak – divlji mak

tuzgav – musav, prljav

ulanski – pridjev od ulan (polj.), prvotno konjanik oboružan kopljem, a kasnije naziv posebnih konjaničkih jedinica koje su se od ostalih razlikovale samo uniformom

umrlík – smrtnik

ustrmiti se – uspraviti se

ušur (tur.) – ujam, dio brašna koji se ostavlja mlinaru kao plaća za mljevenje (najčešće desetina); plaća, nagrada

utilitarac (lat.) – utilitarist, onaj koji gleda praktičnu korist, vlastiti probitak; utilitarizam je filozofsko etičko učenje u kojemu je korist ili dobitak osnovno načelo morala (predstavnicí: Bentham, J. S. Mill)

uzovnik – uzvanik, gost

uzvrpati se – uzvrpoljiti se

vacki – pridjev prema Vác, grad u Mađarskoj

valov (mađ.) – alov, korito za napajanje stoke

vastorg (rus.) – ushit, zanos, oduševljenje

vesak (gen. **veska**) – tih glas, mrmor

veselnik – jadnik, bijednik

vicih (njem. witzig) – duhovito, dovitljivo

vijati – tjerati, goniti

virga (lat.) – šiba, bič

vižle – mlado štene, pseto

Vlah – Srbin, pravoslavac; **banatski Vlasi** – Rumunji

Vlaškouličanac – stanovnik Vlaške ulice u Zagrebu; malograđanin

volterska naslonjača – fotelja s niskom sjedištem i visokim naslonjačem, nazvan po Voltaireu, franc. književniku i filozofu iz razdoblja prosvjetiteljstva

voštiti – mlatiti, batinati

vrg – hrg, sud za vodu, kabao

vrkoč – gizdelin, kicoš

vujček (kajk.) – ujak

vulgo (lat.) – prosto, jednostavno rečeno; pravim imenom

vun (kajk.) – van

wildjägerski (njem.) – lovački, koji se odnosi na lov na divljač

zaćoriti – obnevidjeti; potrčati kao slijep, nasumce potrčati

zagonačke – galopom, najbržim trkom

zaklisiti – zalizati, učvrstiti kosu (vjerojatno od riječi klis – hrid)

zakoceniti se – izgubiti dah, zagrcnuti se

zaludničar – badavadžija, lijenčina

zaupti – zavapiti, zavikati, povikati

zbetežati – oboljeti, razboljeti se

Zefir – zapadni vjetar u grčkoj mitologiji; lagan vjetrić, povjetarac

ziparati (tur.) – poskakivati; vikati, skičati

značaj – karakter

zobunac – vrsta prsluka u narodnoj nošnji

zrenik – vidik, obzor, horizont

zvjezdonicati – treperiti, svjetlucati poput zvijezda

ždraka – zraka; **x-ždrake** – aluzija na noge u obliku slova x; **o-ždrake** – aluzija na tzv. o-noge

ženirati (franc.) – smetati, ometati

žujica – ironičan naziv za mladog svećenika; žutokljunac

žurfiks (franc.) – ustaljeni dan u koji se primaju gosti